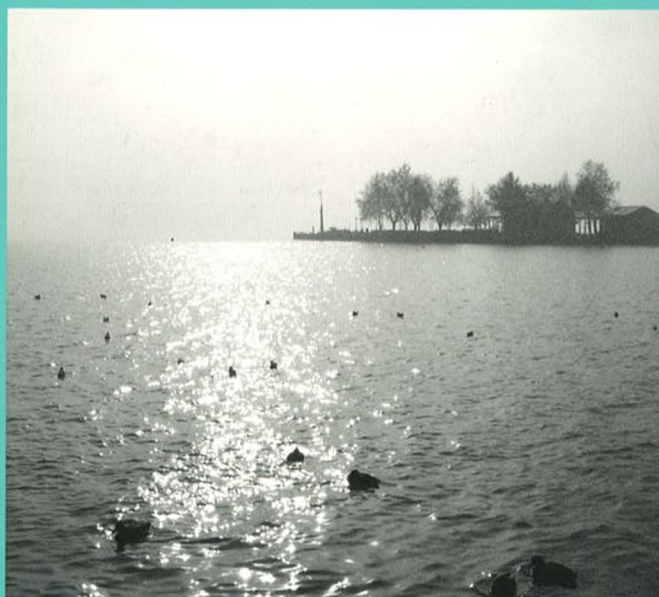

25 M
OSLO
BUDAPES
OSLO

X e m y c | H a e m u s

'10 / 2

Съдържание

Tartalom

СТРАНИЦИ

OLDALAK

Захари Карабашлиев. 18% сиво (Откъс от роман)
Да копая кладенец. Разговор с писателя Захари
Карабашлиев
Светла Кьосева. Дебют в Будапеща
Йордан Атанасов. Думи за врабец

3
8

Zahary Karabashliev 18% Szürke (Részletek a regényből)
Csak leírom, ami történik Beszélgetés Zahary Karabashlievvel

10
12

Kjoszeva Szvetla Elsőkönyvesek Budapesten
Jordan Atanaszov Verébversek

СЦЕНА

SZÍNPAD

Акош Немет. Защо не обичаме българска драма?
Театърът е красота. Разговор с Габриела
Хаджикостова

15
22

Németh Ákos. Mért nem szeretjük a bolgár darabokat?
A színház szépség. Beszélgetés Gabriella Hadzsikosztovával

МОЗАЙКА

MOZAIK

Румен Стоянов. Унгарски думи в говора на село
Драганово
Йожеф Войцек. За чевските българи
Ася СъбеваЮричкай. Народни хигиенни и
козметични практики на българската жена в
миналото

31
37
42

*Rumen Sztojanov. Magyar szavak Draganovo falu
nyelvjárásában*
Vojczek József. A csévi bolgárokról
*Juricskayné Szabeva Aszja. Régi idők bolgár asszonyainak
tisztasági és kozmetikai praktikái*

ЗА ДЕЦАТА

GYEREKEKNEK

Валери Петров. Бяла приказка
Светлана Стойчева. Петте приказки на Валери
Петров (приказки за деца и „безнадежно и
ужасно” пораснали деца)

48
56

Valeri Petrov. Fehér mese
Szvetlana Sztojcsseva. Valeri Petrov Öt meséje
*Mesék gyermekeknek és „reménytelenül és borzalmasan”
felnőtt gyermekeknek*

Захари Карабашлиев*

18% сиво

Откъс от романа

Zahary Karabashliev*

18% szürke

Részletek a regényből

* Zahari Karabasliev Kaliforniában élő bolgár író. Várnában született, a sumeni Konsztantin Preszlavszki Püspök Egyetemen végzett bolgár filológia szakot. A diploma megszerzése utáni években dolgozott a rádióban, a reklámszakmában, az építőiparban, DJ-ként éjszakai klubokban és mint a Coca-Cola kereskedelmi képviselője. 1997-ben feleségével, Szilviával és lányával, Szarával áttelepült az Egyesült Államokba. Fotóművészetet tanult az Ohioi Állami Egyetemen és filmproduceri tanulmányokat folytatott Los Angelesben. Amerikában Zahari Karabasliev dolgozott futárként, bármixerként, profi fotósként stb. 2009-ben a sumeni Konsztantin Preszlavszki Püspök Egyetem újságíró szakának vendégtanára lett. Tagja a kaliforniai Vaszil Levszki Kulturális és Oktatási Alapítvány igazgatótanácsának. Olyan folyóiratokban publikál elbeszéléseket, esszéket és publicisztikát, mint az EVA, HER, VICE, MAX, ELLE, valamint a legnagyobb bolgár napilapban, a 24 órá-ban.

* Захари Карабашлиев е български писател, живеещ в Калифорния. Роден във Варна, завършва Шуменски университет "Епископ Константин Преславски" специалност "Българска филология". В годините след дипломирането си работи в радио, в реклама, в строителството, като DJ в нощни клубове и като търговски представител на "Кока-Кола". През 1997 се премества със съпругата си Силвия и дъщеря Сара в САЩ. Учи Художествена фотография в Щатския университет на Охайо и завършва филмови продуцентски класове в Лос Анджелис. В Америка Захари Карабашлиев е работил като куриер, барман, професионален фотограф и др. През 2009 е асоцииран лектор към Шуменски университет "Епископ Константин Преславски" към катедра Журналистика. Член е на Управителния съвет на Фондацията за култура и образование "Васил Левски" в Калифорния. Публикува разкази, есета и публицистика в списания като EVA, HER, VICE, MAX, ELLE и в най-големия български ежедневник "24 часа".

San Diego, California, сега

San Diego, California, napjainkban

Няма я от девет сутрини.

Щорите в спалнята са плътно спуснати, но денят все пак намира начин да влезе и то с рев - камионът за боклук. Значи е сряда. Значи е осем и петнайсет. Има ли по-шумен шум от шума на камион за боклук в осем и петнайсет?

Измъквам се от леглото, премествам се в дневната и се тръшвам на дивана. Хладната кожена тапицерия не помага да се унеса отново, а и камионът е все по-близо. Изправям се, поотмествам една от щорите и ярък слънчев лъч парва лицето ми. Събирам енергия и опитвам да повредя зеленото, ревящо чудовище с поглед. От усилията обаче успявам само да се разсъня съвсем.

Гледам фрезите във вазата на стъклената масичка. Мъртви фрезии в мътна вода, останали след нея. Отварям най-дясното кухненско шкафче и от купа шоколади издърпвам един „Тоблерон“. Вдигам от пода захвърлената вчера риза, включвам ютия, гледа с една ръка, с другата чупя и лапам триъгълници, обличам я, слагам вратовръзка, правя нес кафе, окапвам ръкава си, докато ровя за ключове, навличам сиво сако и тръшвам вратата след себе си.

Навън лъщи поредният горещ ден в Южна Калифорния. Завъртам стартера на „Тойотата“. Завивам по „Джеферсън“ и излизам на магистралата. Пет колони автомобили в едната посока, пет колони в срещуположната. Задръстване. Ръмжат ауспуси, потрепват двигатели, брони пробляскват - като преди сражение.

На работа мисля за нея, не мога да спра да говоря наум с нея - това няма как да спре само защото единият от двамата ни просто го няма. Мога ли да спра?

Опитвам.

Ето - от този момент нататък няма да мисля за нея. Няма да мисля за нея. Няма да мисля за нея, няма да мисля за нея, няма да мисля за нея, няма. Ще правя йога, ще си отворя чакрите, ще повтарям ОМ, докато изчистя мозъка си, ще ям ориз с ръце, ще пусна брада, ще стоя на главата си. ОМ-м-м-м.

ОМ-м-м-мръзна ми да мисля за нея.

ОМ-м-м-м-мръзна ми да мисля за нея.

ОМ-м-м-м-м-м-м-мръзна ми да мисля за нея.

На сутрешното събрание началникът Скот обявява поредните структурни промени в отдела, на масата са отворени кутии с понички, има портокалов сок, дими кафе... Клиничното изследване...- Защо климатика е толкова силен тук? - ... в своя последен стадий... ОМ-м-м-м... след като бъдат уточнени някои...- Защо кафето е слабо и кисело? -... всеки да обърне внимание на протокола... ОМ-м-м-м... Формуляр 1574... в болничните центрове... ОМ-м-м-м... искам всеки да прегледа още веднъж IRB-документацията, преди да приключи - Какво търся аз тук?- ... за стриктното спазване на процедурите от лекуващия пресонал... Какви са тези хора? - Началникът Скот раздава на всеки личните планове за следващото тримесечие, в очите му - тази живост, тази живост, стиска енергично ръцете ни, както умеят да го правят само ниските на ръст хора, моята задържа по-дълго.

Къде съм?

После всеки се запътва към своя светлосив кюбикъл, а Скот прави жест да го последвам в тъмносивия му кабинет. Офисен минимализъм - бюро, монитор, лична малка кафе-

Kilencedik reggel, hogy nincs itt.

A hálószoza sötétítő függőnyei szorosan összehúzóva, de a nappal mégis utat talál, hogy benyomuljon, még hozzá bőgve – a szemetesautó az. Tehát szerda van. Tehát negyed kilenc van. Létezik lármásabb láрма, mint a kukásautó lármája negyed kilenckor?

Kivonszolómagam az ágyból, átbetorkállok a nappaliba, lerogyok a díványra. A hűvös bőrkárpitozás nem segít visszaaludni, a szemetes is egyre közeledik. Felállok, elhúzom az egyik függőnyt, éles napfény perzsel az arcomba. Erőt gyűjtök, és megpróbálom a pillantásommal megsemmisíteni a bömbőlő zöld szörnyeteget. De az erőfeszítés csak arra jó, hogy végképp kimenjen az álom a szememből.

A fréziákat nézem a vázában, az üvegasztalkán. Halott fréziák halott vízben, ez maradt utána. Kinyitóm a jobb szélső konyhaszekrényajtót, és a nagy halom csokoládé közül kirántok egy Toblerone-t. Felveszem a padlóról az este ledobott inget, bekapcsolom a vasalót, fél kézzel vasalok, a másikkal tördelem és a számba tuszkolom a háromszögeket, felöltözöm, nyakkendőt kötök, nesz-kávét csinállok, lecsöpögtetem az ingem, míg a kulcsaim után kotorászom, szürke zakót veszek fel és bevágom magam mögött az ajtót.

Odakinn Dél-Kalifornia soron következő rekkenő, vakító napja fogad. Elfordítom a Toyota slusszkulcsát. Lekanyarodom a Jeffersonról, kiérek az autópályára. Ötsávnnyi autó az egyik irányba, ötsávnnyi szemközti. Dugó. Kipufogók hörögnek, motorok remegnek, hűtők villannak – mint ütközet előtt.

A munkahelyen Rá gondolok, nem tudom abbahagyni vele a néma beszélgetést – nem maradhat abba pusztán azért, mert egyikünk nincs itt. Hogy hagyhatnám abba?

Megpróbálom.

Tessék – ettől a pillanattól kezdve nem gondolok rá. Nem gondolok rá. Nem gondolok rá, nem gondolok rá, nem gondolok rá, nem. Jógázni fogok, kinyitóm a csakráimat, addig dúdolom az OM-ot, amíg ki nem tisztul az agyam, rizst eszem kézzel, szakállt növesztek, fejre állok. OM-m-m-m.

OM-m-m-mennyire elegendem van abból, hogy rá gondoljak.

OM-m-m-m-m-mennyire elegendem van abból, hogy rá gondoljak.

OM-m-m-m-m-m-m-m-mennyire elegendem van abból, hogy rá gondoljak.

A reggeli gyűlésen Scott, a főnök bejelenti a legújabb szerkezeti változásokat az osztályon, az asztalon nyitott fánkossal, narancslé, párolgó kávé... A klinikai tesztelés... – Miért olyan erős itt a klímaberendezés? – ...utolsó szakaszában... – Om-m-m-m-m... utána kijelölnek egyes... – Miért olyan híg és savanyú a kávé? ...mindenki vegye figyelembe a jelentést... – Om-m-m-m-m... Az 1574-es űrlap... a kórházi központokban... – Om-m-m-m-m... mindenki nézze át még egyszer az IRB-dokumentációt, mielőtt befejezzük... – Mit keresek én itt? – ...a gyógyító személyzetnek szigorúan be kell tartania a kezelések szabályait... – Kik ezek az emberek? – Scott főnök mindenkinek kiosztja a személyre szóló terveket a következő negyedévre, a szemében – micsoda élénkség, micsoda élénkség, erőlyesen kezét ráz velünk, ahogy csak az alacsony

терметű emberek képesek, az enyémet hosszabb ideig szorongatja. Hol vagyok?

Atán mindenki a maga világosszürke kockája felé veszi az irányt, Scott pedig int, hogy kövessem sötétszürke irodájába. Hivatali minimalizmus – íróasztal, monitor, egy kis személyi kávéfőző és irodai ivóvízkonténer, fölötte egy evezősök mozgatta hosszú csónak plakátja (kajak? kenu?) A fénykép alatt felirat: „Teamwork.”

Scott gondterhelten magyaráz valamit. Azzal a pillantással néz rám. Nem hallom, mit beszél, csak bólintok és hányingerem van. Az a pillantás. Nem emlékszem, hogyan telik a nap hátralevő része. Pokolian, feltételezem.

Munkából hazafelé, a legnagyobb csúcsforgalomban, a Tizenegyedik sugárút és a Broadway lámpájánál lelassul és megáll az autófolyam. Valahol elől rendőrök terelik a forgalmat, látom a narancssárga mellényüket, a stoptáblákat a kezükben, a mozdulataikat. Megpillantom az út közepén egy felborult kamion ormótlan fehér tömbjét. Hőség van. Megpróbálom az utolsó pillanatban sávot váltani és kiügyeskedni magam fölfelé a Seeder streetre, de nem sikerül – jobbról az a szemét nem enged. Állnom kell a dugóban, mint mindenki másnak. Balra nézek: ötven-egynéhány éves férfi, őszes haj, száraz, ráncos kaliforniai arcból, az orrát túrva megpróbál az égen követni egy feliratos vörös zászlót lobogtató repülő. Én is betűzgetem, mi van az égen a repülő mögé írva, és azon kapom magam, hogy én is az orromat túrom. Nézem a repülőt az égen, nézem a férfit bal felől. Bal könyök a letekert ablakban, jobb mutatóujj az orrban, sziürke haj. Húsz év múlva én is így fogok kinézni. Hátról szelíd dudálás riaszt fel, mérgesen taposok a kuplungra, hogy elsőbe kapcsoljak. A pedál hirtelen lekonyul. Erősebben lépek rá, rángatom a sebváltót, de nem mozdul. Látom a sziürke hajú férfit, ahogy távolodik, ujjával az orrában. Még mindig zöld a lámpa, de jól tudom, hogy nem örökké. Erősebben megragadom a sebváltót (hopp! – sárga), egyre türelmetlenebb dudálásokat hallok magam mögött. Elviselhetetlen a hőség (pirosra vált), és sokkal hosszabb ez a nap, mint a többi (élénkpiros). Érzem, ahogy a reggel hét óta dolgozó könyvelők, ügyvédek, városi tanácsosok, titkárnők, banktisztviselők, szállodai alkalmazottak, szoftverszakemberek, pincérek, mérnökök, ingatlanügynökök, minden munkaerő az egész utcában az én kis kocsimra összpontosít. Ha volna aki koordinálná a gondolataikat, egyetlen közös pillantással lesöpörnének a kikötőbe, a hajléktalanok és drogosok közé.

Keresgélem a vészvillogókat, nem tudom, hol vannak. Mögöttem, névtelenül ücsörögve személyes járműveikben, egyre több undok alak túlköl. Látom a visszapillantóban kifejezéstelennek tűnő arcukat, de tudom, hogy közben a dudát nyomják. Izzadok. Nem látják, hogy bajban vagyok, nem értik, hogy hányingerem van? Az intelligensebbje balra indexel, és megelőzi mozdulatlan kocsimat. A többiek azonban nem akarják belátni, hogy szerencsétlenség ért. Az emberek negativizmusa mindig az elevenembe vág. Mégpedig a hónom alatt. Erősen stresszes állapotban és a maihoz hasonló füledt napokon onnan indul el a hagymamártászagú izzadság. Ha még tovább bosszantanak, kiszállok a kocsiból, kitárom a karomat, mint a szobor Rio fölött, és szaggal rádiózom le őket. Lerádiózom!

машина и контейнер с офисна вода, над който има плакат на дълга лодка (кану? каяк?), задвижвана от гребци. Под снимката пише „Teamwork”.

Скот говори нещо със загрижен глас. Пледта ме с онзи поглед. Не чувам какво ми говори, само кимам и ми се повръща. Онзи поглед. Не помня как минава останалата част на деня. Отвратително, предполагам.

На връщане от работа, в най-пикивия час, на светофара на „11-то авеню” и „Бродуей”, потокът от автомобили забавя и спира. Някъде напред полицаи пренасочват движението, виждам оранжевите жилетки, знаци „Stop” в ръцете им, жестовете. Забелязвам бялото туловище на падналия възник по средата на пътя камион. Горецо е. Опитвам да сменя лентата в последния момент и хитро да изляза по „Сидър стрийт” нагоре, обаче не успявам - изродът отчаяно не ме пуска. Ще трябва да стоя в трафика като всички останали тогава. Поглеждам наляво: мъж на петдесет и няколко, сива коса, сух калифорнийски тен и бръчки, бърка си в носа и опитва да проследи горе в небето един самолет с развят червен флаг с надпис. И аз опитвам да видя какво пише в небето зад самолета и се хващам, че и аз бъркам в носа си. Пледам самолета в небето, гледам мъжа отляво. Левият лакет - на спуснатия прозорец, десният показалец - в носа, косата - сива. Така ще изглеждам и аз след дващестина години. Сепва ме леко бибитване отзад и ядосано настъпвам съединителя, за да включа на първа. Педалът изведнъж хлътва. Натискам по-здраво, дърпам и бутам скоростния лост, но той не помръдва. Виждам как мъжът със сивата коса и пръст в носа се отдалечава. Все още свети зелено, но знам, че няма да е вечно. Заръчквам лоста по-яко (хоп - жълто), чувам все по-нетърпеливи клаксони зад мен. Непоносимо горещ ден (стана червено) и много по-дълъг от останалите (ярко червено). Усещам как целият гняв на работилите от седем сутринта.

счетоводители, адвокати, градски съветници, секретарки, банкови чиновници, хотелиери, софтуер-специалисти, сервитьори, инженери, агенти на недвижима собственост, цялата трудова сила на тази улица се фокусира върху моята малка кола. Ако има кой да координира мислите им, с един задружен поглед ще ме изхвърлят долу край пристанището - при бездомници и наркомани.

Започвам да търся аварийните светлини, не ги знам къде се намират. Отзад, анонимни в личните си превозни средства, все повече гнусари започват да свирят. Виждам в огледалото безизразните им уж лица, но знам, че отдолу натискат клаксони. Потя се. Не виждат ли, че съм закъсал, не разбират ли, че ми е гадно? По-интелигентните от тях дават ляв мигач и изпреварват неподвижния ми автомобил. Останалите обаче не искат да приемат, че ме е сполетяло нещастие. Негативизмът на хората винаги ме удря в най-слабото място. То се намира под мишниците ми. При силен стрес и в задушни дни като този, оттам започва да се излива пот с мириса на лучена яхния. Ако ме ядосат само още малко, ще изляза от колата, ще разперя ръце като статуята над Рио и ще ги помета с миризма. Ще ги помета! Ще изхвъркват от колите си в паника и, със запушени носове, ще бягат, накъдето им видят очите - като във филм с Гудзила. Накрая на „11-та” и „Бродуей” ще остана само аз с разперени ръце и техните изоставени автомобили с отворени пиукащи врати.

Ще пиукат - пиу-пиу-пиу-пиу като пилци - пиу-пиу-пиу-пиу, аз ще крача като победител и ще се смея със зловец, силен смях. Намирам внезапно бутона за аварийните, натискам го с последни усилия и изскачам, полузадушен от собствената си миризма. Навън въздухът е горещ и сух. Правя извинителни жестове към тези зад мен, ризата ми е мокра от пот, разхлабвам си вратовръзката, усмихвам се полувиновно, вдигам рамене (на всеки може да се случи), докато наум изнасилвам до смърт всеки скъп човек на тези мазняри, които сега избягват погледа ми, мамка им.

От уличен телефон звъня на някаква фирма да дойде и да вдигне закъсалата ми кола...

*

...1988, Варна, България

Стела...

За пръв път я видях малко преди да се уволня от казармата. Бяха ме пуснали в отпуск и цял ден се мотах с онзи изгладнял войнишки поглед, който караше момичетата да преминават на отсрещния тротоар. Бях и остриган след някаква поредна издънка. Беше топъл следобед в края на май и миришеше на липи, а центъра на града беше бъркотия. Докато полагали основите за строежа на огромен търговски център, багерите задълбали някакви древни руини. Последвали разкопки, разкрили остатъци от римска арена и сега половината от градската централна част бе превърната в археологически участък. Реших, че си заслужава да мина оттам и видя дали има нещо интересно.

Нищо интересно нямаше – просто голяма дупка в града, пълна с отегчени ученици, които с четчици почистваха стари камъни.

Бях изскитал центъра надлъж и нашир, исках да хапна нещо. Влязох в една сладкарница и я видях. Устните ѝ първо? Не - първо очите, после устните. После гърдите - облите ѝ гърди, издули униформената престилка. После кърлицата светлокестенява коса, спускаща се до трапчинката на бузата. Усещането за съдбовност.

И дойде страхът, че каквото ѝ да предприема в този момент, ще е безполезно. Тя бе най-красивото момиче в този град - нямаше как да не е нечие. Нямаше как някой щастливец да не брои минутите до края на работното ѝ време. Чудеса не се случват - реших и излязох.

*

Паниксьерџен фогнак киугрални а кочсикубъл, беготт орал фогнак елрохanni, амерре а szemük lát – mint a Godzilla-filmben. Végül a Tizenegyedik és a Broadway sarkán én maradok egyedül, kitárt karokkal, meg a sok elhagyott, nyitott ajtajú, vijjogó kocsi. Vijjogni fognak – piu-piu-piu-piu, mint a vércsék, piu-piu-piu-piu –, én csak lépkedek diadalmasan, baljós, hangos kacagással. Hirtelen megtalálom a vészvillogók gombját, erőm végső megfeszítésével megnyomom, és kipattanok a kocsiból, félig megfulladva a saját szagomtól. Odakinn forró és száraz a levegő. Bocsnatkérően gesztikulálok a mögöttem levők felé, az ingem nedves az izzadságtól, meglazítom a nyakkendőmet, büntudatosan mosolygok, vonogatom a vállamat (bárkivel előfordulhat), miközben gondolatban halálra erőszakolom e nyikhajok szeretteit, akik most kerülnek a pillantásomat, a fene beléjük.

Egy utcai telefonról fölhívok egy céget, hogy jöjjön és vigye el lerobbant kocsimat.

*

...1988, Várna, Bulgária

Sztella...

Kevéssel azelőtt láttam először, hogy leszereltem a katonaságtól. Szabadságra engedtek, és egész nap azzal a kiéhezett kiskatona-pillantással jártam-keltem, amely arra készíti a lányokat, hogy átmenjenek az utca túloldalára. Le is voltam nyírva valami éppen elkövetett függelemsértés miatt. Meleg május végi délután volt, illatozott a hár, a város központjában pedig zűrzavar uralkodott. Egy épülő hatalmas bevásárlóközpont alapozása közben a markolók valami antik romot találtak. Ásatások következtek, előkerültek egy római aréna maradványai, és most a város központi részének fele régészeti objektum volt. Gondoltam, érdemes volna elnézni oda, hátha van valami érdekes.

Semmi érdekes nem volt ott – csak egy nagy lyuk a városban, tele elcsigázott iskolásokkal, akik apró ecsetekkel tisztogattak öreg köveket.

Széltében-hosszában bejártam a városközpontot, harapni akartam valamit. Bementem egy cukrászdába, és akkor megláttam. A száját először? Nem – először a szemét, aztán a száját. Aztán a mellét – a gömbölyű mellét, amelyen feszült az egyenkötény. Aztán a göndör, világos gesztenyeszín hajfürtöt, amely az arca gödröcskéjéig ért. A sorsszerűség érzése.

És jött a félelem, hogy akármit is teszek ebben a pillanatban, hasztalan lesz. Ő a legszebb lány ebben a városban – kizárt dolog, hogy ne lenne valakié. Kizárt dolog, hogy egy szerencsés fickó ne számolná a perceket a munkaideje végéig. Nincsenek csodák – gondoltam, és kimentem.

*

– és most nézz rám
 – szomjas vagyok
 – nézz a lencsébe
 – fázom
 – kérlek
 – innék egy kávét
 – befejezzük
 – mindig csak engem fényképezel?
 – mindig
 – és ha meghízom?
 – akkor is
 – hatalmas hátsóval?
 – több lesz a fényképezni való
 – tényleg?
 – tényleg
 – nyugi, nem hízom meg
 – meglátjuk
 – nem leszek kövér... fel szeretnék már öltözni
 – jó, ez az utolsó tekercs és békén hagyjak
 – az utolsó?
 – az utolsó

Csíkhelyi Lenke fordítása

- а сега погледни към мен
 - жадна съм
 - погледни в обектива
 - студено ми е
 - моля те
 - пие ми се кафе
 - свършваме
 - винаги ли ще ме снимаш?
 - винаги
 - а ако стана една дебеланка?
 - пак
 - с огромно дупе?
 - ще има повече за снимане
 - наистина?
 - наистина
 - спокойно, няма да стана дебеланка
 - ще видим
 - няма да стана дебеланка
 - искам да се обличам вече
 - добре, последна лента и те оставям
 - последна?
 - последна

Да копаеш кладенец

Разговор с писателя Захари Карабашилев

Csak leírom, ami történik

Beszélgetés Zahary Karabashlievvel

Навлизането ви в литературата (гледано отвън) изглежда светкавично – само за година две книги, престижни награди. Какво стои зад този бърз успех?

Зад този “бърз успех” са години “бавно” писане и търсене на път към самия себе си.

Трудно ли е да се пише българска литература „зад граница”? (Какви са плюсовете и минусите?)

Сериозна литература се пише навсякъде еднакво трудно. Към обичайните трудности на перото, обаче, българската, както и литературите на всички “малки” езици е обречена да е вечно губещо от финансова гледна точка занимание. Тиражите, колкото и големи да са те за България, са недостатъчни, за да осигурят необходимата материална независимост на един писател. Това обаче за мен е голямото предизвикателство – да копаеш кладенец с абсолютното съзнание, че водата там ще е малко.

Съществува ли противоречие между популярност и „висока” литература?

Винаги е съществувало, но важните за мен книги винаги са го преодолявали. А и категориите се менят с поколенията. Понякога “високата” литература се появява дегизирана като

– *Valósággal berobbant az irodalomba: alig egy év alatt két könyvvel tekintélyes díjakat nyert. Mi a gyors siker titka?*

– А „gyors siker” mögött évek kitartó írói munkája, az önmagam felé vezető út keresése áll.

– *Nehéz-e a határon túl bolgár irodalmat írni? Mi ennek a jó és mi a rossz oldala?*

– Komoly irodalmat írni mindenhol egyformán nehéz. А tollforgatás szokásos nehézségeit azonban, mint minden más „kis” nyelv irodalmában, az is megtetézi, hogy pénzügyi szempontból az ilyesmi mindenképpen veszteséges vállalkozás. А példányszám, bármilyen nagy is Bulgáriához mérten, nem elegendő ahhoz, hogy biztosítsák az író számára oly szükséges anyagi függetlenséget. Ez azonban nekem nagy kihívás: kutatásni abban a biztos tudatban, hogy kevés lesz benne a víz.

– *Van-e törés a népszerűség és a magas irodalom között?*

– Mindig is volt, de azok a könyvek, amelyek nekem fontosak, ezt áthidalták. Ezek a kategóriák is nemzedékenként változnak. Olykor а magas irodalom а népszerűség köntösében jelenik meg – ilyen volt például

a Lolita. Máskor pedig egy unalmas próza magas irodalomként reklámozza önmagát, ami pokolian taszító. De az idő kiostálja a silány munkákat, az értékes könyvek maradnak meg.

– Engedjen meg egy bepillantást alkotóműhelyébe: van-e előzetes terve az egész regényre? Vagy a cselekmény kibontakozása vezeti? Számítógépen ír, vagy először kézzel? Saját élettapasztalatán kívül mi más játszik fontos szerepet a szöveg megformálásában?

– Nincs előzetes tervem. Lendületből kezdek neki, egy jelenettel, alakkal vagy az elbeszélő hangját kiválasztva. Ebből a kezdeti lendületből az írás során a történet maga keresi meg az utat és a formát. Hogy lesz-e benne elegendő anyag és elevenség egy regényhez vagy egy elbeszéléshez, azt, őszintén szólva, az elején nem tudom. A *18% szürke* egészen formátlanul indult, és végképp nélkülözött minden előzetes tervet. A főszereplő szenvedő hangján kezdődött, mint egy blues. Írtam egyik oldalt a másik után, kézzel, egy füzetbe, nagyon gyorsan, tényleg szinte mintha egy hang diktálná, és közben fogalmam sem volt, mi fog ebből kisülni – egyszerűen követtem a hősöm hangját és kiszámíthatatlanságát. Csak amikor ez a lendület kezdett alábbhagyni, akkor írtam be a történetet a számítógépbe, már szerkesztett formában. Nem volt kétségem afelől, hogy alkottam valamit, de hogy mi az, azt nem tudtam. Vagy száz oldallal később félretettem a történetet, és írtam két színdarabot, elbeszéléseket. De egész idő alatt mélyen legbelül együtt éltem a hősömmel, a *18% szürke* hősével. „Életrajzának” nagy részét persze én éltem át. Saját tapasztalataimat használtam fel, hogy hús-vér alakká formáljam – ez elkerülhetetlen volt. A könyvben például hősöm a klinikai kutatások területén talál munkát. Hogy teljesen tisztában legyek vele, min kell keresztülmennie, fabrikáltam egy képzelt önéletrajzot, megismerkedtem ezeknek az embereknek a mindennapjaival, állásinterjúkra jártam, szemérmetlenül füllentettem, csúf dolgokat műveltem, amelyekre egyáltalán nem vagyok büszke. Valóban átéltem mindazt, amit a könyvben leírok. Egészében véve úgy használtam a reális eseményeket, mint a festékes tubusokat rajzoláshoz. Így esett, hogy elmúlt két év az első oldalak megírásától számítva, de amikor újra visszatértem a témához, már tudtam, merre vett irányt a hősöm. Nem sejtettem a részleteket, hogyan jut el a céljához, de így legalább izgalmas volt – együtt kellett mozognom vele, és egyszerűen csak leírnom, ami történik. Bár már meglehetősen előrehaladt a folyamat, még mindig nem tudtam teljes bizonyossággal, vajon ez a történet regény, kisregény vagy egy hosszabb elbeszélés formáját ölti majd. Egy későbbi fázisban következett a közös munka a szerkesztővel, jó barátommal, Pepa Georgievával. Az ő szerepe a könyvben felbecsülhetetlen.

– Mivel foglalkozik, amikor nem ír?

– Olvasok.

populárna – „Лолита” например. А понякога една скучна проза се саморекламира като „висока” литература, което е адски отблъскващо. Времето обаче отсява нещата и стойностните книги остават.

Как пишете? (тук искам малко да надникнем в творческата лаборатория – имате предвадителен план за целия роман? Самият развой на събитието ли ви води? Пишете на компютър или на ръка най-напред? Освен собствения ви житейски опит, какво друго играе важна роля при създаването на текста?)

Предварителен план нямам. Започвам от импулс, от случка, образ или „глас” на разказвача. От този първоначален тласък, в процеса на писане, историята сама започва да търси пътя и формата си. Дали в нея ще има достатъчно материал и живот за роман или за разказ, честно казано, в началото не знам. „18% сиво” тръгна съвсем безформено и без абсолютно никакъв „преварителен план”. Започна с гласа на главния образ, който страда, започна като блуз. Пиших страница след страница, на ръка, в тетрадка, много бързо, наистина като „под диктовка”, без да имам каквато и да е идея какво ще излезе от това – просто следвах гласа и непредвидимостта на героя си. Едва когато този импулс започна да се самоизчерпва, започнах да пиша историята в компютъра си, вече редактирайки текста. Нямах никакво съмнение, че имам нещо, но какво беше то – не знаех. Стотина страници по-късно аз изоставих историята и писах две пиеси, писах разкази и т.н... През цялото време обаче, дълбоко в себе си аз живеях с моят герой от „18% сиво”. Голяма част от „биографията” му е преживяна от мен, разбира се. Ползвам своя опит, за да му дам плът и кръв – това е неизбежно. В книгата, например моя герой намира работа в областта на кличните изследвания. За да съм абсолютно наясно през какво минава той, аз изфабрикувах фиктивно CV, запознах се с ежедневието на тези хора, кандидатствах за работа, ходих по интервюта, лъготех безсрамно, върших нередни неща, от които не се гордея никак. Аз минах в действителност това, което описвам в книгата. Въобще ползвам реалните събития като туби с боя, които ползвам в рисуването си.

И така, две години минаха, след първите сто страници, но когато се върнах отново към тях, вече знаех накъде се е запътил геройт ми. Не знаех подробности как ще стигне дотам, но това бе и възбуждащо – да продължа да се движа с него и просто да описвам какво се случва. Много напред в процеса, аз все още не бях съвсем наясно дали тази история ще е роман повест или просто най-дългия разказ в българската литература.

В един по-късен момент дойде и работата ми върху текста с редактор – моят добър приятел Пепи Георгиева. Нейната роля в тази книга е неоценима.

Какво правите, когато не пишете?

Чета.

Бесzelgetés: Kjoszeva Szvetla
Csikhelyi Lenke fordítása

Разговаря: Светла Къосева

Светла Кьосева

Дебют в Будапеща

Kjoszeva Svetla

Elsőkönyvesek Budapesten

Един роден в Ангола португалец, който живее в Амстердам, словенка от малко селце в Алпите, учила в Люблина и Утрехт, която живее в Берлин, словачка, която след следване в Бърно се установява в Бристол, австрийка, обиколила немскоезичния свят, се установява в Берлин – все участници в десетата европейска среща на дебютните романисти, която е едно от централните събития по време на Международния панаир на книгата в Будапеща, тази година от 22 до 25 април. Сред тях добре се вписва и българинът Захари Карабашлиев, направил своя преход в пространството от Варна до Калифорния. (За съжаление, „протуберансите“ на исландския вулкан прекъснаха неговия полет към Европа и той не можа лично да присъства на срещата. Текстовете му обаче бяха публикувани в трите издания на фестивала.)

В книгите на европейските дебютанти – на възраст от 20 до 48 години – думата не е само за движение в пространството: в тях се осъществяват интересни преходи от език в език, от култура в култура, между минало и настояще. Навярно това наведе и водещата, литературната критичка Анна Гач, на въпроса: какво означава днес понятието национална литература? Унгарският писател Виктор Хорват (автор на романа „Турско огледало“, представящ унгарската история от XVI век по един нехарактерен за унгарската литература начин – през погледа на турски младеж) смята, че ако през XIX век най-голямата човешка организация е била държавата, на териториална основа, днес най-големите човешки организации – корпорациите, не са териториални. Факт, който значително измества и представите за национална литература (очевидно в нея не можем да впишем само авторите живеещи на определена територия. Нито дори само пишещите на един и същ език – защото какво става с тези, които сменят езика?

Еgy Angolában született portugál, aki Amszterdamban él; egy szlovén hölgy egy Alpok-béli kis faluból, aki Ljubliánában, majd Utrechtben tanult és Berlinben él; egy szlovák hölgy, aki Brnóban végzett és Bristolban lakik; egy osztrák hölgy, miután bejárta a német nyelvterületeket, Berlinben telepedik le – mindnyájan résztvevői az elsőkönyvesek európai találkozójának, amely központi eseménye volt az idén április 22. és 27. között rendezett Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválnak. Közéjük sorolható a bolgár Zachary Karabashliev is, aki Várnától Kaliforniáig jut el. (Sajnálatos módon az izlandi vulkánkitörés meghiúsította repülését Európába, így személyesen nem tudott részt venni a találkozón. Írásai azonban megjelentek a fesztivál három kiadványában.)

Az európai elsőévesek könyveiben – a szerzők 20 és 48 év közöttiek – nemcsak a térbeli mozgékonyaság szembeötlő, érdekes átmenetek valósulnak meg bennük egyik nyelvből a másikba, egyik kultúrából a másikba, a múltból a jelenbe. Valószínűleg ez készítette Gács Anna irodalomkritikust a kérdésre: mit jelent ma az a fogalom, hogy nemzeti irodalom? Horváth Viktor magyar író, (a *Török tiűkör* c. regény szerzője, a XVI. századi magyar történelmet mutatja be a magyar irodalomban szokatlan módon – egy török fiatal életén keresztül) úgy gondolja, hogy ha a XIX. században a legnagyobb területi alapon létrejövő emberi szerveződés az állam volt, a legnagyobb jelenlegi emberi szerveződések, a korporációk, nem területi alapúak. Olyan tény ez, amely jelentősen megváltoztatja a nemzeti irodalomról való elképzeléseket. (Nyilvánvaló, hogy nem ölelhetők fel általa csak az egy adott területen élő szerzők.

De még azokra sem szorítkozhat, akik ugyanazon a nyelven írnak – mert mi történik például azokkal, akik nyelvet cserélnek? Dimitar Dinev és Ilia Troianov nem lennének bolgár írók?)

Ugyanakkor a mai globalizált világban, különösen a kis európai országokban, egy könyv igazi sikerét nemzetközi kiadásával, idegen nyelvre való fordításával mérik. Az univerzális kódolású művek megtalálják az utat több ország olvasóihoz. Ehhez nagyban hozzájárul az internet is. Szinte mindenkinek, aki részt vett ezen a találkozón, megvan a maga, nagyon is professzionálisan elkészített internet oldala, amelyből tájékozódni lehet (angol nyelven is) a szerzőkről és műveikről. Ez egyhamar ráébreszti a szerzőket, hogy vannak olyan dolgok, amelyek – még ha hazai szinten bizonyos presztízsre is utalnak – irrelevánsá válhatnak más területeken, mondja Nataša Kramberger, aki bejárta az utat egy kis szlovén faluból, hollandiai egyetemi tanulmányokon át a mostani lakóhelyéig, Berlinig. Mindez nem feltételezi a gyökerektől való elszakadást, mivel a témák, amelyek a szerzőket izgatják, szorosan kötődnek az identitáshoz, magányhoz, az emberek közötti kapcsolatokhoz. A szülőfölddel való kapcsolatuk a mindennapjaikban is megmutatkozik. Natasa Kramberger például a Berlinben folytatott oknyomozó riporter munkájával egyidejűleg egy ökológiai program kezdeményezője is a szülőfalujában. Így vannak ezzel a többiek is.

Még a legfiatalabb szerzőknél is megfigyelhetjük ezt az időbeli, térbeli és nyelvi mozgékonyt. A francia Bruno Nassim Aboudrar például egy fiatal arab fiú és egy erdélyi zsidó lány szerelméről ír. Szakmai élete viszont a XVII. századi francia képzőművészethez kapcsolódik. A Luandában (Angola) született Rocardo Adolfo először Portugáliában telepedett le, majd makaói és londoni kitérő után Amszterdamban horgonyzott le. Egy fiatal emigránsnak az új közegbe való beilleszkedéséről ír a Mi minden történt velem, mióta meghaltam c. könyvében. Érdekes a svájci Arno Camenisch nyelvi kísérletezése: regényét német és retoromán nyelven írja. Vagy izt van a cseh Marek Šindelka, aki életrajzi adatai szerint soha nem hagyta el hosszabb időre hazáját, mégis az egzotikus Japánról ír, a holland Vincent Overeem pedig szövegeiben a jelen és a múlt között mozog.

Jellemző sajátosságuk ezeknek az elsőkönyveseknek, hogy alkotásaik, gyorsan túllépve a könyvoldalakon, megvalósulást keresnek a filmvászonon és a televízió képernyőjén, képregényekben és internetes oldalakon. Minden elképzelhető úton-módon utat keres a befogadóhoz, ami persze nem csökkenti annak esélyét, hogy eltűnik a mai információs dzsungelben. Az áttelepedés fordulatait, a nyelvi kommunikáció nehézségeit kipróbáló, az önmagába zárt világ elidegenedését, az elmagányosodó emberek szomjúhozását megtapasztalt kortársaink – mert ők nem csak írók, hanem ilyen vagy olyan foglalkozású emberek, akik Európa adott részéhez kötődnek, amelyet szülőföldnek neveznek –, meggyőződéseim, hogy leleményesen cserkészik be az írott szó beláthatatlan tereit. Erőfeszítéseik, hogy élményeiket eljuttassák az olvasókhoz, szimpátiával és tisztelettel tölt el.

Genát Andrea fordítása

Дали Димитър Динев и Илия Троянов не са и български писатели?)

В същото време в съвременния глобализиран свят, особено в малките европейски държави, истинският успех на една книга се измерва и с международното ѝ признание, с превода ѝ на други езици. Произведения с универсален код намират пътя до читателите в различни страни. За тази универсалност и пресичането на границите много допринася и Интернет. Почти всички от участниците в срещата имат много професионално направени интернет страници, от които човек може да се осведоми (и на английски) за тях и тяхното творчество. Това ги кара рано да осъзнаят, че има неща, които – макар и в домашна среда да звучат престижно – могат да се окажат ирелевантни по отношение на други светове, смята словенката Наташа Кламбергер, изминала пътя от малко словенско селце през следване в Холандия до сегашното си местожителство в Берлин. В същото време не бива да се мисли за някакво откъсване от корените, тъй като темите, които вълнуват авторите са тясно свързани с идентичността, самотата, контактите между хората. Тази връзка с родното намира израз и в ежедневието им. Самата Наташа е инициатор на екологична програма в родното си село, наред с работата си на разследващ журналист в Берлин. Но това важи и за други.

Движението във времето, пространството и езика може да се проследи и в житейската съдба дори на най-младите автори, и в текстовете им. Французинът Бруно Насим Абудрар разказва за любовта на млад арабин и еврейско момиче от Трансилвания. Професионалният му живот е свързан с френското изобразително изкуство от XVII в. Роденият в Луанда (Ангола) Рокардо Адолфо най-напред се установява в Португалия, а след Макао и Лондон днес живее в Амстердам. „Какво се случи с мене, след като умрях“ разказва за адаптацията на млад емигрант в новата среда. Интересен е езиковият експеримент на Арно Камениш, Швейцария, който пише своя роман на немски и реторомански. Дори чехът Марек Шинделка, който според биографичните му данни никога не е напуснал за по-дълго време страната, пише за екзотична Япония, а холандецът Винсент Оверем в текстовете си се движи във времето между настояще и минало.

Характерна особеност на тези дебюти е, че литературата бързо напуска страниците на книгата и търси реализацията си на филмовия и телевизионен екран, в комикси и Интернет сайтове. Тя е плъзнала с хиляди пипала към своите почитатели, което не намалява шансовете ѝ да се загуби сред информационната джунгла на съвременния свят. Тези, изпитали превратностите на преселението, трудностите на езиковата комуникация, отчуждението на затворения в себе си свят, жаждата да разкъсаш самотата хора – защото те не са само писатели, а хора с разнообразни професии, свързани с определена част от Европа, която наричат свое родно място – убедена съм, се ориентират умело в необозримите пространства на писменото слово. Усилията им да го доведат до своите читатели ме изпълват със симпатия и уважение.

Йордан Атанасов

Думи за врабец

Jordan Atanaszov

Verébversek

Думите – сенки на лист.
Празни, пълни?
Разбира врабеца...

Шосето е смок...
По гърба му – калинки.
И пушек след тях...

Гробището е
дом на кости.
А къде са мечтите ни?

A szavak papírra vetett szotyola szemek.
Magvasak vagy üresek?
Tudják a verebek...

Az út fekete sikló...
Hátán – katicabogarak
füstöt eregetnek.

A temető
a csontok otthona.
És az álmaink hol nyugszanak?

A szerelem vakítón világít?
Sötét lyuk lesz
az eszed helyén.

A kígyó rászedte Évát,
ő meg Ádámot...
És Ádámnak kit sikerült?

Felébredt a múzsa...
Pipacs vöröslík
a lélek mezején.

Az orromhoz szólok:
Ne hordd fenn magad!
Arra a nátha repül.

Vén fodrász a szél:
Borzolja és fésüli
a zsenge füveket.

A szavak a lelket
szikeként szűrik át
vagy mennybe röpitik.

Az éj álmaid
szarvas csigája.
A nappal – vágató mén.

A csöndességben
a semmiből születik
a dolgok lényege?

Hozzád simul a hullám...
Eleven, ízes, tömör.
Mint az asszonyok combja.

Tekegolyóként
forog a föld...
A bábúk mi vagyunk.

Két üveg közt
lepkék hímpora.
Halotti lepel.

Kora reggel hajadban
fehérlő koszorút látok...
Őszülsz...

A bujdosó
függetlensége foglya.
Eszelős vagy génusz?

Nem tudok sötétben
beszélni.
Nem látom a szavakat...

Báránybőr alól
farkas foga
villan.

Любовта как върти
светлината?
Черна дупка става ума ти...

Змията излъга Ева,
тя – Адам.
А той – кого?

Събудена муза...
Див мак огрява
нивата на духа.

Към носа ми:
не се вири нагоре!
Там хремата лети!

Стар Фризьор е вятърът:
развява и сресва
младата трева...

Скалпел от думи
убива душата.
И я въздига.

Нощта е охлюв
с рогца в твоите сънища.
Денят – препускащ кон.

В тишината
от нищо се ражда
същността на нещата?

Гали вълната...
Жива, солена и плътна.
Като ханш на жена.

Сърцето се търкаля –
топка за боулинг..
Кеглите сме ние.

Между две стъкла
прах от крила на пеперуди.
Смъртта.

Китка зад ухото виждам
в ранно утро...
До косите ѝ бели...

Скитникът
е осъден от свободата си.
Луд или творец?

Не мога да говоря
в тъмното.
Не виждам думите...

Вълчийт поглед
в кроткостта му.
Наднична.

В сухия студ – сухи клончета.
Графики
на сивото платно на небето...

Ще те забравят приятели...
Врагове ще те помнят
до девето коляно!

Есента е птица
с опърлени крила.
Пера летят към... земята.

Прахът е бяла птица –
отлита над шосето.
Лято и път.

Сърцето е заек:
гонят го кучето Страх
и Времето.

Творчеството на човека
е кражба
от боговете.

Опиваме се с вино и със слава,
със завист – на глътки.
И заспиваме...

Априлски снежинки спряха
бивола железен –
влакът.

Вечността привлича,
но отровата в млякото ѝ
никой не вижда...

В преломно време
окото се изостря.
Или изкривява.

Снегът изравнява
следи на коли, хора и птици...
И временното с вечното.

Мухите спят
и сънуват
как отваряш прозореца...

Залязващо слънце,
удължаваш моята сянка...
Скъсяваш живота!

И с тъга една – да се завия,
че е слаб поета срещу бурите.
И клюките.

Kemény fagyban – fekete ágak.
Festmény
az égbolt szürke vásznán.

A barátaid elfelednek majd...
Ellenségeid hetedíziglen
emlékeznek rád.

Az ősz
megperzselt szárnyú madár.
Tollai a földre ...hullanak.

Fehér madár a por.
Az országút fölött kering.
Nyár van.

Vadnyúl a szív:
két agár űzi:
az idő s a félelem.

A művész
az istenek
tolvaja.

Kortyonként kábít a bor, a dicsőség
meg az irigység.
Aztán lenyugszunk...

Hópolyhektől még
a vas bivaly,
a vonat is meghátrál.

Csábít a végtelen,
de tejében a mérget
senki sem látja...

Válságos korokban
élesedik a szemünk.
Vagy kancsallá válunk.

Eltünteti a hó
a kerekek, az emberek és a madarak nyomát...
az ideiglenest meg az örökkévalót.

Alszanak a legyek
és azt álmodják,
hogyan nyílik az ablak...

A lenyugvó napnál
hosszabbodnak az árnyak
és rövidül az élet.

Bánattal takaródzik a költő,
mert nem szállt szembe a viharral
és a szóbeszéddel.

Doncsev Toso fordítása

Акош Неме^{*}

Защо не обичаме българска драма?

Németh Ákos^{*}

Mért nem szeretjük a bolgár darabokat?

Ezt a kérdést a népszerű könyvsorozat címének parafrázisaként tehetném fel ma este. A válasz egyrészt kézenfekvő, másrészt nem az, egyszerű például nem szeretni, amit nem ismerünk, hisz nem ismerjük. E nem ismeret azonban nem kölcsönös, Bulgáriában meglepően jól ismerik, és értékelik a magyar színi irodalmat, csak a legutóbbi öt évben a következő kortárs magyar szerzők darabjai kaptak színpadot, hangjátékként rádiós nyilvánosságot: Tasnádi István, Egressy Zoltán, Pozsgai Zsolt, Spiró György és jómagam. Jelen kötetet, mely a

Поставям въпроса тази вечер като парафраза на популярната книжна поредица, отговорът е, от една страна, ясен, а от друга – не дотам. Просто не обичаме нещата, които не познаваме. Това непознаване обаче не е взаимно, в България ценят и познават учудващо добре унгарската драматургия, само през последните пет години на сцена или в радиотеатъра са били представени следните унгарски автори: Ищван Ташнади, Золтан Егреш, Жолт Пожгаи, Дьорд Шпиро и самият аз. Настоящото томче, представително за българската драма, бе изпреварено, естествено, от сборник с унгарски автори,

* Elhangzott a Merlin Színházban a kötet bemutatóján

* Слово, произнесено при представянето на сборника в театър „Мерлин”, Будапеща.

излязъл в София, който съдържащ по една пиеса от Хубай, Гьоргеи, Дюркович, Сакони, Шпиро, Парти Над, Гарацци, Пожгаи, Акош Немет, Золтан Егреси и Корнел Хамвай. Личните ми впечатления са, че унгарската театрална литература има сериозен авторитет в България, познават и играят нашите автори, сравнимо е само с присъствието на съвременните немскоезични творци в унгарския театър. Да почувстваш подобно нещо е невероятно, празнично, макар и доста смущаващо преживяване.

Приемът на българската драма в Унгария далеч не е така недвусмислен.

Подозирам, че честта, която ми се падна тази вечер, се дължи до голяма степен и на факта, че познавам лично двамата от авторите на сборника, както и мнозина други, които не са включени в него, предполагам, главно поради недостиг на място. Срещнем ли се, те също започват да изреждат с гордост събития, свързани с унгарски автори в България, а аз никога и с нищо не мога да се похваля в отговор. Тъй като унгарски събития, свързани с български автори – няма. Христо Бойчев, който е най-известната на международния пазар фигура, а пиесата „Полковникът-птица“ (дала заглавието на сборника) е най-популярното произведение, играно в почти всички страни на Европа, общо в поне четиридесет страни по света, е включвана – казано под сурдинка – в репертоара на един-единствен унгарскоезичен, полуаматьорски театър в Словакия, а на територията на Унгария – никъде. И останалите автори на сборника не могат да се похвалят с нещо повече. Поне досега. Надявам се. Сборникът несъмнено запълва празнота, има с какво да привлече вниманието, например с авторите си – непознати само у нас.

Шейсетгодишният Бойчев например, който по професия е машинен инженер и когато сменя професията си и започва да пише пиеси, вече се е издигнал до длъжността началник цех, което за незапознатите с машинно-инженерната йорархия ще превода на езика на културната сфера като „директор на театър.“ Данните, които четох за него, са направо невероятни: от дебюта му през 1984 г. до смяната на режима през 1989, само в България пиесите му са били поставяни 40 пъти. През 1989 г. е избран в родината си за пръв драматург на годината, след това и още много пъти. Ала в България е най-популярен не с това, а със сатиричните телевизионни коментари, които започват да се излъчват по обществената телевизия в страната, веднага след смяната на режима.

В скоби ще отбележа, че тези данни са твърде симпатични, що се отнася до практиката на българската телевизия – по който и да е унгарски канал, който и да е унгарски драматург може да стигне максимум до прогнозата за времето, ала до своя сатирична поредица – никога.

Връщайки се на Бойчев, през 1996 г. той на шега се кандидатира дори за президент, официалната кандидатура е режисирана като хепънинг, а ролята му се превръща в провокативно шоу и за най-голяма негова изненада му донася 2% от гласовете. Оттогава предимно пише. А пиесите му се играят, както вече казах, с изключение на Унгария, в цяла Европа и извън Европа.

А са ни близки тези непознати пиеси, познаваме тези съдби и тривиалността им, темите им са съзвучни с наши теми.

Сборникът съдържа произведения на съвременни автори. Някак е прието, че съвременникът е съвременник дотогава, докато все още ходи по тая земя, докато твори нещо или поне би трябвало да твори, даже и нищо да не твори, пак е

кортárs болгáр иродолóмбóл szemléz, természetesen megelőzte egy bolgár kötet Szófiában, magyar szerzőkkel, Hubay, Görgey, Gyurkovics, Szakonyi, Spiró, Parti Nagy, Garaczi, Pozsgai, Németh Ákos, Egressy Zoltán és Hamvai Kornél egy-egy darabjával. Személyes élményeimből tudom, a magyar színházi irodalomnak komoly tekintélye van Bulgáriában, szerzőinket ismerik és játsszák, e tekintély már-már a kortárs német drámairodalom magyarországi tekintélyével vetekszik, és ahhoz fogható, ezt magyar szerzőként megélni egészen különös, ünnepi, bár zavarba ejtő élmény.

A bolgár irodalom magyarországi fogadtatása korántsem ilyen egyértelmű.

Gondolom, úgy ért engem a megtiszteltetés e ma esti szerepkörre, hogy jelen kötet szerzői közül kettőt is szerencsém van/volt személyesen ismerni, és még néhányakat, akik e mai kötetben, sejtem, hogy kizárólag helyhiány miatt nem szerepelnek. Ők, találkozásainkkor szinte büszkén sorolják a magyar szerzőkhöz köthető eseményeket Bulgáriában, amit én soha semmivel nem tudok viszonzni. Ugyanis nincsenek bolgár szerzőkhöz köthető magyarországi események. Hriszto Bojcsev, aki e kötetnek, bocsánat a szóért, a nemzetközi színházi piacon kétségkívül legismertebb alakja, a *Madárezredes* c. darabja, e kötet címadója pedig a legismertebb műve, melyet Európa gyakorlatilag minden országában játszottak már, világszerte pedig eddig vagy negyven országban, magyarul viszont egyetlen félamatőr felvidéki társulat repertoárján szerepelt, Magyarországon pedig még soha.

A kötet más szerzői sem jártak e téren jobban. Eddig. Legalábbis ezt remélem.

A kötet tehát kétségtelenül hiánypótló, bőven van mire felhívni a figyelmet, például magukra a szerzőkre, akik, ismétlem, zömmel csak nálunk ismeretlenek.

Például a most hatvanéves Bojcsev, aki gépészmérnökként kezdte, üzemvezetőségig vitte, a gépészet hierarchiájában kevésbé járatosak számára lefordítva ez a kulturális szférában a színházigazgatónak felel meg, mikor pályát módosított, és darabokat kezdett írni. Az adat, amit olvastam róla, szinte hihetetlen: 1984-es debütálásától csak a rendszerváltásig, csak Bulgáriában negyvenszer játszották valamely darabját. 1989-ben választották otthon először az év drámaírójává, azóta többször is. Hazájában igazán ismertté mégsem ez tette, hanem szatirikus televíziós kommentárjai, melyeket a rendszerváltástól tűzött műsorára a bolgár köztvé.

Zárójelben jegyzem meg, ez máris rokonszenves adat a bolgár televíziós szokásokat tekintve, bármely magyar csatornán bármely magyar drámaíró legfeljebb az időjárás-jelentésig jutna, szatirikus sorozatig aligha.

Bojcsevre visszatérve, 1996-ban tréfából még az elnökválasztásra is kandidált, hivatalos jelölését happeningként rendezte meg, ez irányú közszereplése pedig egy provokatív show volt, amellyel azonban, saját legnagyobb meglepetésére, még így is szerzett szavazatokat, a voksok két százalékát. Azóta inkább ír. Darabjait pedig játsszák, mint mondtam, Magyarországot leszámítva szinte mindenhol Európában és Európán kívül is. Rokonaink ezek az ismeretlen darabok, a sorsaik ismerősek, közhelyeink közösek, témaválasztásuk a mieinkre rímel.

A kötet kortárs szerzők műveit tartalmazza, bevett szokás

szerint kortársunk addig kortárs, míg köztünk jár e földön, és legalább elméletileg, még alkot, akkor is kortárs, ha már nem alkot semmit, de tehetné, csak hát nem teszi. Ellenben, ha meghalt, azonnal bajban vagyunk vele. Afféle szelármékba kerül, már nem hív fel senkit telefonon, nem sürgeti, hogy hát mi van, most akkor kiadjátok, vagy mi van? Elolvastad egyáltalán? Így aztán a PR-ja zuhanásszerűen romlik. Muszáj a műveknek megállni a maguk lábán egyedül. Nem könnyű ez.

Konsztantin Pavlovval ez a helyzet. Magára hagyta a műveit, itt hagyta őket faképnél, boldoguljatok egyedül.

Egy német fesztiválon találkoztam vele személyesen, ahol mindkettőnk darabját bemutatták, tőle éppen a *Perszifedront*, nem láttam akkor, párhuzamosan ment az enyémmel, de az öreg pályatárs személyes jelenlétére, kisugárzására máig emlékszem, nem beszélt semmilyen nyelvet, elnézést, bolgár nyelv, szóval nem beszélt semmilyen nem bolgár nyelvet, sőt, ahogy most olvasom róla, később már nem beszélt egyáltalán, de tolmácsa közvetítésével nyugodt derűt árasztott. Végül is ehhez tolmács sem kell. Darabja, a *Perszifedron* – allegória, hatalomról, erőszakról, a német közönség jól fogadta, őszintén kíváncsi volnék azonban a magyar közönségreakciókra, attól félek, mi nem vagyunk elég erőszakosak, meg nálunk a hatalmat sem szereti senki, márpedig ha így van, a közönség sem értene belőle semmit. Mindenesetre a puding próbája az evés, hogy egy ősi bolgár közmondással éljek.

Jana Dobрева az egyetlen nő e társaságban, a helyzet tehát a nemek egyenrangúságát tekintve a drámaírás terén ott sem különb, mint nálunk, valamiért férfiszakma ez, legalábbis mi, férfiak szeretünk rá akként tekinteni, háztáji birtokként, ahogy reggelente kilovagolok férfiasan, büszkén tekintek körbe, igen, igen, ez az én drámaírásom, az enyém, addig a karóig, ott, a Háy Jancsié kezdődik, jobbra, balra meg valahol a hegyeknél a Kárpáti Petié, ott lovagolnak ők is, némán, intünk egymásnak, férfiasan, némán, a nagy drámaírás közepén, nő nem lovagol arra egy se, a színház környéki nőket pedig, ha már nem színésznők, egyenesen szeretjük a sűgő-kellékes-gépíró nő szentháromság keretében tudni. Nos, nem tudom, hogy Jana Dobрева volt-e valaha sűgő, kellékes, vagy gépíró nő, de hogy az ő darabja a kedvencem a kötetben, az tény. Már az alaphelyzet is jó: négy nő vár valakit, aki nyilván férfi, mi lenne más. Közhely természetesen, amire gondolkodok, már miért lenne férfi, és miért természetesen, de hát panelekben gondolkodunk, és a kézenfekvő opciók mellett, tudniillik, hogy egy nő megvár egy férfit (feleség a férjét, szeretőjét), vagy egy férfi megvár egy nőt (orvos a páciens, főnök a beosztott, vagy akár munkából megtérő férj a feleséget), a történelemben ismeretlen, hogy egy nő megvárasson egy nőt. Illetve a helyzet még ennél is árnyaltabb, hiszen ha egy nő vár, ezt mintegy mellékesen teszi, miközben, úgy tűnik, valami egészen mást csinál, bármit, a várás csak tünet, merő passzió, ellenben, ha egy férfi vár, azt teljes erőbedobással teszi, az időmúlásra koncentrált, óráját perceként megnézi, egész teste-lelke, minden idegszála merő várakozás, a várás minden pillanatát intenzíven átéli és megcsenvedi. Maradjunk tehát a férfinál, akire a nők várnak, és aki különben soha nem érkezik meg, de ettől, úgy tűnik, a nők,

съвременен, всъщност би могъл да пише, но не го прави. Ако обаче не е сред живите, веднага налице се появяват проблеми. Преминува в сянка, не търси никое по телефона, не подканва, какво става, ще ме издават ли, няма ли? Прочете ли го въобще? Така че пиара му катастрофално се сгромолясва. И произведенията трябва да стъпят сами на крака. Никак не е лесно.

Такова е положението с Константин Павлов. Оставил е произведенията си, направо ги е зарязал да се справят сами.

Срещнах се с него лично на един германски фестивал, където представяха пиесите и на двама ни, неговата „Персифедрон“ – тогава не я видях, представлението съвпаднаше с моята пиеса, ала и до днес си спомням личното присъствие на възрастния колега, излъчването му. Не говореше никакъв език, пардон – български, не говореше никакъв небългарски език, а както четох неотдавна – по-късно въобще е спрял да говори, ала дори и чрез преводача някак те заливаше със спокойната си ведрост. Всъщност нямаше нужда от преводач. Пиесата „Персифедрон“, която е алегория за властта, за насилието, намери добър прием у немския зрител, мен обаче ме интересуват реакциите на унгарската публика. Боя се, че у нас няма достатъчно агресия, защото никой не обича властта, и ако е така – а то си е така, публиката няма нищо да разбере. Във всеки случай пудингът се изпробва с ядене, според стара българска поговорка.

Яна Добрева е единствената жена в компанията, и там положението е същото, що се отнася до равнопоставеността на половете в драматургията, явно е мъжка професия, поне ние, мъжете, обичаме да я смятаме за такава, нещо като собствен вилает – сутрин го обхождам мъжествено от коня, оглеждам гордо околността, да, да, това са моите пиеси, ей там, до онзи кол, оттам надясно започват на Янчи Хай, а вляво са на Пети Карпати, те си яздят в тяхна си територия, мълчаливо, махаме си отдалече в мъжествено мълчание, наред голямото писане на драми, никаква жена на кон не се мерджелее в далечината, а жените, които се навъртат край театъра, ако не са актриси, най-обичаме да вметваме в рамките на светлата троица: суфльорка-гардеробиерка-машинописка. Та не знам дали Яна Добрева е била някога суфльорка, гардеробиерка или машинописка, факт е, че нейната пиеса ми е любимата в този сборник. Още изходната ситуация е подкупваща: четири жени чакат, явно някакъв мъж, какво друго. Тривиално е това, което казвам, защо пък да е мъж, но така сме свикнали – да разсъждаваме с готови панели, понеже знаем, че жената кара мъжа (мъжа си, любовника си) да я чака или мъжът кара жената (лекарят пациентката си, началникът служителката или връщащият се от работа мъж жена си); историята не познава случаи, в които жената чака жена. Впрочем ситуацията е още по-многопластова, понеже когато една жена чака, тя го прави някак си между другото, и докато прави нещо съвсем друго, все едно какво – шиенето е само симптом, някакво пристрастие, в замяна на това, когато един мъж чака, той го прави с цялото си същество, концентрира се върху изтичането на времето, гледа си часовника час по час, той е самото очакване телом и духом, до последния си нерв, преживява и изстрадва интензивно всеки миг на очакването. Да вземем мъжа, когото жените очакват и който впрочем никога не пристига, изглежда жените (жените на Добрева) са си много добре и така, чакането е някакъв предлог, маска, за да се наприказват, да уредят текущите дела и да продължат живота си, както преди. Да смучат бонбони, например, както

четох тези бонбони са нещо като запазена марка на авторката, във всяка от пиесите ѝ ядат бонбони, това ми харесва и съм склонен да открия нещо символично в него, както когато в някоя съвременна немска пиеса главната героиня гълта със сурова откровеност Прозак или Ксанакс, българските дами пък подслаждат живота си с бонбони. Заглавието на пиесата е „Пясъчен пъзел“, хем го разбирам, хем не го разбирам, от пясъка наистина може да се изваят всякакви форми, и пъзел ако щете, но всъщност нищо не може да се създаде, тъй като всеки резултат може да бъде унищожен с едно движение на ръката и после да се напише наново. Пясъчният пъзел не може да се унищожи, защото не съществува.

Що се отнася до пиесата на Боян Палазов „Бая си на блъхите“, много сериозно бих се учудил, ако науча, че авторът не режисира на собствените си пиеси, тъй като текстът му всъщност е поредица от монолози върху баладична основа, свързани с братоубийство, които наред с естествените б и б л е й с к и р е м и н и с ц е н ц и и, напомнят и за Келемен Кьомювеш и вграждането на сянката. В тази си форма е колкото проза, толкова и театър, ако авторът я е замислил като пиеса, очевидно „лентата се е въртяла пред очите му“, както се казва, театралната визия е отработена, а изключително силният текст я превръща в театър. Езикът на превода е нарочно изопачен и предоставя само материал за дегустация, тъй като са преведени само два от шестте монолога на сагата, достатъчно, за да се предизвика интересът на читателя, само по себе си и това е театрален жест, и после да се остави незадоволен, във всеки случай с удоволствие бих прочел целия опус, щом стане възможно. Следващата по ред пиеса е вече споменатата и дала името на сборника драма на Бойчев „Полковникът – птица“,

Jana Dobрева női, jól elvannak magukban, a valakire várás csak ürgy, álca arra, hogy kibeszéljék magukat, intézzék ügyeiket, és folytassák az életüket, mint rendszeren. Például bonbont szopogassanak, ahogy olvasom, ez a bonbon, a

szerzőnőnek afféle védjegye, minden darabjában bonbont esznek, ez tetszik, és hajlamos vagyok valamiféle jelképet látni benne: ahogy egy kortárs német színdarabban nyers őszinteségből nyelné a főhősnő a Prozacot vagy Xanaxot, úgy a bolgár hölgyek bonbonnal édesítik az életüket. A darab címe egyébként *Homokpuzzle*, a címet értem is, meg nem is, homokból, ugyebár, bármely forma, ha tetszik, puzzle kirakható, de egy se rakható ki igazán, bármely végeredmény egy mozdulattal megsemmisíthető és újraírható. A homokpuzzle nem semmisül meg, mert nincs is.

Ami Bojan Papazov *A varnyú csípje meg* című darabját illeti, nagyon komolyan meglepne, ha megtudnám, hogy a szerző nem rendezte meg a saját darabját, írása voltaképpen monológok sora egy balladai alaptörténetre, egy testvérgyilkosságra felfűzve, mely a kézenfekvő biblikus reminiscencián túl Kőmíves Kelemen juttatja eszembe. Jelen formájában éppúgy próza, ahogy színház, ha a szerzője színháznak szánta, nyilván „pörgött előtte a film“, ahogy mondani szokás, készen áll a színházi vízió, mely a rendkívül erős szöveget színházzá teszi. A

fordítás jelen formájában bevallottan torzó, és csupán kóstoló a hat monológból, mely a sagát alkotja, csak kettő szerepel itt magyarul, pont arra elegendő, hogy az érdeklődést felcsigázza, és kielégítetlenül hagyja, ez önmagában is színházi fogás, én mindenesre szívesen olvasom majd az egész opust, amint ez lehetséges lesz.

A kötet következő darabja és címadója a már említett *Madárezredes*, a kortárs bolgár drámairodalomnak e pillanatban emblematikus darabja, egy sor nagy nemzetközi díj nyertese Bojcev műve. Az alaphelyzet több elhíresült színdarabbal közös, bolondok viselkednek bolondul a bolond világban, ettől minden a helyére kerül, és olajozottan

működik. Vagyis: egy elmeegógyintézet ápolottjai, nem mellékesen katonaruhában, rászabadulnak a Balkánra, és senkinek nem tűnik fel semmi, minden rendben ezekkel a katonákkal, pont olyanok, mint a többi, és valóban, az embernek egy sor déjá vu-je támad, a vádlottak padján pillanatnyi vagy tartós elmezavarra hivatkozó háborús bűnösökről, háborús bűnös pszichiáterről, háborús bűnös koszorús költőről, hogy csak a legutóbbi Balkán-háborúból idézzek.

Ezek a Bojcev katonái nem öldökölnek máskülönben, éppen ellenkezőleg, a mániájuk a rendfenntartás, NATO-békefenntartókká vedlenek, így vegyülnek el a többi NATO-békefenntartó között, és alaki gyakorlatokon, valamint vélt vagy valós felettes hatóságoknak való jelentésküldözgetésen kívül a világon semmit sem csinálnak, ebben is a profi békefenntartókat idézik, valaki akár a srebrenicai dán békefenntartókra is gondolhat, akik hasonló alaki gyakorlatokkal és jelentések írásával múlatták az időt, miközben az orruk előtt elszabadult a pokol, sőt olyannyira jámborak ezek a Bojcev-féle operettkatonák, hogy az alakulat egyetlen női tagját (ez is NATO-kompatibilis amúgy, hogy az alakulatnak női tagja is van) szóval őt sem erőszakolják meg, bárha erre permanens igény mutatkozik az alakulat egy másik tagja részéről, aki egy etnikai kisebbség tagja, sajnos, Bojcev erre nem ügyelt, ez az etnikai kisebbség kényes dolog, hát, nem is tudom. A dolog afféle felemás heppienddel zárul, az EU malmai nem örölnék meg semmit, az alakulat csatlakozási kérelme tárgyalatlan maradt, de sebj, az alakulat már csatlakozott is, némi bürokratikus zavar után most az EU-hoz, gondolom, de ez sem áll példa nélkül, a Balkánon nem lacafacáznak a dolgokkal annyit, mint mi, tesztesza magyarok, a kicsiny Montenegró például amely nemhogy a monetáris uniónak nem tagja, de még az EU-nak sem, sőt, még csak nem is kandidátus, mégis csatlakozott a monetáris egységhez, valutáját, fogta, és lecserélte, ma euróval fizet, tessék, és akkor mi van, Montenegró üdvözlí Európát. Valahogy így zajlik ez, erről is szól Bojcev darabja, gondolom. Meg hát az örület domesztikálásáról, alapvetően.

Ivan Kulekov a kötet soron következő szerzője – nem fogják elhinni, szintén szatirikus sorozata van a bolgár tévében, és szintén kandidált az elnökválasztáson. Csak azt nem tudom, melyik, pedig most már izgat a kérdés, vajon elvitte-e Bojcev voksait, vagy paktumot kötöttek, vagy különböző választásokról volt szó, és ily módon nem zavarták egymás köreit, pardon, szavazóköreit. Ebben különben lemaradtak a bolgárok, mi, magyar szerzők nem csak jelöllet adtunk a köztársasági elnöki posztra, ugyebár. Kulekovnak nem ez az első bemutatkozása Magyarországon, sőt, nem is az első megjelenő drámafordítása, *Harmadik személyben* címmel önálló kötete jelent meg Pesten, talán két éve, ebben szerepel a *Német nagykövet* című háromszereplős abszurdja. Kulekov univerzális alkotó, a fenti kötetben fanyar humorú karcolatai, meghatározhatatlan műfajú szösszenetei kaptak helyet darabja mellett, saját fotói és grafikái kíséretében. Itt most a *Törbe ejtett döglött órák* c. műve szerepel, újfent egy abszurd. Illetve ezt a műfaji behatárolást se kapkodnám el ennyire, valójában a szöveg nem illik egyetlen kézenfekvő műfaji dobozba sem, öntörvényű, kilóg mindegyikből.

емблематична за съвременната българска драматургия, спечелила множество международni награди. Izходната ситуация е позната от много прочути произведения, ludite се държат лудо в един луд свят и от това всичко си идва на мястото и колелото се завърта добре смазано. А именно: болните от лудницата, облечени във военни дрехи (не без значение), плъзват по Балканите, но никой нищо не забелязва, всичко си е съвсем наред с тези военни, същите са, като останалите, и човек сякаш наистина ги е видял вече тези неща, военнопръстъпници, които се оправдават с временни или трайни психични отклонения на подсъдимата скамейка, военнопръстъпник психиатър, военнопръстъпник поет с лавров венец, ако вземем само на последните Балкански войни.

Войниците на Бойчев впрочем не убиват, тъкмо обратното, тяхната мания е поддържането на реда, стават натовски миротворци и се смесват с останалите миротворци от НАТО, не правят нищо друго освен строева подготовка и изпращане на докладни на истински или мними началници, с което също копират професионалните миротворци, човек няма как да не си спомни датските миротворци в Сребреница, които също са си оползотворявали времето със строева подготовка и писане на докладни, докато току пред носа им е зеел адът, оперетните войници на Бойчев са толкова почтени, че дори единствената жена в частта (и това е съвсем компатибилно с НАТО, да има и жена в частта), не е изнасилена, макар че един от членовете на частта, който е от етническо малцинство, демонстрира перманентна потребност, за съжаление Бойчев не е обърнал достатъчно внимание на сцената, малко е деликатна тая работа с етническото малцинство, не знам. Цялата работа приключва с половинчат хепиенд, мелниците на ЕС не мелят, молбата за присъединяване на частта става бедпрредметна, както и да е, тя вече е присъединена, след известни бюрократични бъркотии, към ЕС, предполагама, макар и не без предистория, на Балканите не издребняват с нещата до такава степен като нас, унгарци някакви, миниатърната Черна гора например, която не е член на монетарния съюз, нито на ЕС, не се е кандидатирила дори за членство, се присъедини към монетарното единство и раз-два смени валутата си и днес вече плаща с евро, и какво – Черна гора приветства Европа. Някак си така се случват нещата, за това става въпрос в пиесата на Бойчев, предполагам. И за доместификацията на лудостта поначало.

Иван Кулеков е следващият автор в сборника, няма да повярвате, и той води сатирично предаване по българската телевизия и също се е кандидатирил за президентските избори. Само не знам на кои и дали е отнел от гласовете на Бойчев или са сключили пакт. Макар че в това отношение българите изостават, ние унгарските писатели сме давали не само кандидати за президентския пост, както се знае.

Впрочем това не е първото представяне на Кулеков в Унгария, не е дори пръв превод на негова драма. Самостоятелният му сборник „В трето лице“ излезе в Будапеща преди две години, в него е включен абсурдът „Немският посланик“ с три действащи лица. Кулеков е универсален творец, в споменатия сборник наред с пиесите му са намерили място ескизи с тръпчив хумор, неопределими по жанр миниатюри, придружени от собствените му графики и фотографии. В сборника участва с произведението „Капани за мъртви часовници“, което също е абсурдно. Ала не искам да избързвам с жанровото определение, пиесата не може да бъде напъхана в нито един от известните жанрови калъпи,

своенравна е, не се побира в никой от тях. Трудно е да се определи дори екзистенцията на тримата герои: дали са хора? Животни? Преходни същества? Философстват без да се слушат един друг, разговор на глухи, поетични текстове и афоризми, улично мъдруване, малко философия, малко маниерничене, веднъж семейна идилия, друг път семеен скандал, много ще съм любопитен да я видя на сцена. Героите всъщност са модел на атомното семейство, баща, майка, деца и естествено всеки е вторачен в някакъв монитор, компютър, телевизор, не става ясно, едно обаче е ясно, че героите комуникират с този виртуален свят, а не помежду си, често дори не се виждат, макар и да живеят в едно пространство, един до друг.

Димитър Динев, който живее в Австрия и пише на немски, е представител на по-младото поколение, неговата пиеса „Къщата на съдията“ е съвременна интерпретация на мита за минотавъра. Съдията Минос гледа трите си бърбиви дъщери и загадъчния си син, и поръчва на майстор Дедал да построи къща за него. Ако въобще можем да говорим за възпитание, защото пазят момчето привързано за синджир в тъмна стая с маска на лицето. Не се знае защо. Самото момче е чувало, че всеки, когото погледне ослепява или умира от огъня на очите му. Пленничеството му е привидно, сам държи ключовете за веригите и за маската. Дедал строи странното здание, което прилича на лабиринт, заедно със сина си Икар. В историята на Динев те двамата са балканци, а действието се развива в Австрия, в крайна сметка е съвсем естествено къщата на сина на един виенски съдия да бъде построена от балкански гастарбайтери. Двамата живеят в строящата се къща, за да пропият стените ѝ с нощните си сънища. Цялата история е обвита от духа на Ерос, съдията има връзка с красивата възпитателка на дъщерите му, господарката на дома някога е имала връзка с Дедал и навярно неин плод е синът-чудовище, сега връзката се подновява, а двете сестри се задяват с Икар. Читателят дори са запитва дали недъгът на момчето не е породен от балканския произход на баща му. Историята се заплита като нишката на Ариадна. Тезей, любовникът на третата сестра, е най-обикновен крадец, довлечен по тези места от злата съдба. Този съвременен прочит на мита, предполагам, е особено интересен като се има предвид актуалните взаимодействия на Австрия като вечната гранична крепост на Западна Европа с пришълците от Балканите.

Негов съвременник и връстник е Елин Рахнев, който също е известен във Унгария, а пиесите му са преведени на два езика. Педал съм една от тях в театър „Сълза и смях“, извънредно забавната „Запалянковци“, с две роли, в която се разказва за двама футболни фанатици. Рахнев определено познава техния свят, тъй като смята и самия себе си за фанатичен запаляно. Преминал е през цялата голгота: бил е полицейски репортер, основател на културното списание „Витамин Б“, не знам кое от двете е било по-страшно, във всеки случай видимо е отвратен от всичко, загубил е някогашното си настроение, апетитът му е изчезнал, животът му е омръзнал, и с нагласата „всичко ми е все едно, да става каквото ще“, се е втурнал да пише драми. В сборника участва с пиесата „Боб“, също с насърчително малко действащи лица, и навярно не е невъзможно дори унгарските директори на театри, осъществяващи похвални икономии на държавните ресурси, да видят фантазия в нея. Историята е банална, възрастна брачна двойка, която действат единствено на два

Хárom szereplője, már egzisztenciájuk is meghatározhatatlan, emberek? Állatok? Átmeneti lények? Egymás mellett elbeszélve filozofálnak, társalgásuk süketek párbeszéde, költői szövegek váltakoznak aforizmákkal, útszéli bölcsekedéssel, olykor filozófia, olykor zsáner, egyszer családi idill, másszor családi botrány, őszintén kíváncsi lennék valamely színpadi megvalósulására. Szereplői voltaképpen egy atomcsalád modelljei, apa, anya, gyerek, és természetesen folyamatosan valamely képernyőt bámul mindenki, számítógép-monitort, tévét, sosem derül ki, de az világos, hogy a szereplők ezzel a virtuális világgal kommunikálnak, nem egymással, gyakorta nem is látják egymást, bár egy térben léteznek, egymás mellett.

Az Ausztriában élő és németül író Dimitré Dinev a fiatalabb nemzedéket képviseli, írása, *A Bíró háza* a Minótauros-legendát kortárs feldolgozása. A Bíró, Minósz, három cserfes lányt nevel titokzatos fia mellett, házat építtet fiának Daidalosz építómesterrel, már, ha nevelésnek nevezhetjük, hogy a fiút az ágyhoz láncolva egy sötét szobában, álarcban őrzik. Nem tudjuk pontosan, miért, maga a fiú úgy tudja, szemének tüzeitől megvakul vagy meghal, aki belepillant. Rabsága is látszólagos, álarc és láncai kulcsát saját maga őrzi. Daidalosz a labirintusba hajló különös épületet fiával, Ikarossal építi. Dinev történetében ők ketten balkáni származásúak, a helyszín Ausztria, végül is kézenfekvő, egy kétsi bíró fiának házát balkáni vendégmunkások építik. Ők ketten az épülő házban élnek, hogy éjszakai álmaik a falakba ivódjanak. A történetet Erősz szelleme lengi körbe, a bírónak viszonya van lányai szép nevelőnőjével, a ház úrnőjének Daidalossal volt valaha, és talán ennek gyümölcse a szörmyszülött fiú, és e viszony fel is újul, Ikarossal két nővér is viszonyt kezd. Fel is merül az olvasóban, nem abban áll-e a fiú torz mivolta, hogy egy balkáni kőműves az apja. A történet úgy görgeti szárait, mint Ariadné a fonálát. Theseus, a harmadik nővér szeretője egy szimpla tolvaj, akit éppen arra sodort a rossz sorsa. A legenda e mai változatát, gondolom, Ausztria mint Nyugat-Európa örökös végvára és a vendég balkániak viszonya teszik külön érdekessé.

Kortársa, az ugyancsak fiatal évjárat Elin Rahnev, Magyarországon kívül ugyancsak sikeres, darabjait vagy húsz nyelvre fordították már. Egyet ezek közül magam is láttam, a Szalza i Smjah színház előadásában a kétszereplős, rendkívül szórakoztató, *Drukkerek* címűt, mely két futballfanatikusról szól. A világot Rahnev bevalottan jól ismeri, hisz saját magát is fanatikus szurkolónak vallja. Megjárta amúgy a hadak útját, volt rendőrségi tudósító és *B-vitamin* címmel kulturális folyóiratot is gründolt, nem tudom, melyik volt rettenetesebb vállalkozás, mindenesetre láthatóan mindentől megcsömörlött, régi kedve eltűnt, étvágya semmivé foszlott, életét elunta, és ekkor, most már minden mindegy hangulatban, jöjjön, aminek jönnie kell, drámaírássra adta a fejét. A kötetben *Bab* című műve szerepel, ez is biztatóan kis szereposztású, lehet tehát, hogy az államháztartás vagyonával dicséretesen takarékoskodó magyar színházvezetők is látnak benne fantáziát. Banális történet egy öreg házaspárról, ebben az elmúlás szelét árasztó hideg jelenetben, két fronton fejtenek ki még bármilyen tevékenységet egyáltalán, egyrészt babot főznek, ill. esznek, ezt úgy kell érteni, hogy gyakorlatilag mindig, valamint Csehovot olvasnak, bár erről csak elmondásból

ертешилünk. Úgyhogy a történetben kevés a biztos, ahogy a pesti szleng mondja, csak a halál biztos, no meg bab, teszi hozzá Rahnev, így kevervén a fennköltet a babfőzelék szagával.

Nem valami allegóriát kell ebben látni, ebben a racionalis, legalábbis elsőre annak tetsző világban mindennek oka van, babot ugyanazért esznek, amiért Csehovot olvasnak, a meddőség kezelésre, és innentől természetesen akár allegorikus is lehet, mért éppen bab, mért, éppen Csehov, nem mondjuk mákos tészta és Dosztojevszkij. De hát tudjuk, mindenki abban hisz, amiben akar.

Semmi különös, mondhatnánk, de mégis, azt skicceli fel ez a történet, milyen kisszerűek vagyunk, mennyire sztereotípiákban gondolkodunk, milyen banális is az élet, azt, milyen az élet egy tányér babfőzelékben.

A kötetből őszintén szólva a legnagyobb benyomást Plamen Dojnov darabja, *A mások hangja* gyakorolta rám. Papíron négyszereplős, igazából kettő. Miután a kötet legértettebb írásának tartom, annyi kritikai észrevételt talán megengedhetek, hogy a két férfialak elég vértelenre sikerült, igazából nincsenek megírva. Viszont a főszereplő anya–lány páros valóban remek. A darab egy munkanélküli titkárnő története, aki kényszervállalkozóként otthonában berendezti irodáját, miután máshoz sem ért, csak hogyan kell telefonokat felvenni, mint mondja, és alapít egy üzenetküldő vállalkozást, melyen kellemetlen üzenetek telefonos kiértékelését lehet megrendelni. Az ötlet önmagában is zseniális, ilyesmik, tényleg csak a vadkapitalizmus hajnalán szokkennek szárba, főnökök rúgják ki Margarita szentytelen üzenetközvetítésével alkalmazottaikat, nők szeretőjüket, mindenki megüzeni a megrendelhető telefonközponton át, amit személyesen nem mer vagy szégyell elmondani. Afféle élő hangposta. Mint mondtam, az üzlet virágzik, őszintén kíváncsi volnék, Dojnov szabadalmaztatta-e, ha ez saját ötlete, vagy látta működésben valahol, mindenestre kis üzleti remek, ilyen üzleti tervre már a bankok is adnak pénzt, a könyvelők pedig áhítattal lapoznak bele ilyen főkönyvekbe. A darabot nem mesélem el teljesen, tessék elolvasni! Még annyit róla, hogy érzik a szövegén, hogy szerzője alaphangon költő volna, és ez a líra ezúttal jól tesz a darabnak, nem fékezi, nem öncélú, szervesen beépül. Egyszerűen szép.

Szóval tanácstalan vagyok, mért nem szeretjük a bolgár darabokat, az lenne jó, ha majd legközelebb megkérdeznék minket bolgár jó ismerőseink és atyafiaink, lelkesen mondhasuk, hogy ismerjük és szeretjük őket, csak össze ne keverjük a fejrázást a bólogatással, mert akkor szomorúan azt hiszik, hogy nem szeretjük közben pedig már nagyon is megismertük, meg meg is szeretjük, úgyhogy vigyázat, csak erőt kell venni magunkon, hogy beleugorjunk a drámakötetbe, nehogy úgy járjunk, mint életem egyetlen bulgáriai útjának repülőkapitánya, aki hosszan körözött a ködbe süllyedt Szófia felett, körözött, körözött, majd így szólt, nem kíséreljük meg a leszállást, kedves utasaim, Szófiát köd takarja, visszatérünk Budapestre, a másnapi megismertelt járat pilótája pedig bátran belemért a ködbe, és célhoz ért, és tapsot is kapott érte, megérte landolni Szófiában, higgyék el, érdemes leszállni az ismeretlenben, nem meglepetten, tapssal vagy taps nélkül e kötetben elmerülni.

фронта в навяваща невъзвратимост студена сцена: варят боб и го ядат, имам предвид непрекъснато, и четат Чехов – за това разбираме по думите им. Така че и в тази история нищо не е сигурно, освен смъртта, както се казва на пещенски жаргон, и бобът, добавя Рахнев, смесвайки по този начин възвишеното с миризмата на боб.

Не бива да търсим алегория, в този рационален или поне изглеждащ рационален свят, всяко нещо си има причина, причината да ядат боб е същата, заради която четат Чехов – за да се излекуват от яловост, и оттук нататък вече можем да търсим и алегии, защо точно боб, защо точно Чехов, а не маков сладкиш и Достоевски, да речем. Но както знаем, всеки вярва в това, което иска.

Нищо особено, бихме казали, ала цялата тази история все пак очертава колко сме дребнави, колко е стереотипно мисленето ни, колко е банален животът – животът ни в паница боб.

Най-силно впечатление в сборника ми направи пиесата на Пламен Дойнов „Гласовете на другите”. На хартия е с четири действащи лица, но фактически са две. И тъй като е най-зрялото произведение в сборника, мога да си позволя забележката, че двата мъжки образа са доста безкръвни, всъщност не са доизпипани. Докато двойката майка–дъщеря е направо превъзходна. Пиесата разказва историята на една безработна секретарка, която създава в дома си офис като предприемач по принуда, и тъй като не може да прави нищо друго, освен да вдига телефона, както сама казва, основава фирма за препращане на съобщения, на която може да се поръча предаването по телефона на неприятни известия. Идеята сама по себе си е гениална, подобно нещо може да се роди наистина само в зората на дивия капитализъм: с безпристрастното посредничество на Маргарита началниците гонят своите подчинени, жени любовниците си, всеки може да си поръча в телефонния център всичко, което не смее или се срамува да изрече сам. Нещо като жива гласова поща. Както споменах, предприятието процъфтява, истински ми е любопитно дали Дойнов е патентовал идеята, ако е негова собствена, или я е видял някъде в действие, във всеки случай направо е предприемачески шедевър, за такъв бизнес и банките биха дали пари, а счетоводителите с възторг биха прелиствали търговските му книги. Няма да разкажа пиесата докрай, прочетете я, само искам да добавя, че от текста личи, че авторът е поет, лиричността се отразява добре на пиесата, не я спъва, не е самоцелна, органично е вплетена. Направо е прекрасна.

Така че не знам защо не обичаме българските драми, най-добре би било, ако следващия път, когато българските ми познати или тукашни събратя попитат, да можем въодушевено да им кажем, че ги познаваме и обичаме, само не бива да объркваме клатенето на главата с кимането, защото тогава тъжно ще си помислят, че не ги обичаме, макар вече да сме ги опознали и обикнали, така че трябва да се внимава, трябва усилие преди да се гмурнем в сборника с драми, за да не стане както с пилота на единствения ми полет до България, който дълго кръжа над софийската мъгла и накрая каза: Драги пътници, няма да направим опит за кацане, София е скрита от мъгла, ще се върнем в Будапеща, на следващия ден обаче капитанът на самолета се вряза в мъглата и кацна в целта, изръкопляскахме му, заслужава си да кацнеш в София, повярвайте ми, заслужава си да се приземиш в непознатото, без страх, с ръкопляскане или не, да потънеш в този том.

Превод: Светла Кьосева

Театърът е красота

*Разговор с Габриела Хаджикостова**

A színház szépség

*Beszélgetés Hadzsikosztova Gabriellával**

Габри, за тебе попрището на артиста не е чуждо още от малка. Какъв беше все пак личният подтик, който те доведе до театър?

Аз съм израснала в театъра. Закърмена съм с театър. Майка ми е артистка, баща ми беше музикант в Младежкия театър в София и още от съвсем малка ме водеше всяка неделя да гледам детското представление. След това, когато пораснах,

Гермеккородтől nem idegen számodra a színészi pályafutás. Mi volt mégis a személyes ösztönzés, mi csábított a színházra?

A színházban nőttem fel. Összenőttem vele. Édesanyám színésznő, apám pedig zenész volt a szófiai Mladezski Teatarban (Ifjúsági Színpad), és már kiskoromban minden vasárnap elvitt megnézni a matiné előadásokat.

* На 23 октомври, по случай националния празник на Унгария, Габриела Хаджикостова получи Златен почетен кръст на Република Унгария.

* Október 23-án, Magyarország nemzeti ünnepének alkalmából, Hadzsikosztova Gabriella a Magyar Köztársasági Arany Érdemkereszt kitüntetését kapta

Кésőbb, amikor már nagyobb lettem, a felnőtt előadásokat is látogattam. Volt olyan darab, amelyet 22-szer néztem meg. Beleszerettem a színházba, ebbe a csodába. Meggyőződésemmé vált, hogy színházzal fogok foglalkozni, hiába is tettem meg mindent a szüleim azért, hogy eltérítsenek a színművészettől. Emlékszem, volt otthon zongoránk, és amikor észrevették, hogy kíváncsian mustrálgatom, eltüntették. Apám ragaszkodott hozzá, hogy nyelveket tanuljak. Hatévesen már német és angol magánórákra jártam – amiért nagyon hálás vagyok neki. 12-13 éves lehettem, amikor japán nyelvtanárt hozott haza, mert ez szerinte olyan nyelv, amely jövőt és perspektívát tud biztosítani. Szerencsére nagyon elfoglalt ember volt az illető, így megmenekültem a feladattól. 17 éves fővel bejelentettem, hogy jelentkezem a színművészetire. A szüleim mindent elkövettek, hogy megingassanak elhatározásomban: azt mondták, nagyon nehéz foglalkozás ez, anyám a bolgár színház „aranykorában” volt színésznő, akkor, amikor egy tehetség sokra vihette, de az idők megváltoztak.

Apám nagyon szerette volna, ha szilárdabb megélhetést nyújtó foglalkozást választok. Arról ábrándozott, hogy építész vagy jogász leszek. De én megmondtam: vagy színház, vagy semmi. Feltételeket szabtam: a színművészettel párhuzamosan felvételizzek német szakra is (a német nyelvű gimnáziumot végeztem éppen), de én elutasítottam, és apám nagyon megijedt attól, mi lesz velem, ha nem vesznek fel. Megmondtam neki, hogy már találtam munkát egy optikai üzletben, pénztárosként fogok dolgozni, amíg fel nem vesznek. Végül kompromisszumot kötöttünk. Úgy gondolta, hogy csak akkor van esélyem, ha külföldön végzek, mégpedig olyan szakon, ami ritkaság Bulgáriában. Szerettem volna anyám nyomdokaira lépni, de a magam módján. Nem vonzott az operett, könnyednek tűnt, túlságosan szórakoztatónak. Sokkal jobban vonzott a musical, mert korszerűbb és jobban kapcsolódik a drámaszínházhoz. A nyolcvanas években Bulgáriában vendégszerepelt Budapestről Simon Zsuzsa végzős osztálya, amely musicalrészleteket adott elő, és ez nagy benyomást tett ránk. Ekkor anyám elhatározta, hogy körülnéz, hol és hogyan lehet musicalt tanulni. Kiderült, hogy három lehetőség van. Bécsben volt musical, Moszkvában musical-esztrád osztályok indultak, a harmadik lehetőség pedig a budapesti színművészeti volt. Bécsre azokban az időkben gondolni sem lehetett (függetlenül attól, hogy tudtam németül), mert a vasfüggöny túloldalán van. Moszkvába nem volt kedvem menni, és hát a műfaj sem volt igazán a kedvem szerinti. Egy hetem volt eldönteni, tegyük-e lépéseket a magyar színművészeti felé, vagy mondjak le erről a nyelv miatt, amely idegennek és félelmetesnek tűnt számomra, a három közül az egyetlen, amelyet nem beszéltem. Sírdogáltam néhány napig, aztán azt mondtam: „Rendben!” Meg kellett tudnunk, hogy a magyar főiskola egyáltalán felvesz-e külföldieket, mivel a színész szakhoz nélkülözhetetlen a nyelvtudás. Közismerten végeztek Magyarországon filmrendezők, operatőrök, de nem volt – és énutánam sem akadlt –

gleдах представления за възрастни. Има някои, които съм гледала по 22 пъти. Влюбих се в театъра, в неговата магия. Бях убедена, че ще се занимавам с театър, въпреки че родителите ми правеха всичко възможно да ме отклонят от това изкуство. Спомням си, че вкъщи имавме пиано и когато забелязаха, че проявявам интерес към него, го махнаха. Баща ми държеше да уча много езици. Още от шестгодишна взимам частни уроци по немски и английски – нещо, за което съм му много благодарна. Когато бях на 12-13 години, доведе у дома и учител по японски, защото е език, който осигурява бъдеще и перспектива. За щастие той се оказа много зает човек и с течение на времето ми се размина. Когато станах на 17, заявих, че ще кандидатствам във ВИТИЗ. И сега родителите ми се опитаха всячески да ме разколебаят: много трудна била тази професия, майка ми била попаднала в т.нар. „златен век на българския театър”, период, когато талантливите хора успявали лесно, но сега времената днес са други.

Баща ми искаше много да имам стабилна професия. Мечтаеше да стана архитект или юрист. Но аз казах: или театър, или нищо. Поставиха ми условие: едновременно с ВИТИЗ да кандидатствам и немска филология (тогава завършвах немската гимназия), но аз отказах и баща ми много се разтревожи какво ще правя, ако не ме приемат. Заявих му, че вече съм си намерила работа в един оптичен магазин като касиерка и ще работя, докато не ме приемат. Стигнахме до компромисно решение. Той смяташе, че имам шанс единствено ако завърша в чужбина, и то специалност, която в България е рядкост. Аз имах желание да следвам пътя на майка си, но по друг начин. Оперетата не ме привличаше, струваше ми се лековат, по-развлекателен жанр. Мечтаех за нещо по-сериозно и творчески предизвикателно. Предпочитах музикълите като по-модерно изкуство и повече свързано с драматичния театър. През 80-те години в България гостува завършващият актьорски клас на Жужа Шимон от Будапеща, който представи откъси от музикъли и това много ни впечатли. Тогава майка ми реши да провери къде и как може да се учи музикъл. Оказа се, че възможностите са три. Във Виена имаше клас по музикъл, в Москва – музикално-естраден клас, третата възможност беше Театралният институт в Унгария. За Виена в онези времена не можеше и да се мисли (въпреки че знаех немски), понеже беше отатък желязната завеса. В Москва нямах желание да отида, а и специалността не беше точно „музикъл”. Имаш една седмица на разположение да реша дали да направим постъпки към унгарския театрален институт, или се отказвам поради езика, който ми звучеше чуждо и страховито, единственият от трите, който не владеех. Няколко дни си поплаках, след това казах: „добре!” Трябваше да проучим дали унгарският институт въобще приема чужденци, тъй като актьорската специалност е свързана с владене на езика. Знаеше се, че има завършили филмови режисьори и оператори в Унгария, но нямаше – а и след мене не е имало – чужденци, които да следват актьорско майсторство. Преговорите се водеха чрез Външно министерство или чрез Министерството на културата и унгарците казаха, че ще приемат един човек, който обаче трябва да има вече едногодишна театрална подготовка, да е преминал курс по език и да се яви на общо основание на всички приемни изпити, което беше много шокиращо. Въпреки всичко реших да опитам – нали съм си зодия овен. Междувременно родителите ми заставаха изцяло зад мен,

създадох условия и ми помогнаха в подготовката за кандидат-студентските изпити във ВИТИЗ, където ме приеха – актьорско майсторство за куклен театър, специалност, която също много обичах. И до днес ползвам в много от спектаклите си придобитите знания. След като завърших първата година във ВИТИЗ, бяха обявени и изпитите за следване в Унгария. Заради шока от езика нямаше много кандидати. Явихме се само трима души... Аз се оказах най-упоритата...

След това пристигнах в Унгария, учих една година унгарски език, явих се на приемните изпити наравно с унгарците. Със специалното разрешение на ректора представих по-малко материали – монолози, стихотворения и проза. Да науча за 7 месеца от септември до март (когато бяха приемните изпити) езика и да изпирам 10 монолога и 15 стихотворения беше непосилно. Изпитите се провеждаха в три кръга. Всеки път слушах със свито сърце имената на допуснатите до следващия кръг... Приеха ме.

А как успя да научиш унгарски за толкова кратко време?

С много воля и болезнена амбиция. Много трудно беше. Знаех, че моята специалност е свързана с говорене и тъй като няхах още контакти с унгарци и нямаше с кого да говоря, застанала на прозореца на Института за чужди езици, си говорех на глас. Всеки ден каквото съм научила: кола, колата е червена, червената кола върви по булеварда. После обаче разбрах, че ми липсва обратната връзка – говоря си, но не мога да преценя дали говоря правилно. И тогава започнах да се качвам на таксито. Пред института имаше стоянка за таксито, казвах разни посоки наслуки и започвах да говоря с шофьора. Когато ми отговореше, често се случваше да ми каже нещо, което не сме го учили още и задавах въпроси. След известно време шофьорите започнаха да ме питат защо пътувам така безцелно през ден, през два. Аз им обясних, че няма с кого да разговарям, а трябва да много да говоря, защото ще кандидатствам в театралния институт, а времето е много кратко. Тогава те ми предложиха да слизам всеки ден следобед на стоянката, бездруго са там, и да си говорим. След това нещата потръгнаха. Запознах се с директора на тукашната оперета и го помолих да ми препоръча педагог по пеене. Попаднах при една изключителна жена – Виола Такач, майка на големия унгарски цигулар Вилмош Сабади, те ме приеха като член на семейството. Тя не само ми преподаваше пеене, присъствах и на неделните им обеди. С тях вече имах възможност да разговарям и за по-сложни и свързани с изкуството теми.

Когато за пръв път отидох да разгледам театралния институт и да гледам дипломния спектакъл на завършващия преди мен клас (в който беше и Адел Ковач, с нея впоследствие станахме приятелки), ми закапаха сълзите и си казах: „Аз няма да се справя! Как танцуват, как пеят, това им е роден език, какво правя аз тука? Няма да ме приемат. Сбърках, че дойдох. Връщам се.“ Цяла нощ плаках. После обаче реших да си дам малка отсрочка. И да се боря.

Успокоение ми беше, че преподавателите ми в България – Боньо Лунгов и Димитър Стоянов, и двамата режисьори, ми бяха обещали, че ако не успея, ще ме вземат обратно в моя

külföldi, aki színész szakon tanult volna. A tárgyalások a külügy- és a kultuszminisztériumon keresztül folytak, és a magyar tájékoztatás úgy hangzott, fogadnak egy hallgatót, de csak ha legalább egyéves színházi előképzettsége van, elvégzi a nyelvi kurzust, és ugyanúgy felvételizik mint mindenki más. Ez pedig nagyon sokkoló volt. Mindezek ellenére úgy döntöttem, megpróbálom – elvégre Kos lennék a csillagjegyem szerint. Időközben a szüleim teljes mértékben mellém álltak, megteremtették a feltételeket és segítettek felkészülni a felvételi vizsgákra a szófiai Színművészeti Főiskolára, ahová fel is vettek – bábszínész szakra, amelyet szintén nagyon szerettem, mind a mai napig felhasználom az előadásokban az ott szerzett tudást. Miután befejeztem az első évet, jöttek a vizsgák a magyarországi felvételi lehetőség elnyerésére. A magyar nyelvismeret nehézségei miatt nem volt sok jelentkező. Hárman jelentünk meg... Én voltam a legcsökönyösebb...

Megérkeztem Magyarországra, egy évig magyar nyelvet tanultam, és ugyanúgy, mint a magyarok, jelentkeztem a felvételire. Speciális rektori engedéllyel csak kis, rövid anyagokat adtam elő, monológokat, verseket és prózát. Megtanulni hét hónap alatt, szeptembertől márciusig (akkor voltak a felvételi vizsgák) a nyelvet és tökéletesen felkészülni 10 monológgal és 15 verssel mindenki erejét meghaladó feladat lett volna. A vizsgákat három körben bonyolították le. Minden alkalommal szívszorongva hallgattam a következő körbe jutottak nevét... Felvettek.

Hogy tudtál megtanulni magyarul ilyen rövid idő alatt?

Sok akarattal és beteges ambícióval. Nagyon nehéz volt. Tudtam, a szakmám a beszédképességhez kapcsolódik, és mivel még nem érintkeztem magyarokkal, nem volt kivel beszéljek, odaálltam a nyelvoktató főiskola ablakához, és fennhangon beszéltem. Mindennap azt, amit éppen tanultam: autó, az autó piros, a piros autó megy az úton. Aztán rájöttem, hogy hiányzik a visszacsatolás – beszélek, de nem tudtam értékelni, hogy helyesen mondom-e? Akkor kezdtem el taxival utazni. Az iskola előtt volt egy taxiállomás, véletlenszerűen bementam valamilyen útvonalat, és elkezdtem beszélgetni a sofőrrel. Egy idő után a sofőrök elkezdtek kérdezgetni, miért is utazok így céltalanul szinte naponta, kétnaponta. Elmagyaráztam nekik, nincs kivel beszélgessek, márpedig sokat kell beszélnem mert a színművészetre fogok jelentkezni, és nincs sok időm. Eztán felajánlották, hogy csak menjek le minden délután, ők úgyis ott vannak, és beszélgessünk. A dolgok beindultak. Megismerkedtem az itteni operettszínház igazgatójával, megkértem, ajánljon nekem énektanárt. Egy kivételes személyiséghez kerültem: Takács Viola, a nagy magyar hegedűművész, Szabadi Vilmos édesanyja úgy fogadott, mint családtagot. Nemcsak éneket tanított, ott voltam a vasárnapi ebédeken is. Velük aztán bonyolultabb, a művészetekkel kapcsolatos témákról is tudtam beszélgetni.

Amikor először mentem el megnézni a főiskolát, megnézni az akkor végzett osztály diplomaelőadását (Kovács Adél is abba az osztályba járt, később barátnők lettünk), folytak a könnyeim, mondtam is magamnak: „Nekem nem fog sikerülni! Hogy táncolnak, hogy énekelnek, ez az anyanyelvük, mit keresek én itt! Nem fognak felvenni. Hibáztam, hogy idejöttem. Megyek vissza.” Egész este sírtam. Aztán elhatároztam, adok magamnak egy kis haladékok. Meg hogy harcolni fogok.

Megnyugtató volt, hogy a bulgáriai tanárim, Bonio Lungov és Dimitar Sztojanov, mindketten rendezők, megígérték, ha nem sikerül, visszavesznek, csak a kimaradt év kiegészítő vizsgáit kell letennem.

Elkezdtem nagyon szívosán készülni az itteni vizsgákra. A nyelvet is tanultam, mégpedig hihetetlen hajszában. Az év végi vizsgán az Idegen Nyelvek Intézetében a vizsgabizottság elámult az eredményem láttán, elképzelhetetlennek tartották, amit elértem.

Amikor felvettek, az első nyilvános vizsgán a színművészetin a taxiállomás össze taxisa ott ült az első sorban egy-egy rózsával a kezükben – mint első tanárim magyar nyelvből...

A főiskolán beszédhelyességet, beszédtechnikát tanultunk, órákat gyakoroltam a tanár jelenlétében. Haladtam, enyhült az akcentusom. De amikor a nyári szünet után visszatértem Bulgáriából, az első években, szeptemberben mindent előlről kellett kezdeni, mivel a beszédtechnika a két nyelv között teljesen eltérő. Sok időbe telt, hogy szabadon válthassak a két nyelv között. Amikor végeztem, a beszédtechnika-vizsga után az egyik tanárom azt mondta: tudod, kicsit sajnálom, hogy megtanítottunk ilyen helyesen beszélni, az akcentusodnak bája volt, hiányozni fog...

Úgy gondolom, mindehhez nagy csökönyösség kellett. Nem szabad feladni. Amikor végeztem, tudtam, hogy sikerült kiharcolnom diáktársaim és tanárim megbecsülését. A főiskolán én voltam az egyedüli külföldi, az a furcsa szerzet, aki nulláról kezdett el magyarul tanulni, hogy aztán elvégezze a színész szakot. Tisztelték a konokságomért és a munkaszeretetemért.

Hogy alakult a sorsod, miután befejezted a főiskolát?

Visszatértem Bulgáriába, és musicalt oktattam az akkori színművészetin. Velem volt a férjem is, Nagy István, előadónak hívták a pantomim és improvizációs technika szakra a színművészetibe. Commedia dell' arte-t adott elő, sok előadást állított színpadra Bulgáriában. Párhuzamosan ezzel meghallgatásra jelentkeztem a világhírű *Nyomorultak* c. musical bulgáriai bemutatójára, de hamar kiderült, hogy ebből nem lesz semmi, mert az előadás technikai paramétereit nem tudták biztosítani, így a producerek nem egyeztek bele az előadás megtartásába. Néhány hasonló kísérlet után rájöttem, hogy a színház olyan művészet, amely korhoz is van kötve. Egy festő öregkorában is festhet, de

klasz, като държа само приравнителни изпити за изпуснатата година.

Започнах да се подготвям много упорито за тукашните изпити. Учех и езика с невероятен хъс. На годишния изпит по унгарски в Института за чужди езици комисията се смая от резултата, който бях постигнала, смяташе го за невероятен.

Когато ме приеха, на първия публичен изпит в театралния институт всички таксиджийи от стоянката седяха с по една роза на първия ред – като първи мои учители по унгарски... В самия институт се учи правоговор, техника на говора, упражнявах се с часове в присъствие на преподавател. Напредвах, чистех акцента. Ала като се върнех след лятната ваканция от България – понеже постановката на говорене на двата езика е съвсем различна, – в първите години през септември всичко започваше отначало. Много време ми беше нужно, за да мога да преминавам свободно от единия език на другия. Когато завършвах, след държавния изпит по техника на говора единият преподавател каза: знаеш ли, малко съжалявам, че те научихме да говориш толкова правилно, акцентът ти имаше чар и ще ни липсва....

Мисля, че всичко става с много упорство. Човек не бива да се предава. Когато завършвах, знаех, че през тези години съм успяла да извоювам уважението на състудентите и преподавателите си. В целия театрален институт бях единствената чужденка, онази странна птица, започнала да учи унгарски език от нулата и да завърши актьорска специалност. Уважаваха ме заради упоритостта и трудолюбието.

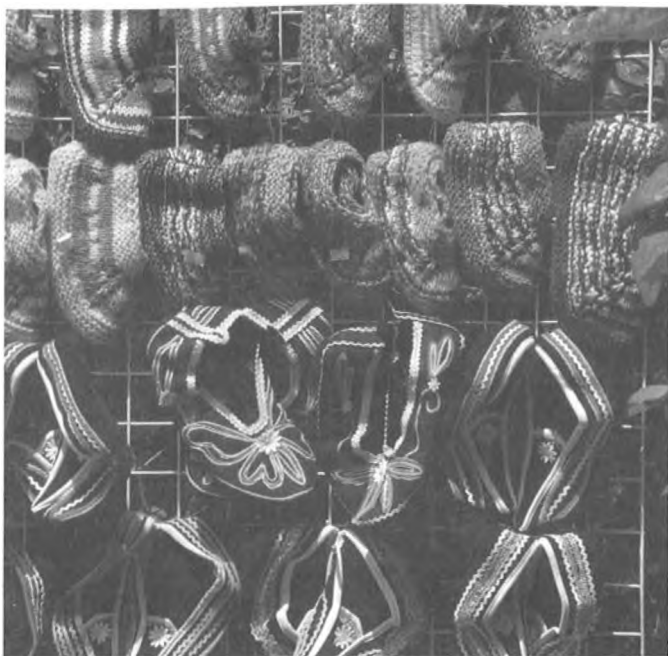
След завършването на университета с какво продължи?

Прибрах се в България и бях поканена да преподавам музикъл в тогавашния ВИТИЗ, сега вече НАТФИЗ. С мене беше и съпругът ми Ищван Наги, поканен да преподава пантомима и импровизационна техника във ВИТИЗ. Той преподаваше комедия дел арте, направи много постановки в България. Успоредно с това се явих на прослушване за световно известния музикъл „Клетниците” в България, избраха ме, но скоро се разбра, че постановката няма да се осъществи, тъй като техническите параметри на спектакъла не бяха осигурени и продуцентите не дадоха съгласието си. След няколко подобни опита си дадох сметка, че театърът е изкуство, което е свързано с възрастта. Един художник може да рисува до дълбока старост, но по друг начин стои въпросът с пеенето и танца. Докато чакам България да закупи техника за подобен спектакъл, мога да се окажа пред пенсия. Човек трябва да опитва, докато е млад.

След като завърших, ми бяха предложили да остана в Рок театъра в Унгария. Но тогава исках да се върна в Родината. В България обаче се чувствах творчески неудовлетворена и доста сама, защото колегите и цялата ми творческа среда бяха останали в Унгария. Познавах театралите само чрез майка ми, без да съм работила с тях. И двамата с Ищван отчетохме, че всъщност за него би било интересно да остане в България, но за мене – не. И тъй като 1989 г. беше и много тежка и тъжна в България, преценихме, че в Унгария условията за работа и за

живот са по-добри, и решихме да се върнем. Мисля, че това е естественият стремеж на хората да избират по-доброто и да се стремят към развитие. Майка ми ме подкрепи, но мисля, че баща ми никога не ми прости избора да живея в Унгария.

Пребиваването ни в България обаче беше от голямо значение в живота и на двамата ни. Заразих Ищван с любовта към родината ми, спечелихме много приятели, създадохме много професионални контакти. И досега продължаваме да работим там – тази година и миналата той имаше постановки в Смолян и Стара Загора, имаме доста покани и никога не сме губили връзка с България. Вече се чувствам равностойна на колегите там, защото съм открила себе си, изградила съм се, доказала съм какво мога и какво не мога на сцената и контактите се осъществяват вече на друго ниво. Чувствам се пълноценен творец, а не дъщеря на майка ми. По-рано се смуствах, когато ме представяха като дъщерята на Лилияна Кисьова или ме сравнявах с нея, въпреки че сме много различни и в присъствието си на сцената, и в живота, но сега вече не ме притеснява, напротив. Мисля, че и двете се гордеем една с друга. Това лято тя ми каза шеговито: „Знаеш ли, Таби, ти ме надмина, аз бях народна артистка, а ти стана международна...” Мисля, че с течение на времето извоювах и признанието на баща си, гордееше се с мен и постиженията ми, но вътре в себе си не можа да ми прости до последно...

Преди да започнеш да се занимаваш с български театър в Унгария, има един много сериозен период от живота ти, свързан с Немския театър. Какво получи от него?

Когато през 1989 година се върнахме в Унгария, беше зима – средата на сезона, когато не можеш да бъдеш назначен в театър. Трябваше за изчакам началото на новия сезон. За мене това беше един много полезен период – чистех стълбища, офиси, продавах кафе в бюфета на Вигсинхаз. Нещо, което те учи да бъдеш земен. От малка обичам да работя. През летните ваканции в Троян още на 6 години

teljesen más a helyzet az énekkel és a tánccal. Amíg megvárom, hogy a fent említett előadáshoz Bulgária technikát vásároljon, már rég nyugdíjas leszek. Az ember addig próbálkozzon, amíg fiatal.

Amikor végeztem, felajánlották, hogy maradjak a magyarországi Rocksínháznál. De akkor még haza akartam térni. Bulgáriában viszont művészetiileg kielégületlennek éreztem magam és elég magányosan is, mert a kollégáimat és az egész művészeti közösséget Magyarországon hagytam. Anyám révén ismertem a színházbeli környezetet, anélkül, hogy dolgoztam volna velük. Istvánnal mindketten számot vetettünk azzal, hogy neki érdekes lenne Bulgáriában maradnia, de nekem nem. És mivel 1989 nagyon nehéz és szomorú év volt Bulgáriában, úgy ítéltük meg, hogy a munkához és az élethez Magyarországon jobbak a feltételek, és úgy döntöttünk, hogy visszajövünk. Azt gondolom, ez az ember természetes törekvése: a jobbat választani és fejlődésre törekedni. Anyám támogatott elhatározásomban, de úgy gondolom apám soha nem bocsátotta meg a döntésemet, hogy Magyarországon éljek.

Bulgáriai tartózkodásunknak azonban nagy jelentősége van mindkettőnk élete számára. Megfertőztem Istvánt a hazám iránti szeretettel, nagyon sok barátot szereztünk, sok szakmai kapcsolatot alakítottunk ki. A mai napig folytatjuk ott a munkánkat – ebben az évben és tavaly is ő előadásokat rendezett Szmoljanban és Sztara Zagorában, sok meghívásunk van, soha nem veszítettük el a kapcsolatot Bulgáriával. Már egyenrangúnak érzem magam a kollégáimmal, mert magamra találtam, felépítettem magamat, bebizonyítottam, mit tudok a színpadon, és a kapcsolatok már más szintem valósulnak meg. Teljes jogú művésznek érzem magam, és nem anyám lányának. Korábban zavarba jöttem, amikor úgy mutattak be, hogy ő Liliana Kiszjova lánya, vagy pedig összehasonlítottak vele, pedig nagyon különbözőek vagyunk mind a színpadi jelenlétben, mind az életben, de most már ez nem feszélyez, ellenkezőleg. Úgy gondolom, mindketten büszkék vagyunk a másikra. Most nyáron viccesen mondta: „Tudod, Gabi, lehagytál, én nemzeti színész voltam, te nemzetközi...” Azt hiszem, hogy az évek múlásával kiharcoltam apám elismerését is, büszke volt rám, a sikereimre ...

Mielőtt még elkezdél volna a bolgár színházzal foglalkozni Magyarországon, van egy nagyon komoly időszaka az életednek, amely a Német Színházzal van kapcsolatban. Mit kaptál tőle?

Amikor 1989-ben visszajöttünk Magyarországra, tél volt, szezon közepe, ilyenkor nem szerződhetnek színházba. Meg kellett várni az új idény kezdetét. Számomra ez egy nagyon hasznos időszak volt: lépcsőt, irodákat takarítottam, kávé árulta a Vígszínház büféjében. Azt végeztem, ami arra tanít, hogy te is földi halandó vagy. Gyerekkorom óta szeretek dolgozni. Nyári szünetekben például már hatévesen, újságot árultam Trojanban. Anyám unokatestvére Trojanban dolgozott, újságot árult egy bódében, én pedig – nagyon profi módon – egész évben készültem: az újság egy

sztotinkába került, ha két sztotinkát kapsz, egyet vissza kell adnod, nem pedig várakoztatni az embereket. Egész évben gyűjtöttem az egysztotinkásokat, hogy vissza tudjak adni a nyári vakáció alatt. A nagynénémnek is segítettam, aki egy totózóban dolgozott – rendszeresen jártam be hozzá, pecsételtem, kiadtam a szelvényeket, beszélgettem az emberekkel. Az ilyesmi elégedettséggel töltött el. Munkamániás vagyok, nem tudok nyugton maradni a fenekemen... Éveken keresztül idegenvezettem a Rilai kolostorban német és magyar nyelven. Mindent lelkesen teszek, és mindent hiba nélkül akarok végrehajtani. Büszke voltam rá, hogy azt mondták, az irodák amelyeket takarítottam, soha nem voltak olyan tiszták. Kifogástalanul akartam végezni a munkámat minden tekintetben. Számomra ez becsületbeli kérdés: az embernek mindennel meg kell birkóznia, és mindent úgy végezni, ahogy kell. Amikor megint jelentkeztem a Rocksínházba, azt mondták, hogy augusztustól, az új szezon kezdetétől szerződnek velem, és megkaptam Cosette szerepét a *Nyomorultakban*. Hihetetlen érzés volt – a *Nyomorultakban* énekelni, a Vígsínházban, egy színház több mint 1000 ülőhellyel, hát ez nem semmi! És nagy felelősség is persze.

Legnagyobb sajnálatomra a Rocksínház hamarosan kezdett széthullni. Egy évfolyamtársam, Kozári Feri szólt, hogy van egy német színház, és mivel tudja, hogy perfektül beszélek németül, már be is ajánlott az igazgatónál. Elmentem a megbeszélésre, és 1990-től kezdtem el dolgozni ott. Nagyon jó feltételekkel, több mint harminc szerepet játszottam. Nagyszerű és változatos, nagy szerepek! Ez egy nagyon fontos periódusa az életemnek.

Természetesen az elején egyáltalán nem volt könnyű, bármennyire is szépülnek a dolgok idővel. Emlékszem, az első évben, amikor idejöttem, esténként gyakran sírdogáltam, törtem a fejem, helyesen tettem-e, vajon sikerül-e megnyernem ezt a harcot. Nem lett-e volna jobb Bulgáriában maradni? Voltak pillanatai a félelemnek és a csalódásnak is.

Magyarországra egy piros és nagyon csúnya kis bőrönddel érkeztem, a mai napig megtartottam – tudnom kell, honnak indultam. Lakást béreltünk, mert ragaszkodtam hozzá, hogy a saját lábunkra álljunk, nem akartam, hogy bárki feszélyezzen minket, és azt sem, hogy mi feszélyezzünk bárkit is, de a lakás teljesen üres, még egy szék sem volt benne, galéria, rajta matrac, az volt az ágyunk, a lépcső a székiünk – ennyi volt a bútorzat. Ott, a lépcsőn ülve kezdtem el pulóvereket kötni. Ezeket Budapest egyik jó nevű butikjában árulták. Elkezdtem ruhatervezéssel is foglalkozni, csaknem 15 éven át folytattam a színházzal párhuzamosan... Még most is látok embereket az utcán az általam tervezett ruhákban, még Bulgáriában is.

Úgy gondolom, az ember nem várhat ölbe tett kézzel, mindig több lábon kell állnia. A színház instabil szakma – vagy hívnak, vagy nem, vagy kapsz szerepet, vagy

продавах вестници например. Братовчедката на майка ми в Троян работеше на будка за вестници и аз – много професионално – цяла година се подготвях: вестникът струваше 1 стотинка, ако ти дадат 2, трябва да имаш да върнеш 1, а не да караш хората да чакат. Цяла година събирах

по 1 стотинка, за да имам какво да връщам през ваканцията. Помагах и на леля си, която работеше в тото-пункта – редовно ходех при нея да слагам печати и да късам фишове, и да си говоря с хората. Тези неща ми доставяха удоволствие. В мене е заложен някакъв работохолизъм, не ме свърта да седа... Гдини наред съм била екскурзовод в Рилския манастир на немски и унгарски. Всяко нещо правя с амбиция и искам да го направя без грешка. Бях много горда, когато казаха, че офисите, които чистя, никога не са били почиствани така добре. Исках да бъда безупречна във всяко отношение. За мен това е въпрос на чест – човек трябва да може да се справя с всичко и да го върши както трябва. Когато се явих отново на преговори в Рок театъра, ми казаха, че от август месец, когато започва новият сезон, ще бъде назначена, и ми дадох да пея Козет в „Клетниците“. Беше невероятно преживяване – да пееш в „Клетниците“ във Вигсинхаз, театър с над 1000 места, не е какво да е. И е много голяма отговорност.

За мое най-голямо съжаление Рок театърът скоро започна да се разпада. Един мой състудент, Фери Козари, тогава ми каза, че има немски театър и вече ме е предложил на директора, тъй като знае, че говоря перфектно немски. Отидох на разговор и от 1990 г. започнах работа там. Условието бяха много добри, изиграх над 30 главни роли. Прекрасни и много разнообразни, големи роли! Това е един много важен период в живота ми.

Разбира се, в началото никак не ми беше лесно, колкото и да се разкрасяват нещата от разстоянието на годините. Спомням си, че първата година, когато дойдох, често плачех вечер и размишлявах дали съм постъпила правилно, дали ще успея в тази голяма борба. Дали нямаше да е по-добре да остана в

България? Имах и моменти на уплаха и разочарование.

В Унгария пристигнах с едно червено и много грозно куфарче, което си пазя и до днес, за да знам откъде съм тръгнала. Наехме квартира, защото настоявах да живеем самостоятелно, без да притесняваме и без да ни притесняват, но тя беше свършено празна, нямаше дори един стол, седяхме на стъпалата на единствената галерия с матрак, която служеше за легло – това беше цялото обзавеждане. Тогава, седнала на стъпалата, започнах да плета пуловери. Те се продаваха в едни от добрите бутици на Будапеща. Започнах да се занимавам и с дизайн на дрехи и това продължи близо 15 години успоредно с театъра... И до днес срещам по улиците хора облечени в мои модели, даже в България.

Моята теория е, че човек не може да стои със скръстени ръце и да чака, че винаги трябва да има повече опорни точки. Театърът е нестабилна професия – или ще те повикат, или няма да те повикат, или ще получиш роля, или няма да получиш... Винаги съм мислила, че трябва да съм свободна и независима, за да не може никой да разполага с мен, да ме изнудва, да ме притиска до стената и да ме подхвърля, както подхвърлят много хора в тази професия. Ако имаш сигурност зад гърба си, не си принуден да правиш театър заради хляба си, а това дава сила и е голямо преимущество. Аз и до днес правя театър от любов, а не по принуда, защото това не е единствената ми прехрана. Така си осигурявам много голяма свобода и самочувствие. Едно е да правиш нещо от любов, друго е – по задължение. Винаги съм имала възможността да избирам какво да изиграя, тъй като не съм била принудена да приемам всичко, което ми се предлага. Но може би не е било толкова съзнателно – аз по принцип обичам и се захващам с различни работи. Мисля, че човек трябва да съхрани любопитството си към света и да вкуси много неща. Не бива да се вторачва само в едно. Щастлива съм и когато водя групи, и когато превеждам пиеси, и когато асистирам в театъра, и когато играя, и когато пея, и когато чистя сцената. Няма обиден труд, ако работиш с удоволствие и в полза на някого... И се чувстваш свободен и пълноценен...

Тази свобода ли те доведе до идеята за български театър?

През 90-те години почувствахме, че в културната комуникация между България и Унгария е зейнала огромна яма. След промените нямаше нито гостувания на театри, нито на фолклорни състави, направо не можеше да се чуе жива българска реч. Ищван предложи да направим нещо за тукашните българи. Имах пред себе си модела на немския театър, но отначало бях много стъписана: какво можем да направим?

Синът ми беше още много мъничък и един ден, гледейки ританките, слушах една песен на Надка Караджова. Майка ми ми беше подарила една книга – „Упражнения по другост” на Станислав Стратиев, която много ме впечатли. Слушайки песента, в главата ми изплува един от текстовете от книгата и сълзите ми рукохна. Нещо се отвори в мен. И тогава се роди идеята за един синтетичен спектакъл на основата на българския фолклор и с прозата на Стратиев. Това беше първата премиера на Малко театро. Упражнение по другост. Тогава смятах, че може да е и последна: какво още може да се

nem... Mindig azt gondoltam, hogy szabadnak és függetlennek kell lennem, hogy senki ne tudjon rendelkezni fellettem, ne kényszeríthessen, ne tudjon falhoz állítani, ahogy sok emberrel történik ebben a szakmában. Ha biztos a hátered, nem kell a mindennapi betevőért megalkudnod, ez pedig erőt ad és előnyhöz juttat. Én a mai napig szerelemből játszom, nem pedig kényszerből, mert nem ez az egyedüli kereseti forrásom. Így nagy szabadságot és önbecsülést tudok biztosítani magamnak. Más valamit szerelemből csinálni, és más kényszerből. Mindig megvolt a lehetőségem választani, mit játszok el, mivel nem voltam kénytelen elvállalni mindent, amit ajánlanak. De lehet, hogy mindez nem is volt annyira tudatos-elvből szeretek sok mindennel foglalkozni. Azt gondolom, hogy az embernek meg kell őriznie kíváncsiságát a világ iránt, és sok mindenbe bele kell kóstolnia. Nem szabad egy helyen megragadni. Boldog vagyok, ha csoportokat vezetek, amikor színdarabokat fordítok, amikor színházban asszisztálok, és akkor is, ha játszom, ha énekelek vagy a színpadot takarítom. Nincs megalázó munka, ha meglegegedéssel és valaki hasznára teszed... És szabadnak és teljes értékűnek érzem magam...

Ez a szabadság vezetett ahhoz a gondolathoz, hogy kellene egy bolgár színház?

A kilencvenes években azt éreztük, hogy a Bulgária és Magyarország közötti kulturális kommunikációban hatalmas szakadék keletkezett. A változások után nem vendégzerepelt színházi, de még népi együttes sem Magyarországon, egyszerűen élő bolgár szót nem lehetett hallani. István javasolta, hogy tegyünk valamit az itteni bolgárokért. A német színház modellje lebegett a szemem előtt, de először visszariadtam: mit is tudnánk kiötlölni?

A fiam még nagyon kicsi volt, és egy nap, miközben nézegettem a rugdalózóit, egy Nadia Karadzsova-dalt hallgattam. Anyám ajándékozott nekem egyszer egy könyvet: *Gyakorlatok másságból* Sztaniszlav Sztratievtől, nagy benyomást tett rám. Hallgattam a zenét, megjelent előttem a könyv egy részlete, és megeredtek a könnyeim. Valami megnyílt bennem. Akkor született a gondolat egy szintetikus darabról: bolgár folklór és Sztratiev prózája. Ez volt a Malko Teatro első premierje, *Gyakorlatok másságból*. Akkor úgy gondoltam, hogy ez az utolsó is egyben: mi születik még meg az én fejemben? De kiderült, hogy minél többet olvasol, látsz, hallasz, annál többször, állandóan szembesülsz mindenféle ösztöngésekkel, és mindig születik valami új. Tény, hogy 14 év alatt 43 darabot állítottunk színpadra, és van elegendő elképzelésünk még legalább három-négy évre előre.

Párhuzamosan a Malko Teatróva, tíz éven keresztül a Német Színházban is dolgoztam, de idővel ott megváltozott az alkotói atmoszféra. Nem értettem egyet a színház műsorszerv-politikájával. Kezdték fárasztó lenni az utazás vidékre meg vissza.

Tizenhat évi Szekszárdra járás után elhatároztam, hogy

otthagynom, maradok csak a Malko Teatronál. Beláttam, hogy nagyobb alkotói elégededést érzek, ha mindent meg tudok csinálni A-tól Z-ig.

Egyre inkább hallani azt, hogy kialakítottál magadnak egy szintetikus színházi nyelvezetet. Hogy született ez meg? Hogyan fejlődik?

A defektustól az effektusig. Más bolgár származású profi színész nincs Magyarországon, én pedig semmiképpen nem akartam olvasóköri színházat létrehozni. A színház olyan hely, ahol az embereket nevelni kell, arra kell készíteni őket, hogy kérdéseket tegyenek fel, gondolkodjanak, tanulják meg befogadni a szépet, mindazt, ami annyira hiányzik a mai világban. István hosszú éveken keresztül foglalkozott mozgásszínházzal, Magyarországon ez a fajta színház eléggé fejlett. Sok embert ismertem a mozgásszínház világából, akikkel együtt tudtam dolgozni. Profi zenészeink is voltak, akik bolgár zenét is játszanak. Végül ott voltam én mint vezető hang. Jött a multimédia is, mint kifejezőeszköz, mert ez a trend, és az embernek lépést kell tartania saját korával. (Most, amikor a multimédia túlságosan eluralkodott a színházban, mi tudatosan kezdtük hanyagolni.) Így épült fel a szintetikus színház nyelve, amelyben sokfajta művészet él egymás mellett.

Az előadásaidban nagyon sok bolgár folklórelemet is felhasználasz, mit jelent ez a számodra?

A bolgár folklór hihetetlenül erős, egyszerre csapás és menedék. Igazi mágia, amit én csak Magyarországon fogtam föl és kezdtem el értékelni. Anyai nagymamám énekelt népdalokat, műkedvelő módon, de állandóan. Én gyakran csatlakoztam hozzá, de soha sem vettem komolyan ezt az éneklést. Amikor az ember húszéves, valami modern dolgot akar követni, csak idő múltán bizonyosodott be, hogy vannak ősbibb, igazibb, erősebb, szervezettebb hozzád tartozó dolgok. Mert számunkra a bolgár folklór ugyanaz, mint Amerikának a dzsessz. Nem szükséges azt másolnunk és utánoznunk. A folklór szüntelen improvizáció. A pirini tárogatósök például nem ismerik a hangjegyeket – ha meghallanak egy dallamot, elkezdik játszani. Nincsenek hangjegyek, semmi sincsen, improvizálnak, és mindenki hozzátesz valamit saját magából. A zene ünnep számukra, belülről fakad, a lelkükből.

Amikor megéreztem a bolgár zene mágiját, elkezdtem dalokat gyűjteni – a terepet jártam, bolgár hagyományokat kerestem és dalokat, amelyek hozzájuk kötődnek. Valami nagyon érdekes jelenséget tapasztaltam: Bulgáriában nagyon sok kötetet adtak ki, de az egyikben csak a szöveg van, a másikban pedig a hangjegyek két sor szövegrésszel. Sehol nincs együtt a szöveg és a dallam. A sok népművészettel foglalkozó kötetben nagyon nehéz megtalálni az egyes dalokat. Elhatároztam, hogy bemutatom az olyan hagyományokat, mint a pillangó és german, amelyekről keveset lehet tudni, vagy a bábanap – mit csináltak

rodi в главата ми? Но се оказа, че колкото повече четеш, гледаш, слушаш, толкова повече и постоянно се изправяш пред различни провокации и винаги се ражда нещо ново. Факт е, че имаме 43 постановки за 14 години и имаме идеи още за 3-4 години напред.

В продължение на 10 години успоредно с Малко театро продължавах да работя и в Немския театър, но с течение на времето творческата атмосфера в него се промени. Не бях съгласна с репертоарната политика на театъра. Започна да ми тежи и пътуването до провинцията и обратно.

И тогава, след 16 години в Сексард, реших да напусна и да остана само с Малко театро. Освен това разбрах, че изпитвам много по-голямо творческо удовлетворение, когато правя нещо свое, от А до Я.

Все повече се говори, че си създала един свой синтетичен театрален език. Как се роди този език? Как се развива?

От дефекта към ефекта. Други български професионални артисти в Унгария няма, а аз в никакъв случай не исках да създавам читалищен театър. Театърът е място, където хората трябва да бъдат възпитавани, да бъдат накарани да си задават въпроси, да мислят, да се учат да възприемат красивото и естетичното, което толкова много липсва в съвременния свят.

Ищван дълги години се занимаваше с движенчески театър, в Унгария този тип театър е доста развит. Познавах много хора от движенческите театри, с които можех да работя.

Имахме и професионални музиканти, които свирят българска музика. И накрая бях аз – като водеща словесност. Намеси се и мултимедията като изразно средство, защото това беше един тренд в Европа, човек така или иначе следва своето време. (Сега, след като мултимедията се наложи твърде много в театъра, ние започнахме умишлено да бягаме от нея.) Така се изгради един език на синтетичен театър, в който присъстват много видове изкуства.

Използваш и много български фолклор в представленията си – какво е той за теб?

Българският фолклор е неимоверна сила – стихия и спасение. Истинска магия, която аз оцених и усетих едва в Унгария. Моята баба по майчина линия пееше, тя пееше народни песни любителски, но затова пък непрекъснато. Аз често ѝ пригласях, но никога не съм го мислела сериозно това пееене. Когато човек е на двацет години, иска да прави нещо модерно, едва с течение на времето се оказва, че има по-древни, по-истински, по-силни и по-свои неща. Защото за нас българският фолклор е онова, което за Америка е джазът. Не е необходимо да копираме и подражаваме. Фолклорът поначало е една непрекъсната импровизация. Журнаджииите от Пирин например дори не познават тоновата стълбица – чуват една мелодия и започват да я свирят. Няма ноти, няма нищо, импровизират и всеки влага нещо от себе си. Музиката е празник за тях, идва отвътре, от душите им.

Когато усетих магията на българската песен, започнах да събирам песни – да ходя по експедиции, да търся български

обичаи и песните, които им принадлежат. Сблъсках се с нещо много интересно. В България са издадени множество сборници, но в едни има само текстовете, а в други – само нотите с два реда от текста. Никъде текстът и нотите не се срещат. Сред многото томовете народно творчество е много трудно и да се открият отделните песни. Реших да възстановя обичаите пеперуда и герман, за които малко се знае, Бабинден – интересуваше ме какво се е правело навремето. Търсейки песните за пеперуда, стигнах до Института за фолклор, където ми намериха някои песни, но когато се опитаха да ми ги презапишат, се оказа, че магнетофонните ленти са се слепнали, при просвирването се отделя магнитният слой и всъщност се унищожават. Много съжалих, че навремето, когато през 80-те години в България унгарският мим Миклош Кьолю ни предложи да вземем една камера и да тръгнем по българските села да събираме, аз направо му се изсмях: да не би да мисли, че някой не ги е събрал вече? Оказа се, че някой е събрал, но после не е стопанисвал. Държавата няма пари да дигитализира старите записи и с тях ще се случи нещо ужасно, ще изчезне цяла една съкровищница. Когато тази година почина Стефка Съботинова прочетох едно много тъжно интервю с нея, в което тя споделя, че е поискала от Българското национално радио да ѝ предостави възможност безвъзмездно да изпее песните, които е събрала. (а тя е знаела 6000 български народни песни!!!!) И не е получила подкрепата на радиото. Смятам това за престъпление. Със Стефка Съботинова умря и част от България. Затова се старая мъничкото, което мога да събера, да го и съхраня. Красивото, типично българското, което свидетелства за вроденото чувство на българина за красотата. Събирам автентични ръчно изработени носии, цедилки, престилки, антерии, чорапи, калайдисани тенджери, капаци, тави, тепсии, тигани, паламарки, кобилици, менци, които носят много българска атмосфера и правят много голямо впечатление в спектаклите ни. Същото е и с песните. Фолклорът е най-ярката визитна картичка на България. Песните ни са магия.

Последните години работиш и с млади хора, това какво ти дава?

Малко театро още от самото начало работи с танцов състав „Янтра“, младите танцьори участват в представленията ни. Децата трябва да бъдат заразени с любовта към България чрез българската литература – поднесена им по начин, който да ги заинтересува. Да усетят красотата и силата, магията на думите. Искаме да привлечем повече деца да се интересуват от театър, от изкуство. Да знаят, че има много видове изкуства, да бъдат отворени за това. Защото живеем в едно много бездуховно време... Преди години ми направи много силно впечатление една финландска постановка в Унгария, в която прозвуча изречението, че „ако човек не срещне красивото като естетическа категория, той не знае какво липсва в живота му“. А театърът е красота и любов.

Разговаря: Светла Кьосева

ilyenkor régen. Kerestem dalokat a pillangóhoz, eljutottam a folklórintézetbe, ahol találtak is néhány dalt, de amikor át akarták másolni nekem, kiderült, hogy a mágnesszalagok összeragadtak, lejátszáskor sérül a mágnesréteg, és tulajdonképpen megsemmisülnek. Nagyon sajnáltam, hogy amikor régebben, a nyolcvanas években a magyar pantomimos Köllő Miklós azt javasolta nekünk, hogy fogjunk egy kamerát, és induljunk el a bolgár falvakba gyűjteni, én egyszerűen kinevettem: csak nem gondolja, hogy valaki már nem gyűjtötte fel a közismert dalokat? Kiderült, hogy valaki felgyűjtötte őket, de később senki sem törődött a gyűjtéssel. Az államnak nincsen pénze, hogy digitalizálja a régi felvételeket, és legnagyobb bánatunkra el fog veszni ez a kincs. Amikor idén meghalt Sztefka Szabotinova, olvastam egy nagyon szomorú interjút, amelyben elmondta, azt kérte a Bolgár Nemzeti Rádiótól, tegyék lehetővé, hogy, mindenféle ellenszolgáltatás nélkül, ingyen elénekelhesse az általa gyűjtött dalokat (6000 bolgár dalt ismert!). És nem kapta meg a rádió támogatását. Ezt bűnnek tartom. Sztefka Szabotinovával meghalt Bulgária egy része is. Ezért törekszem arra, hogy azt a keveset, amit gyűjtök, megóvjam. A szépet, a tipikusan bolgárt, ami tanúsítja a bolgárok veleszületett érzékét a szépséghez. Gyűjtök autentikus kézi varrású népviseleteket, szűrőket, kötényeket, köntösöket, zoknikat, ónozott fazekat, fedőket, tepsiket, serpenyőket, palamarkákat, vízfordó rudakat, rézedényeket, amelyek bolgár atmoszférát teremtenek és nagy benyomást tesznek a közönségre az előadásainkon. Ugyanígy van a dalokkal is. A folklór Bulgária legragyogóbb névjegykártyája. Mágikusak a dalaink.

Az utóbbi években fiatalokkal is dolgozol? Mit nyújt ez?

A Malko Teatro kezdettől fogva együtt dolgozik a Jantra táncsoporttal, a fiatal táncosok részt vesznek az előadásainkban. A gyerekek szeretetét Bulgária iránt a bolgár irodalmon keresztül kell elérni – oly módon bemutatva, hogy érdekelje őket. Érezzék a szépséget és az erőt, a szavak mágiáját. Szeretnénk minél több gyerek érdeklődését felkelteni a színház, a művészet iránt. Hogy tudják, többféle művészet van, legyenek nyitottak. Mert ma nagyon lélektelen korban élünk... Évekkel ezelőtt nagy benyomást tett rám egy finn előadás itt Magyarországon, amelyben a következő hangzott el: „Ha az ember a széppel nem esztétikai kategóriaként találkozik, nem tudja, mi hiányzik az életéből.“ A színház pedig: szépség és szerelem.

*Kjoszeva Szvetla beszélgetése
Genát Andrea fordítása*

Румен Стоянов

Унгарски думи в говора на село Драганово

Rumen Sztojanov

Magyar szavak Draganovo falu nyelvjárásában

A magyarországi kertészet sokat köszönhet három bolgár településnek: Ljaszkovecnek, Draganovónak, Polikraistének. Két múzeum (Budapesten és Ljaszkovecben) tanúsítja a bolgár–magyar kapcsolatok e szálának fontosságát.

Draganovo a Jantra jobb partján fekszik, Gorna Orjahovicától tizennégy kilométerre északkeletre, Ljaszkovec és Polikraiste közelében. A draganovói férfiak a XIX. század közepétől kezdtek külföldön kertészkedni. Ez azt jelenti, hogy tevékenységük tisztességes kort ért meg. A külföldön dolgozó draganovóiak száma elérte az impozáns 2000 főt, a faluban jóformán csak asszonyok,

Градинарството в Унгария дължи много на три български селища: Лясковец, Драганово, Поликраище. Два музея (в Будапеща и в Лясковец) засвидетелствуват важноста на тая брънка от българо-унгарските вземодавания.

Драганово е разположено досами десния бряг на Янтра и отстои на четиринадесет километра североизточно от Горна Оряховица, в близост и до Лясковец и Поликраище. Драгановски мъже почнали да градинарстват из чужбина от средата на XIX век. Ще рече, тая им дейност има внушителна давност. Броят на драгановчани, работещи в странство, достигнал впечатляващия брой 2000 души, та в селото

4. Bicikli. Kerékpár, bicikli. A draganovói változat pontról pontra megfelel a magyaroknak, vagyis követi az idegen kiejtést, beleértve a hangsúly helyét is. Biciklivel jövök.

5. Bósorka. Boszorkány, boszorka. A szóvégi 'ny' elhagyásával a magyar jelentéstől eltérően Draganovóban lompos, rongyos asszonyt, pletykafészkét jelent. Anya és lánya úgy járkálnak a faluban, mint a boszorkák.

6. Búnda. Bunda. Jelentésvátozás nélkül, a magyarban is ugyanazt jelenti. A szóvégi 'a' itt is arra utal, hogy az írásképet vették tekintetbe. Hideg van vedd fel a bundádat.

7. Gázda. Gazda (a kertészcsapat vezetője külföldön). A magyarok zárt a-val ejtik. Ha megkapjuk a fizetséget, a gazda mindenkinek kiszámolja a részét.

8. Gúnka. Rövid bélelt kabát. A draganovói változat a 'gúnyá'-ból származik. Belekerült egy 'k', és a lágy 'ja' 'a'-vá keményedett, már ha a szó a magyarból ered, mert A Magyar Nyelv Történeti Etimológiai Szótára szerint (MTA 1967) a gúnya szláv eredetű szó, bolgár helyesírás szerint gunja az átírása. Nem tudom megállapítani, hogy az én falumba hogyan került a 'gunka', Magyarországról-e, vagy sem. A Bolgár Etimológiai Szótár szerint (BAN, 1971) a 'gunja' vastag felsőruha; a 'guna' rövid női ruha rókaprémmel; a 'guncse' felsőruha, gyermektakaró; a 'gunetina' férfi felsőruha; a 'gundes' egyfajta felsőruha; a 'gunetina' kapca; a 'guncsica', 'karpi-gunja' pedig őszi kikerics. Nem vagyok képes bármilyen mértékadó véleményt mondani (spanyol-portugál szakos író vagyok). Elszakadt a gunkád, megfoltozom.

9. Gunjo. Kalyiba, kunyhó, a kertészek a szerszámaikat és más tárgyakat tartanak benne. A magyar kunyhó, gunyhó szóból származik. A lágyítás eltűnik, a 'h' is, a szó végi hosszú 'ó' rövidül. A jelentés megmarad, csak a fonetika változik. A draganovóiak ezt a szót nem az otthoni életben használták, hanem amikor a magyarországi kertészkedésről meséltek.

Kihoztam a kapát a gunjóból.

10. Gjar. Gyár. A magyar 'gy' hang 'gj'-vé ment át. Szirénáznak a gjarban.

11. Gjarek(a), a hangsúly helyesen a 'ja'-ra esik. Férfi gúnyneve Draganovóban, ami megmagyarázza, miért fordulhat elő 'a'-val vagy anélkül: az illetőt megszólítva például azt mondták: „Szervusz, Gjarek”, de – „Láttam Gjarekát”. A gúnynévvel két fivért jelöltek (a nagy Gjarek és a kis Gjarek), ezért többesszáma is volt: „Gjareci/te: „Szervusztok Gjareci”, de „kérdezd Gjarecite”. A mai napig (2008)

vъзпроизвежда чуждоземния изговор, включително мястото на удариението.

Ще ида с бициклито.

5. Босорка. Boszorkany (босоркань). При отпадане на краесловното „нь” унгарското значение „вещица” в Драганово е станало раздърпана, парцалива жена, клюкарка.

Майка и дъщеря ходят из селото като някои босорки.

6. Бунда. Кожух. Bunda (бундо). Без промяна в изходното значението, което на унгарски е също кожух. На български вместо „о” имаме „а”, по всичко изглежда обяснимо с унгарската буква. Студено е, облечи си бундата.

7. Газда. Газда (водач на градинарска дружина в чужбина). Своего gazda унгарците произнасят гзда, стопанин.

Като изкараме сермията, газдата брои на всекиго пая.

8. Гунка. Ватенка. Драгановският облик идва от gunya (гуния). Вмъкнато е „к” и мекото „я” се е втвърдило на „а”: ако думата е дошла от маджарски, защото съгласно „Историко-етимологичен речник на унгарския език”, Унгарска академия на науките, 1967, произходът на gunya е славянски, дори е приведено с български букви „гуния”. Не съм в състояние да установя как в моето село е попаднала гунка, дали от Маджарско или не. Спроти „Български етимологичен речник”, БАН, 1971, гуния е дебела горна дреха; гуна – къса женска дреха с лисича кожа; гунче – горна дреха; детска завивка; гунетина – мъжка горна дреха; гунтеш – вид горна дреха; гунища – навои; гунчица, кърпи-гуния – кърпикожух. Не е по силите ми да изкажа що-годе меродавно мнение, съм литератор испанист и португалист.

Скъсала ти се е гунката, ще я закръпя.

9. Гуньо. Колиба, в която градинарите държат сечива и други предмети. От kunyho (куньоо), което на унгарски означава колиба. „К” минава в „г”, омокотвяването изчезва, „х”-то също, двете „о”-та дават едно. Значението остава, налице са единствено фонетични промени. Драгановчани използват думата не за бита в селото ни, а когато разправяха за градинарството си по Маджарско.

Взех мотика от гуньото.

10. Гяр. Фабрика. Унгарският звук „д” е преминал в „г”: гуар (дяр).

Гяро свири.

11. Гярек(a), правооврното удареие пада върху я. Прякор на мъж в Драганово, което обяснява защо бива с или без „а”: обръщайки се към селянина, му викаха, примерно, „Здравей, Гярек”, но – „Видях Гярека”. Прозвището се отнасяше до двамина братя (големия Гярек и малкия Гярек), затуй съществува и негова множествена форма, Гяреци/те: „Здравейте, Гяреци”, но

“Питай Гяреците.” И досега (2008) на съпруга или жена от рода викат Гяречка/та, а на децата – Гярече/то, Гяречета/та. Gyerek (дъ рек) е дете. Побългареното слово е подменило „д” с „г” и, нали сме якавци – вместо „е” чуваме „я”

12. Дрот. Тел. Драгановският облик се различава спрямо drot (дроот) единствено по опростяването на дългото „о”; значението на думата се запазва и е от женски род. Трябва да опънем дротта, че се откачила.

13. Кит. Маджун (с който запълват пролуки, пукнатини). От gitt (гит). Този път унгарският звук „г” в драгановския говор е дал „к”. Тури безир на кита, че се втвърдил.

14. Китвам. Маджуносвам (запълвам с дърводелски маджун пролуки, пукнатини, грапавини). После ще го китваме, дай по-важната работа да свършим.

15. Изкитвам. Виж китвам.
За един час аз три прозореца изкитвам.

16. Изкитя. Свършен вид на китвам.
Ей сега ще го изкитя.

17. Китване. Отглаголно съществително за китвам.
Щом всичко ти е готово, китването бързо става.

18. Изкитване. Отглаголно съществително за изкитвам.
Остави изкитването за най-накрая.

19. Канта. Тенекиен правоъгълен висок съд за съхраняване и пренасяне на сирене, маслини и други съестни изделия, течности: тенекия. Без никаква промяна в звученето и значението спрямо унгарското kanta (к нта, впрочем битуващо и с kanpa, канна). “Речник на българския език” БАН, 1977, от който досега са излезли 12 тома и представляващ най-широкообхватното начинание в тази плоскост, не отбелязва канта. “Български етимологичен речник”, БАН, 1971, я обяснява като “голям метален съд за вода с тясно гърло, гюм; съд за вода с дръжка, кана (Банат), кофа (Ново село, Видинско)” Ст. Стойков я извежда от сърбохърватски, гдето е от немското Kante, кана. За М. Младенов новоселската дума е от румънското canta, а съгласно DLR (Речник на румънския език) е от сърбохърватски или унгарски. Вземайки пред вид обстоятелството, че моите съселани градинарстваха много повече в Унгария, отколкото в Германия, Сърбия, Румъния взети заедно, приемам, в Драганово е отишла маджарската канта.
От прасето изкарахме две канти мас.

20. Карийка. Бетонен пръстен на кладенец. Може би от karima (корима), периферия на шапка, без да съм положителен в това. Или не бива да се извежда от унгарски.
Карийката се пукнала.

a feleséget vagy a család nőtagjait Gjarecska/ta, a gyerekeket pedig Gjarecse/to, Gjarecseta/ta névvel illetik. A magyar 'gyerek' szóból származik. A bolgár változatban a 'd'-t 'g' helyettesíti, a bolgár 'ja'-nyelvjárásnak megfelelően az 'e' 'ja'-ra változik.

12. Drot. Drót. A draganovói változatban az egyetlen különbség az 'ó' rövidülése, a szó jelentése ugyanaz, és nőnemű.
Ki kell feszítenünk a drotot, mert leakadt.

13. Kit. Gitt (amivel a repedéseket, lyukakat betömik). Ezúttal a magyar 'g' a draganovói nyelvjárásban 'k' lett.
Tegyelj kencét a kitbe, mert megkeményedett.

14. Kitvam. Gittlek (lyukakat, repedéseket, horzsolásokat fagittal töltök ki).
Később majd kittelünk, most végezzünk a fontosabb dologgal.

15. Izkitvam. Lásd 'kitvam'.
Egy óra alatt három ablakot begittlek.

16. Izkitja. 'kitvam' befejezett alakja.
Mindjárt begittlem.

17. Kitvane. Igéből képzett főnév: gittelés.
Ha minden kéznél van, gyorsan megy a gittelés.

18. Izkitvane. Igéből képzett főnév: begittelés.
A begittelést hagyd a legvégére.

19. Kánta. Bádogból készült, szögletes, magas edény túró, olajbogyó és más élelmiszer, folyadék tárolására és szállítására. A magyar 'kanta' szóból, változatlan hangzással és jelentéssel (a magyarban kanna változata is ismert). A bolgár nyelv szótára (BAN 1977), amelyből eddig 12 kötet jelent meg, és amely a legteljesebb mű a maga nemében, nem említi a kantát. A Bolgár etimológiai szótár (BAN 1971), úgy írja le, mint „nagy fém vizesedény, szűk szájjal; füles vizesedény, kanna (Bánság), vödör (Novo Szelo, Vidin megye)”. Szt. Sztajkov a szerbhorvátból származtatja, onnan származik a német Kante szó is, kanna jelentéssel. M. Mladenov szerint a Novo Szelő-i szó a román 'canta' -ból származik, a DLR (a román nyelv szótára) szerint pedig szerbhorvát vagy magyar eredetű. Figyelembe véve azt a körülményt, hogy a falumbéliek sokkal inkább Magyarországon kertészkedtek, semmint Németországban, Szerbiában vagy Romániában együttvéve, elfogadom, hogy Draganovóban a magyar kanta bukkant fel.
A disznónak két kanta zsírja lett.

20. Karijka. Beton kútgyűrű. Talán a 'karimá' -ból, ami kalapszegélyt jelent, bár ebben nem vagyok biztos. Vagy pedig nem magyar eredetű.
A karijka (kútgyűrű) megrepedt.

21. Кátana. Magas, sovány (ember, állat). A draganovói kiejtés teljes egészében megőrizte a magyart ('katona'), de magyarul más a jelentése. Nézd csak, milyen kátana lett, magasabb, mint az apja.

22. Kocsíja. A szóval (kocsi) abban a népdalban találkozunk, amelyet a draganovói születésű Neda Maneva, Kamen Zidarov költő és dramaturg édesanyja énekelt, és amely helyet kapott a Dalok kincsestára gyűjteményben (Dalok kincsestára, Faber Kiadó, 2005, szerkesztő: Petar Ivancev költő, író, helytörténész, 127. oldal):

„Ők ketten beültek
A fehér arany kocsiába”.

A kérdéses jármű nyilván nem közönséges taliga, hanem valami hintóféle. A Régi, elavult és nyelvjárási szavak a XIX. és XX. század irodalmában című szótár szerint (BAN 1974) szerint lovas kocsi, hintó.

23. Kjandi, helyesen ejtve a hangsúly a 'ja'-n. Fejkendő. Kétségtelenül a 'kendő'-ből, ugyanolyan jelentéssel. Az 'e'-ből 'ja' lett, mert mi draganovóiak 'ja'-val beszélünk. A többes szám 'kjandita'. Kimostam a kjandimat.

24. Lampás. Zseblámpa. Ha összehasonlítjuk a 'lampás' szóval, az egyetlen különbség a hangsúly áthelyeződése az első szótagról az utolsóra. Lemerült az elem a lampásban.

25. Metíja. Város, település. Magyarul a 'megye' nagyobb közigazgatási egységet jelöl. Reggel jó korán bementünk a metijába, zöltséget vittünk.

26. Fácirito. Csak gúnynévként, mint Georgi Fácirito. A 'facér'-ből ami dologtalan, magányos, kötelezettségek nélküli embert jelent. Draganovóban a gúnynév értelme: kapkodó.

27. Fólja. Melegház. (fólia). Holnap kitakarítjuk a fólját.

28. Hamél. Falánk. Nem állíthatom biztosan, hogy magyar eredetű szó. Ha mégis így van, a 'halamol'-al kell kapcsolatban lennie, ez egy tájszó, gyors evést, falást, zabálást, hajlítást, beverést jelent. Lehet, hogy hangutánzó szó a 'ham-ham'-ból, vagyis az evésből, magyarul is, bolgárul is. Nem zárom ki annak lehetőségét, hogy mind a 'hamél', mind a 'halamol' protobolgár eredetű, ami megmagyarázná a két szó közötti hasonlóságot.

Nagy hamél ez a gyerek, sosem elég neki semmi.

29. Haméleszt. A 'hamél'-ból képzett melléknév. Te, amilyen haméleszt vagy, kire ütöttél?

30. Sógora. Férfi gúnyneve, csak Ilija sógora alakban. A magyar 'sógor' szóból. A magyarul nem beszélő draganovóiak nem tudják, mit jelent a szó.

21. Катана. Висок, слаб (човек, животно). Драгановският изговор е запазил напълно унгарския на katona (к тана), обаче на унгарски думата означава войник. Я го виж каква катана е станал, по-дълъг от баща си.

22. Кочия. Думата (от kocsi, kочи) срещахме в народната песен "Марко и Милица", изпята от Неда Манева, майка на поета и драматурга Камен Зидаров, роден в Драганово, и поместена в сборника "Песенна съкровищница" (стр. 127, изд. "Фабер", 2005), чийто съставител е Петър Иванчев, поет, писател, краевед:

"Че са двамата седнали
у злата бяла кочия"

Въпросното возило явно не е обикновена талига, а от порядъка на каляска или колесница. В "Речник на редки, остарели и диалектни думи в литературата ни от XIX и XX век", БАН, 1974) е файтон, каляска.

23. Кянди, с правоговорно ударение връз я . Забравка. Несъмнено от kendo (кендѐ) с еднакво значение. "Е"-то е минало в "я", понеже драгановчани якаме. Множественото число е кяндита. Изпрах си кяндито.

24. Лампаш. Електрическо фенерче. Съпоставката с lampas (лампаш) установява единствено промяна в мястото на ударението, което от първата гласна се прехвърля върху последната. Батерията на лампаша свършила.

25. Метия. Град, селище. На унгарски medye (меде) е окръг. Сутрин рано-рано отиваме в метията да караме зеленчук.

26. Фацирито. Само като прякор в Георги Фацирито. От facir (фацер), което значи безработен, самотен, без задължения човек. В Драганово прозвището е разбирано като бързак.

27. Фolia. Парник. Folia (фолио). Утре ще чистим фолята.

28. Хамел. Лакомник. Не мога да твърдя с положителност, че идва от унгарски. Ако е все пак така, ще да стои във връзка с halamol (халамол), диалектна дума, означаваща ям бързо, лапам, нагъвам, набивам. Може би е със звукоподражателен произход, от хам-хам, сиреч ям, и на български, и на унгарски. Не изключвам възможността хамел и халамол да водят начало от прабългарски корен, което обяснява близостта между хамел и халамол.

Голям хамел туй дете, насита няма.

29. Хамелест. Прилагателно, изведено от хамел. Ти такъв хамелест на кого си се метнал?

30. Шогора. Прякор на мъж, само в Илия Шогора. На унгарски е sogor (шогор), т. е. зет, девер, шурей. За драгановчаните, които не знаят унгарски, не е ясно какво прякорът означава.

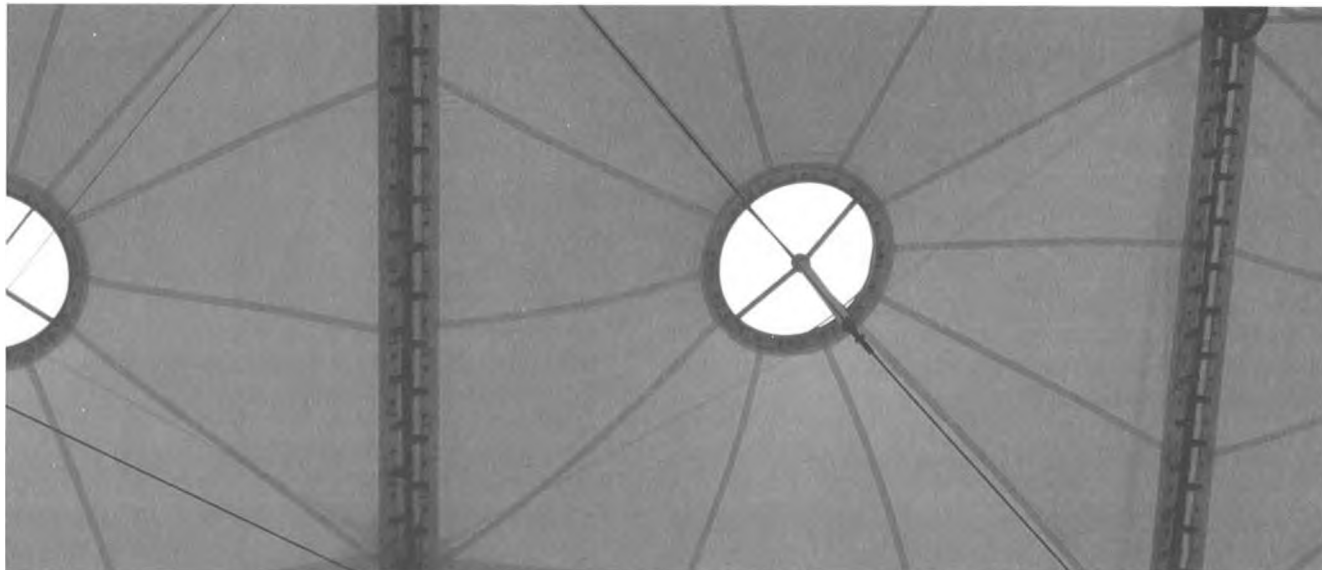
Беглият преглед на горе изнесеното позволява някои изводи. Въпросните думи (без кочия) са от ежедневието на драгановските градинри в Унгария и едва ли би могло да бъде иначе, имайки пред вид културното им равнище и начин на живот, обясняващи защо липсват слова от по-високи езикови пластове на маджарския. Възприетите облици отразяват местното якане. Фонетичните промени са незначителни: “д” преминава в “г”; “к” в “г” и обратно, двете съседни “о” стават едно, необичайното за нашия говор мил краесловно “нч” губи втората съставка. Два пъти виждаме предпочитание към буквата, не към звука: астал, бакан. Някои думи са влезли без никаква промяна (бицикли, канта, катана), в други е преместено само ударението (лампаш). Думите, свършващи на “и” (бицикли, кянди), в Драганово са от среден род. Само в два случая наблюдаваме производни: кит се е разроил в пет тръгващи от него думи, а хамел е дал една. Между разгледаните слова намираме документиран и във въпросното селище: газда, гунка, канта, катана, кочия. Вероятно някои от тук приведените ги има единствено в Драганово, но кои са те невъзможно е да посоча без подобни изследвания в още български поселища, дали множество градинари по Унгария.

Ще е твърде полезно да се издирят унгарски думи, употребявани поне в Лясковец и Поликраище. Това би позволило интересна съпоставка с наличността им в Драганово и същевременно би се добила по-широка представа за българо-унгарските езикови връзки посредством градинарството, отразени в наши местни говори.

A fentebb elmondottak rövid áttekintése lehetővé tesz néhány következtetést. A kérdéses szavak (a 'kocsija' kivételével) a magyarországi bolgárkertészek mindennapjaiból valók, és ez aligha lehetne másként, tekintve kulturális színvonalukat és életmódjukat, ami megmagyarázza, hogy miért hiányoznak a magyar nyelv magasabb nyelvi szintjeinek szavai. Az átvett alakok a helyi 'ja'-nyelvjárást tükrözik. A fonetikai változások jelentéktelenek: a 'd'-ből 'g' lesz, a 'k'-ből 'g' és fordítva, a hosszú 'ó' megrövidül, a mi nyelvjárásunknak szokatlan szó végi 'ncs'-ből elmarad a 'cs'. Kétszer is tapasztalható a betűhöz és nem a kiejtéshez ragaszkodás: asztal, bakан(cs). Egyes szavak változatlanul jöttek át (bicikli, kanta, katana), másoknál csak a hangsúly helyeződött át (lampás). Az 'i'-re végződő szavak (bicikli, kjandi) Draganovóban semleges neműek. Csak két esetben figyelhetünk meg továbbképzést: a 'gitt' öt származékszót adott, míg a 'hamel' egyet. A tárgyalt szavak között találunk olyanokat is, amelyek kívül esnek az adott településen: gazda, gunka, kanta, katana, kocsija. Valószínűleg az itt felsoroltak között vannak olyan szavak, amelyek csak Draganovóban léteznek, de hogy melyek ezek, azt nem tudom megállapítani más olyan bolgár települések hasonló vizsgálata nélkül, amelyek sok kertészt adtak Magyarországnak.

Nagyon hasznos lenne legalább a Ljaszkovecban és Polikraistében használatos magyar szavak felkutatása. Érdekes lenne összevetni ezeket a draganovóiakkal, ugyanakkor jobban megismernénk a kertészek által közvetített bolgár–magyar nyelvi kapcsolatokat nyelvjárásaink tükrében.

Csíkhelyi Lenke fordítása

Йожеф Войцек Чевските българи Vojczek József A csévi bolgárokról

E sorokkal azoknak az embereknek állítunk emléket, akik példamutató, dolgoz életükkel beleírták nevüket e kedves pici falu és környéke történetébe csaknem száz éve.

Nem szabad megfeledkeznünk róluk. Hányatott sorsuk vetette ide őket, Csévet választották második hazájuknak, itt élték le életüket, szép családokat alapítottak, becsületre, tiszteletre, szakmára tanítottak bennünket. Ők a mi apáink, nagyapáink, dédapáink, szülőföldjükről örökre elszakadt bolgár gyökereink.

Sorsukat, a bolgárkertészek életét több könyvben már mások is megírták. Nekünk az a feladatunk, hogy külön említsük meg e kicsi kompánia történetét, a cséviéket.

Miért?

Bulgária történelme viharos, nagyon keserves a török megszálló ötszáz éves uralma miatt. Bulgária fiai a történelem folyamán sokfelé szétszóródtak a világban, Európában, a Duna mentén. Kénytelenek voltak elhagyni hazájukat idegenben keresve munkalehetőséget. Vándorolva dolgoztak, kertészkedtek. Eljöttek otthonról, majd vagy visszatértek, vagy megtelepedtek a világ valamely számukra kedves pontján.

Így kerültek Csévre a „mieink”.

Magyarországon, hazánkon kívül is rengeteg bolgár család él, különösen folyók mentén, nagyvárosok környékén, ahol közösségeket alakítottak ki. Hadd említsük a nevezetesebbek közül Bajától, Budapesten át Komáromot, Győrt, Harkányt, Debrecen, Miskolcot. De

C тези редове отдаваме почит на хората, които със своя труд и достоен за пример живот, записаха имената си в историята на това хубаво селце и неговия край преди близо сто години.

Не бива да ги забравяме. Превратната съдба ги е захвърлила тук и те избрали Чев за своя втора родина. Изживели тук живота си, създали прекрасни семейства, те ни научиха на чест и почитание, дадоха ни професия. Те са нашите бащи, дядовци и прадедовци, изтръгнати завинаги от родната земя български корени.

Съдбата им, животът на българските градинари са били описвани в много книги. Нашата задача е, да обърнем внимание на историята на нашата малка общност, на хората от Чев.

Защо?

Българската история е бурна и горчива през цялото петстотингодишното турско робство. В тези исторически времена чедата на България са се пръснали по света, в Европа, по течението на Дунав. Принудени били да напуснат родината и да търсят възможности за работа в чужбина. Тръгвали на гурбет, занимавали се с градинарство. Напуснали веднъж домовете си, някои се връщали, други се заселвали трайно на новото място.

Така попаднали в Чев и нашите.

В Унгария, освен нас, живеят още много български семейства, най-вече покрай реките, в близост до големите градове, където са създали свои общности. Нека спомена някои от по-известните: от Байа през Будапеща чак до Комарно, Дьор, Харкан, Дебрецен, Мишколц. Ала село, малко селце като Чев,

в което толкова български младежи да срещнат своята любима, а след това и благополучието си, едва ли има друго на света.

Историята е извънредно любопитна и заслужава внимание. Затова в следващите редове ще свием букет от имената на чевските българи родното им място, датата на преселване, с отбелязване на човешките, приятелските и семейни връзки на тяхното благополучие, за да могат по-късно нашите деца и внуци, вече част на Европейския съюз, където границите падат, да се свържат с прародината, да потърсят побратимените села, своите роднини по течението на река Янтра. Семействата Цонев и Димитров и до днес поддържа тесни връзки с роднините в България.

Какви са и откъде са дошли чевските българи?

От поречието на Янтра. Опознавайки ги отблизо, в разговори с тях или членовете на семействата им, се оказва, че съдбата им много си прилича, би могло да се каже – типична е. Родени са в Северна България, на предела между XIX и XX век в многодетни бедни семейства. Българските газди, търгуващи в Унгария, ги наемат на работа още на 12-16-годишна възраст. Заради балканските войни, възрастните са били мобилизирани в армията, ето защо за трудната работа се наложило да набират деца. Нужни били и те устояли на изпитанията, ярко доказателство за това е целият им живот.

Характерна е историята на малкия Иван Димитров. Напуска родното си село на 13-годишна възраст, в торбичката си наред с малкото храна носи и мотика (каластирка). И това било цялото му имане. Прекарват го контрабандно през границата при Дунава, край Оршова, без документи, вързан в чувал като стока. Дошъл като всички останали през пролетта на 1913 г., откъснат от семейството си, с надеждата за по-добър живот в „обетованата земя“, в Унгария. През лятото на 1966, на 66-годишна възраст, (след 53 години!), вече като дядо, се връща отново в родното си село, днешното Бистренци (турското му име е Гълбунар). Майка му го чакала да се върне чак до смъртта си през 1962 г. Споменала го и на смъртния си одър: „Отворте врата, върни се Иван“ Останалите също (с едно изключение) са дошли от долината на Янтра, от околностите на Велико Търново. Как са попаднали в Чев и защо именно там?

Българските мъже работели в градинарските стопанства, подчинявайки се на строг ред и дисциплина. И пак не успявали да свършат всичко, особено през летния сезон. Тогава наемали на надница млади девойки. Така се запознали с чевските момичета, които са нашите майки, баби и прабаби. Българските младежи се отнасяли с голяма почит към чевските девойки, които били не само хубави, а наистина хващали око, били оправни, старателни, работливи, истински съпруги. Така че се изпоженили тук, в Чев, тук изживели целия си живот, тук намерили своето място под слънцето. Но не било така лесно, естествено. Поискало ли някое българско момче да се жени, пред него стояли следните възможности: да се върне в България и да си вземе българка за жена, тогава или си остава у дома, или продължава да чергарства, от година на година. Или се преселва в Унгария с българската си съпруга. Има примери и за едното, и за другото, а ето и особеността избор, който правят в Чев – вземат си момиче от селото и се заселват в Чев, оставайки верни на избраните си цял живот.

фалу, ilyen kicsi falu, mint Csév, ahol ennyi fiatal bolgár fiú lett kedvesére, majd boldogulásra, talán nincs még egy a világon!

A történet ezért különösen érdekes és figyelemre méltó. Ezért e sorokkal csokorba kötjük a cséviak nevét, származásuk helyét, eljövételük idejét, boldogulásukat, emberi, baráti, családi kapcsolataikat, hogy a későbbiek folyamán gyermekeink, unokáink az EU bővülése jóvoltából, a határok leomlásával felveszék a kapcsolatot az őshazával, esetleg testvérfalvak, rokonok keresésével, felkutatásával a Jantra folyó mentén. A Conev és a Dimitrov család mind a mai napig szoros kapcsolatot tart fenn a Bulgáriában élő rokonaival.

Kik voltak és honnan jöttek a csévi bolgárok?

A Jantra folyó mentéről. Közelebről megismerve őket, beszélgetve velük valamint családtagjaikkal, kiderül, hogy sorsuk igen hasonló, mondhatnánk tipikus. Észak-Bulgáriában születtek, a XX. század fordulóján, sokgyermekes, szegény családokban. Gyermekeként, 12–16 éves korukban szervezték be őket magyarországi munkára az ott élő és itt kertészkedő bolgár gazdák. A balkáni háború miatt az idősebbeket besorozták katonának és nehéz munkához kellettek a gyerekek is. Szükség volt rájuk, és meg is állták a helyüket, amire fényes bizonyíték egész életük.

Jellemző például a kicsi Iván Dimitrov története. 13 évesen hagyta el szülőföldjét, batyujában egy kevés elemőzsia mellett egy kis kapával (kalasztirkával). Ez volt minden vagyona. A Dunán hajóval, útlevelel és azonosító okmányok nélkül, zsákba kötve, mint valami árut csempészték át Orsovánál a határon. Így jött el, mint a többiek is, 1913 tavaszán gyermekeként, családjától elszakadva, a jobb sors reményében az „ígéret földjére”, Magyarországra. 1966 nyarán, 66 évesen (53 év után!), nagyapaként látta viszont újból szülőfaluját, a mai Bistrencit (török nevén Gölbenár). Édesanyja egészen 1962-ben bekövetkezett haláláig várta fia hazatérését. Halálos ágyán is a fiát emlegette: „Otvorte vrata varni sze Ivan.” A többiek is – egy-két kivétellel – a Jantra folyó völgyéből, Veliko Trnovo környékéről jöttek el. Hogyan kerültek Csévre, és miért éppen Csévre jöttek?

A bolgár férfiak szigorú rend szerint a kertészetekben dolgoztak. Az összes teendőt, főleg nyári szezonban, nem tudták mind ellátni, ezért a nyári munkák idejére napszámos lányokat vettek fel. Így kerültek kapcsolatba a csévi lányokkal is, akik a mi anyáink, nagyanyáink, dédanyáink. A bolgár fiúk nagyon tisztelték a csévi lányokat, akik nem csak szépek, szemrevalóak voltak, de talpraesettek, szorgalmasak, dolgozók, asszonynak valók. Így hát ide házasodtak, Csévre, és itt éltek le életüket, itt találták meg a helyüket a világban.

Ez természetesen nem volt ilyen egyszerű. Amikor a bolgár fiú fejében megfordult a párválasztás gondolata, a következő lehetőségeken gondolkodhatott: visszamegy Bulgáriába és bolgár lányt vesz feleségül, aztán vagy otthon marad, vagy továbbra is vándorol, évről évre. Esetleg bolgár feleségével Magyarországon telepszik le. Mindegyikre van példa, mint a mieink ettől különböző útvalasztásra is, azokéra, akik csévi lányt választottak

maguknak, Cséven telepedtek meg, és hűségben kitartottak párjuk mellett életük végéig. Érdekes módon tanúskodik a két kultúra összefonódásáról, a párvalasztás dilemmájának súlyáról az idősektől sokszor hallott bolgár kertésznóta:

//: Milá, milá cso mám robit:// //:Hej csi vandruvat, csi sza zsenit?://

//:Vandruvat ma nohi bolá:// //Hej zsenit sza mi nedovola://

melybe szlovákul folytatást szőttek: //:Ešte si len husy pásla:// //Ej už si sa my srdci trásla://

Нév szerint felsoroljuk őket:

Czonev István Gatyó 1900-ban született Kudabanban (ma: Lozsnica), a Duna mellett. Felesége Való Rozália (1904–1976). Négy gyermeke született. Unokái és Jóska fia Piliscsében (a Szászvári utcában) és Piliscsabán laknak. Gatyó bácsi egész életében kertészkedésből élt, 1964. január 27-én halt meg. Sosem járt otthon, de a Czonev család (a József fiú révén) a mai napig tartja a kapcsolatot a Bulgáriában élő rokonsággal.

Nikolov Mihály 1909-ben született Ljaszkovecban, mely most is az egyik leghíresebb kertészváros hírében áll. (Ott van a híres Kertészmuzeum.) Ebből a városkából minden tavasszal elment dolgozni a férfinép. Ősszel visszatértek, ajándékokat vittek a családnak. Így történt, a kapott ajándék révén, hogy ott a bolgár asszonyok magyar viseletben jártak. Miska bácsi eljött, nem is ment vissza. Maradt, de úgy, hogy volt közben bolgár katona is. 1931-ben kötött házasságot Farda Máriával. Tragikus sorsot élt meg. Három gyermeke közül két fiát a kegyetlen sors értelmetlenül, fiatalon elradgatta. 1960-ig magánkertész volt, majd a termelészövetkezet kertészetét vezette sikeresen. 1976. február 2-án bekövetkezett haláláig az Ady Endre utcában élt Marika lányával és családjával.

Jonkov Demeter 1897-ben született Gradnicában. 1922-ben vette feleségül Viszkok Rózát (1895–1978). Két lánya született, Milka és Ivanka. Sokáig, 1959-ig Szigetszentmiklóson kertészkedett, majd hazaköltöztek Csévre. 1979-ben halt meg. Otthon sosem járt. Ivanka lánya a Béke úton lakik. Négy unokája közül Gyula és Minka lakik családjukkal Piliscsében.

Mihov Iván Vinogradban született, Észak-Bulgária egyik legszebb falujában, ahol a házak alapjai és a kerítések is színes kövekből vannak kifaragva. Felesége Gyurgyiák Karolina. Három fia született, utódai máig Piliscsében élnek. Cséven kertészkedett, négy évtizedig Pilisszántóra járt zöldséget árulni. Ő sem járt Bulgáriában egyszer sem.

Dimitrov Iván 1900-ban született, Gölbunarban. Felesége Hubacsek Mária (1898–1983). 1978-ban halt meg. Családjával tartotta a kapcsolatot, többször is járt otthon. Karola lánya a Nagy Imre utcában lakik. Dimitrov Iván Cséven kertészkedett. 1928-tól 1978-ig árult – kevés

По интересен начин свидетелства за преплитането на двете култури, за сериозността на проблема, свързан с избор на другар в живота, една градинарска песен, която много пъти съм чувал от по-възрастните:

//:Мила, мила, чо мам робит:// //Хей чи вандруват, чи са женит?://

//:Вандруват ма нохи бола:// //Хей женит са ми недовола://

В нея е преплетено и продължение на словашки: //:Еще си лен хуси пасла:// //Ей уж си са ми срдци трасла://

Нека ги посочим и поименно:

Гатьо Ишван Цонев е роден през 1900 г. в Кудабан (дн. Ложница) край Дунав. Съпругата му е Розалия Вало (1904–1976). Раждат се четири деца. Внуците му и синът му Йошка живеят в Пилишчев (на улица Сасвари) и в Пилишчаба. Бай Гатьо се е прехранвал цял живот от градинарство, умря на 27 януари 1964 г. Никога не се е прибирал в родината, но семейство Цонев (на сина му Йожеф) и до днес поддържа връзки с близките, които живеят в България.

Михай Николов е роден през 1909 г. в Лясковец, един от най-известните градинарски градове и до днес. (Там се намира и прочутият Музей на градинарството.) Всяка година мъжете напусkali градчето напролет и тръгвали на гурбет. Наесен се връщали, донасяли подаръци за семействата си. В резултат на тези подаръци българките се обличали в унгарски носии. Чичо Мишка пристигнал в Унгария и никога повече не се върнал. Останал тук, макар и да трябвало да отбие българската си военна служба. През 1931 се оженил за Мария Фарда. Съдбата му била нещастна. Сляпата съдба отнела две от трите му деца още съвсем млади. До 1960 г. имаше частна градина, след това успешно ръководи градината на текезесето. До смъртта си на 2 февруари 1976 г. живееше на ул. „Ендре Ади“ заедно с дъщеря си Мария и нейното семейство.

Димитър Янков е роден през 1897 г. в Градница. През 1922 г. се оженва за Роза Вискок (1895–1978). Има две дъщери, Милка и Иванка. Чак до 1959 поддържа градина в Сигетсентмиклош, след което се връща в Чев. Умира през 1979 г. Никога не се е връщал в България. Дъщеря му Иванка живее на улица „Беке“. Има четири внука, двама живеят заедно с нея и семейството си в Пилишчев.

Иван Михов е роден във Виноград, едно от най-хубавите села в Северна България, в което основите на къщите и оградите са издялани от цветен камък. Съпругата му е Каролина Дюрдиак. Има трима сина, наследниците му живеят в Пилишчев. Имат градина в Чев, Четири десетилетия продава зеленчуци в Пилишсанто. И той никога не си е ходил в България.

Иван Димитров е роден през 1900 г. в Гьолбунар. Съпруга му е Мария Хубачек (1898–1983). Умира през 1978 г. Поддържа връзка със семейството си, ходил си е многократно в България. Дъщеря му Карола живее на улица „Имре Наги“

Иван Димитров е имал градина в Чев. От 1928 до 1978 – с малки прекъсвания – е продавал зеленчуци в Пилишсентиван. През 1920 г. попада в Чев, той е „първият“ от българските момчета. И последен си отива, през 1978, погребал всичките си земяци. Може да се каже, че ги е довел и ги е изпратил.

Панайот Филипов Панайотов е роден през 1921 г. в Раданово. Запознава се с Мария Валович, девойки от Чев, също родена през 1921 г. Сключват брак, ала съдбата се намесва и младият съпруг отива да служи в българската армия. Така се принуждават да се върнат в България. Животът им преминава в Раданово. Иванка, която е родена там, в началото на 1960-те години идва в Унгария да посети дядо си по майчина линия, бай Тони, и тук намира своя другар в живота – Михай Худец. И българското момиче става тук със семейството си. И до днес живее на улица „Ендре Ади“ заедно със синовете си Михай и Габор и внуците си. В края на живота си родителите ѝ се преселват от Раданово в Пилишчев, тук спят и вечния си сън, в чевската земя. Поддържат живи семейните връзки, братът на Иванка, Пали, живее в Раданово.

Йордан Христов-Тодоров (бай Данко) е роден в Поликрайще през 1899 г. Умира през 1973. Никога не се е връщал в родината. Жена му Анна Коменда (1905-1973) е чевска девойка. Имат три деца: Йозеф, Каталин и Даниел. Бай Данко имаше градина в Чев. Децата му, внуците и правнуците живеят в Пилишчев. Внукът му Даниел е женен за българка – за внучката на Димитър Йонков, Минка. От този брак са родени Даниел и Виолета, те също живеят в Пилишчев.

Минчо Иван Минчев идва от българското село Осиково през 1900 г., на 16-годишна възраст. До 1916 г. всяка година ходи на гурбет в Унгария. Тръгва през пролетта и се връща наесен. През 1910 г. се жени в България. Съпругата му е родена в Лом Черковна. През 1922 г. се преселват в Естергом заедно с двете си деца, където до края на живота си живеят от градинарство. Синът им Минчо Марков Минчев е роден през 1915 г. в България, през 1937-1939 е войник в България, там се и оженва за Радка Иванова, заедно с която се заселва в Естергом. Те също се занимават с градинарство. Раждат им се двама сина, Михай през 1940 и Янош през 1945. За съжаление, бащата умира през 1950 от тежка болест. През 1952 майката Радка се омъжва за Гюла Кара в Пилишчев. Ражда им се едно дете, Тибор. Оттогава живеят в Пилишчев. Леля Радка и досега живее на улица „Маркс“. С двамата си сина българи, тази българка намира своето щастие в Пилишчев, където се радва на обич и уважение.

Иван Иванов е имал градина в Естергом. Оженва се за девойка от Чев, за Мария Яновски. Живели са в Естергом, там и умира.

Петко Димитров е роден през 1907 г. в България, женен е в Чев, където и умира.

Трябва да спомена и **бай Петков**, чийто син почина в Пилишчев на 53-годишна възраст. Внуците му живеят в селото.

kihagyással – zöldséget Pilisszentivánon. 1920-ban került Csévre, „elsőnek” a bolgár fiuk közül. Utolsónak „ment el”, 1978-ban, miután összes földjét eltemette. Mondhatnánk „hozta és vitte őket”.

Panajot Filipov Panajatov 1921-ben született Radanovóban. Megismerkedett Valovics Mária csévi lánnyal, aki szintén 1921-es születésű volt. Házasságot kötöttek, de a sors úgy hozta, hogy az ifjú férjet besorozták a bolgár hadseregbe, katonának. Így kénytelenek voltak visszaköltözni Bulgáriába. Életüket Radanovóban éltek le. Leányuk, Ivanka, aki odakint született, az 1960-as évek elején eljött meglátogatni anyai nagyapját, Tóni bácsit. Ivanka itt lelte meg élete párját Hudecz Mihály személyében. Itt alapított családot mint született bolgár leány. Ma is itt lakik az Ady Endre utcában fiaival, Mihállyal és Gáborral, illetve unokáival. Szülei életük alkonyán Piliscsévre költöztek Radanovóból és itt is alusszák örök álmukat, csévi földben. Családi kapcsolatuk a mai napig él, hiszen Ivanka bátyja, Pali ma is Radanovóban él.

Hirisztov-Todorov Jordan (Danko bácsi) Polikrajistében született 1899-ben. 1973-ban halt meg. Otthon sosem járt. Felesége Komenda Anna (1905–1973) csévi lány volt. Három gyermekük született, József, Katalin és Dániel. Danko bácsi Cséven kertészkedett. Gyermekei, unokái és dédunokái Piliscséven laknak. Unokája, Dániel szintén bolgár lánnyal kötött házasságot, Jonkov Demeter unokájával, Minkával. Házasságukból született Dániel és Violetta, ők is Piliscséven élnek.

Mincso Ivan Mincsev 1900-ban, 16 éves korában jött el a bolgár Oszikovóból. Ingázó vándorkertész volt Magyarországon 1916-ig. Minden tavasszal jött, ősszel hazament. 1910-ben megnősült Bulgáriában. Felesége Lom Csorhahnában született. 1922-ben Esztergomba költöztek két gyermekükkel, és itt is éltek le – kertész munkát végezve – az életüket. Fiuk, Mincso Markov Mincsev 1915-ben született Bulgáriában 1937–39 közt bolgár katona volt, majd otthon, Bulgáriában megnősült, elvette Ratka Ivanovát, akivel együtt szintén Esztergomba költöztek. Ők is kertészkedésből éltek. Két fiuk született, Mihály 1940-ben és János 1945-ben. Sajnálatos módon az édesapa 1950-ben súlyos betegségben meghalt. 1952-ben Ratka, a fiúk édesanyja, férjhez ment Kara Gyulához, Piliscsévre. Született egy gyermekük, Tibor. Azóta Piliscséven élnek. Ratka néni a Marx utcában lakik ma is. Nyomdokain bolgár fiukkal mint bolgár asszony lelte meg boldogulását Piliscséven szeretetben, megbecsülésben.

Ivanov Iván Esztergomban kertészkedett. Csévi lányt vett feleségül, Janovszki Máriát. Esztergomban éltek, ott is halt meg.

Petko Dimitrov 1907-ben, Bulgáriában született, Csévre nősült, itt is halt meg.

Meg kell említenünk **Petkov bácsit** is, akinek a fia 53 évesen halt meg Piliscséven. Unokái is itt laknak a faluban.

Bolgárkertész elődeinket a környéken mindenki ismerte, tisztelte, szerette. Sokféle золдсэгет: сáгáрепáт, петрезсelyмет, салáтáт, хагымáт, парадисомот, тóббфёле паприкáт, келкáпосztáт, кáпосztáт, тóббфёле реткет, карфиолт, падлизáнт термелтек. Фóлег а палáнтáневелёсben voltak utolérhetёtlenek. А сёвёи гáздáлкóдóк sokszor жóттек тáнáцсot кёрни тóлúк мínt а „фóлдhőз ёртó мestерекhez”. Ёвтizedeken áт ёк láтáт el családúkkal а кóрыёк falvait. Tavasszal палáнтáвал, егёсз ёвben pedig friss зóлдсэггел, mindenki legnagyobb elismerёсёre. А „nehёз időkben” is, а háборú alatt ёс 1956-ban is, amikor akadozott а кóзронт ёллáтáс lovas kocsiвал жáртáк а кóрыёк falvait, Dág, Dorog, Tinnye, Jászфáлу, Pilisszántó, Pilisvöröсvár, Pilisszentiván, Solymár, Keszтölc utcáit. Idényjelleggel жáртáк мёг Esztergomba, Pilisszentkeresztre ёс Pilisszentlélekre is.

Itt meg kell említенúнк ёркекesséгкёppen а pilisszántói „салáтáбúcsú”-t. Júníus ёлső hetёben van Pilisszántón а бúcsú. E nevezetes hétvéге annýit jelentett а сёвёи болгáркертёсзек számáра, hogy пёнтек дёлутáнтóл вáсáрнап дёлёлóттíг, ameddig аз emberek а сзентмíсёre kezdtek кёсзúлóдní, áрултáк Szántón а салáтáт. Annyí салáтáт soha sehol másutt nem lehetett eladni, mint ott ёс akkor. Mindegyik кертёсз legalább ötször-hatszor fordult megrakott szekerével. А мí családunk, а Dimitrov család is eladott Szántón kb. 2 500 fej салáтáт а кёт nap alatt. Erre аз úзлетre mindegyikúк ёлőre számíтott, ezt már а tavaszí úлтетёс idején bekalkuláлтáк ёс ёгý időзítettek, mert ekkor volt а fejes салáтá сезоня (primőr áру мёг nem volt akkoriban). Mihov Iván bácsiék áрултáк Szántón зóлдсэгфёлёкет егёсз ёвben, de ilyenkor nem volt konkurencia, mondhatnánk, „болгáртáлáкóзó” is volt ott. Felmerül а кёрдёс: how tudtak megenni ennyí салáтáт а сзántóiak? Dehow tudtak! Amikor megállt а кертёсз megrakott szekerével, кóрыúлтетék а сзántói asszonyok nagy kosarakkal, „popelkáвал”, ёс „сзáمولáтlanul”, nagy mennyisёгben вáсáролтáк belőle „бúcsúкор а кácsák ёс libák is салáтáт esznek” жёлсзóвал. Egyrészt азёрт, hogy а сзáрынасok is ёреззёк, how úннеп van, а nyomатёкóсabb ok аз volt, how бúcsúкор nem mentek кí зóлдёрт а „ролкáра”, hanem inkább megvették. Gyönyörű történet! Az időсббек мёг ёмлёкёзnek rá. Az idő elmúlt, а világ megváлтóзott, de а барátságok, melyek akkor кóтóдтек, апáрол fiúra, unokáра сзállва ёлнек а мáи napig is. Nyilván ёгý volt más falvakban is, de ez már-már а feledёс homályáба мерúлő сзántói бúcsú számunkра feleжтетetlen.

Sajnos, а megёлhetёст nyúýtó кертёсзкёдёс а лёттóбб családban már csak hobbiként ёл тóвáбб. How мíёрт van ёгý, azt а кóветкёзő írásban elemёззúк majd.

Tisztelettel adóзunk azoknak, akik vérúнкben, а хагýомáныainkban, а културáнкben ёлнек тóвáбб, а сзловáкóккáл, magyaróккáл ёс а тóббiekkel ёгýтт. Ёк а мí болгáр гýкёреink. E нёháны sor ёмлёкёзтесsen бennúнкet arra, how nem feleжтettúк ёс nem feledжúк el ёкет, сзёрететтел ёс тisztelettel ёмлёкёзúнк rájuk, болгáр ёлőдеinkre, термёсзетесен сзловáк anyáinkat sem feledве.

Всички в околността познаваха, уважаваха и обичаха нашите предци, българските градинари. Те произвеждали различни зеленчуци: моркови, магданоз, салата, лук, домати, много видове чушки, кърдрáво и обикновено зеле, много видове релички, карфиол, патладжан. Ненадминати били в производството на разсад. Чевските стопани неведнъж ходели за съвет при тях като „майстори, които разбират от земята”. Десетилетия наред заедно със семействата си снабдявали селата в цялата околност. Напролет с разсад, през цялата година с пресни зеленчуци, сред най-голямото признание на всички. В „трудните времена”, по време на войната и през 1956, когато е затруднено централното снабдяване, те обикаляли с каруци по улиците на съседните села – Даг, Дорог, Тине, Ясфалу, Пилишсанто, Пилишврьошвар, Пилишсентиван, Шоймар, Кестьолц. Сезонно ходели в Естергом, Пилишсенткерест и Пилишсентлелек.

Трябва да се споменат и т.нар. „салатени” събори в Пилишсанто. Съборът в Пилишсанто е през първата седмица на юни. Тази дългоочаквана за чевските български градинари седмица означавала, че от петък следобед до предобед в неделя, когато хората тръгват на света литургия, те продавали салатата в Санто. Толкова салатата никога и никъде другаде не можело да се продаде, както там. Всеки градинар поне пет-шест пъти се връщал с натоварена каруца. Нашето семейство, Димитрови, също продаваше по 2500 глави салатата за два дена. Всеки се готвеше отнапред за този пазар, калкулираха го още напролет, когато се сее салатата, за да е готова точно по това време, тъй като тогава е сезонът на салатата (по онова време още нямаше ранни зеленчуци). Чичо Иван Михови продаваха в Санто зеленчуци цяла година, но в такива случаи не ставаше въпрос за конкуренция, всъщност, то си беше една „българска среща”.

Човек се запитва как успяваха да изядат толкова салатата хората от Санто? Никак! Когато градинарят с натоварената каруца спреше и жените от Санто го наобикаляха с огромни кошници („попелки”) в ръце, те купуваха огромни количества с думите, че „събор ли е, и патките, и гъските ядат салатата”. От една страна, за да почувстват и те, че е празник, ала по-сериозната причина беше, че по време на събора не ходеха да берат зелено („ролка”), а го купуваха. Прекрасна история! По-възрастните още си я спомнят. Времето минава, светът се мени, ала приятелствата, родени някога, се предават от баща на син и на внук и живеят до ден днешен. Сигурно и в други села е било така, ала тези потъващи вече в забрава събори в Санто, са незабравими за нас.

За съжаление, градинарството, което беше наш поминък, днес повечето семейства продължават единствено като хоби. Защо е така, ще разкажа следващия път.

Отдаваме почит на онези, които са се запазили чрез кръвта си, традициите си и културата си, наред със словаци, унгарци и другите. Те са нашият български корен. Нека тези редове са свидетелство, че не сме ги забравили, спомняме си с обич и уважение за българските си предци, без да забравяме нашите словашки майки.

Превод: Светла Кьосева

Ася Събева –Юричкай

Народни хигиенни и козметични практики на българската жена в миналото

Juricskayné Szabeva Aszja

Régi idők bolgár asszonyainak tisztasági és kozmetikai praktikái

Критериите за хубост са различни при отделните народи, раси и общества. Понятието за женска хубост и красота в българската народна култура е част от цялостната народна естетика.

Естетическото понятие за хубост в българската народна култура е изразено много синтезирано чрез поговорката: „Хубавото е това, което ти е драго да гледаш”. В старобългарския език са засвидетелствани термини, които и до днес предават схващането за положително естетическо възприятие: „хубост”, „хубавина”, „краснолюбие”, „дивен”, „лепота”, „прелест”, „чар”, „чаровница” и др. В личноименната система на българите се срещат имена като Кипряна, Хубавена, Красьо, Румена, Свиленя, Копринка и др., които са израз на понятието за красота в цялост или отразяват отделни елементи от естетическото възприятие на личността.

Идеалният образ на българската жена е отразен в поговорките: „Хубава булка и под вехто було се познава”, „Хубава като златна ябълка”. Народната поезия представя хубостта комплексно:

Minden nép, rassz, társadalom kialakítja a maga szépségeszményét. A női szépségről alkotott elképzelések a bolgár népi kultúrában részét képezik a komplex népi esztétikának.

A bolgár kultúrában a szépség esztétikai fogalmának lényegét fejezi ki a következő közmondás: „Szép az, amire jó ránézni.” Az óbolgár nyelvben számos olyan kifejezés létezett, amelyeknek mind a mai napig élő funkciója a tetszésnyilvánítás: „хубост”, „хубавина” (szépség), „краснолюбие” (szépségszeretet), „дивен” (gyönyörködtető), „ленота”, „прелест” (gyönyörűség), „чар”, „чаровница” (báj, bájos). A bolgár személynevek között olyanok fordulnak elő, mint: Кипряна (Díszes), Хубавена, Красьо (Szép), Румена (Pirospozsgás), Свиленя, Копринка (Selyem), amelyek részben vagy egészében a szépség fogalmát testesítik meg a névadó esztétikai felfogásában.

A bolgár asszony idealizált alakját közmondások is őrzik: „A szép menyasszony a rongyos fátyol alatt is megismerszik”, „Szép, mint az aranyalma.” A népdal komplex módon mutatja be a szépséget:

... micsoda menyasszonyt vezetett –
ilyen szépség máshol nincs,
a testét ringatta, mint a szelíd csónak,
a haja úgy lobogott, mint a páva tolla,
a szoknyája úgy szállt, mint szél az erdőn,
az arca ragyogott, mint nap az égen,
a szeme úgy surrant, mint hal a mélyben,

(Besszarábiai népdal, idézi: Г.Янков, Български народни песни, 1908, Пловдив)

Közeledett a szép Vida:

Arca fehérlett, mint hóbucka a hegyen,
A termete vékony volt, mint a növendék fa az erdőben,
A haja lobogott, mint fenyő a hegyekben,
Szemöldöke feketéllett, mint a zsinór az új boltban.

(Хр.Вакарелски, Етнография на България, С., 1974, с.63)

А nők közt igen szépnek számít a sudár termet, a népi hasonlatokban: „vékony és magas, mint a nyárfa”, mint a „facsemete a kertben”. А fekete szempárt szebbnek tartják, fekete cseresznyének, fekete szőlőnek nevezik. Egy népdalban a leány saját maga minősíti a szemeit: „Szemeim, mint két kút tiszta vize.” Szépnek az az arc számít, amely „fehér és piros, mint az alma”. Az esztétikai eszményeket népszokások is őrzik. А hiedelem szerint, ha egy állapotos asszony szép gyermeket akar szülni, napnyugta után oda kell mennie az almafához, és fel kell néznie a fára (télen) vagy a gyümölcsökre (nyáron). Szépnek számít a halvány arc is. Számos egykori mágikus практика arra irányult, hogy a születendő gyermek a vágyott tulajdonságokkal rendelkezzen. А родопейскивői szokáskörben а jegyesség alatt а leányok lisztet szitáltak, és összekenték vele а вőлегény arcát, miközben ezt mondták: „Amilyen fehér а liszt, olyan fehérék legyenek а gyerkeid is.” Vraca környékén а нászéjszakán аз ifjú házасок kötelezőен fehér inget viselnek, hogy világос bőrűек legyenek а gyerмекеик.

А haj fontos része а nőи szépségnek. А népdалokban megénekelt haj „szőke és hosszú, mint а selyemfonal” vagy „hosszú, mint а folyó, sűrű, mint а köд, egyenes, mint а fenyőфа”. Dicsérik аз аjkakat is, szépnek а kicsi, formás шай számít, fehér és szabályос fogakkal.

Аз asszony szépsége nemcsak küllemében, fizikai vonásaiban nyilvánul meg, hanem viselkedésében is. Egy Banszkóból származó ének szerint а legény olyan leányt venne el, akinek *tipegős а járása, gyöngyöző а nevetése, kedves а tekintete és huncut а beszéде*.

А szép asszonyок és leányок jellemzése megerősíti azt аз elképzelést, hogy а szép аз okos, bölcs és jó is egyben. А néпи bölцсesség tisztában van а szépség viszonyлагоссáгáвал: *А szépség nem tartja össze а házат, А szép asszony а szemnek jó, аз okos pedig а szívnek*. А косзос, elhanyagolt нőt, aki csak mesterséges szereкkel áполja külsejét, lenézik.

А jó benyomás kialakításának és а szépség áполásának egyik legфőbb feltéтеле а tisztálкodás. Sok tisztálкodóсzer egyszerre szolgálja а tisztasáгот és а szépséгет is.

Reggelente köтелező szemet, arcot és kezet mosni. А

... каква булка водеше-
нийде й няма хубостта,
снагата си крепеше
като кротка гемийка,
косата й се ветрее,
като на паун перата,
полите й фучаха,
като вятър през гора,
лицето й грееше
като слънце в небесе,
очите й стреляха,
като риба в дълбине

(Бесарабска песен, Г.Янков, Български народни песни, 1908, Пловдив)

Зададе се хубава Вида:

лице й се белееше,
като прясна на планина,
снагата й се тънчеше,
като фидан във усой,
коса й се ветрееше,
като елха по планина,
вежди й се чернееха,
като гайтан на нов дюкян.

Хр.Вакарелски, Етнография на България, С., 1974, с.63

За красива у жената се смята нейната тънка и висока снага. Народни сравнение я определят като „тънка и висока като топола” или „като фиданка в градина”. Черните очи се предпочитат и се сравняват с „черни череши”, „черно грозде”. В народна песен мома сама определя своите очи : „Очи ми са два бистри кладенци”. За красиво лице се смята, което е „бяло и червено като ябълка”. Тези естетически обичаи са залегнали и в някои обичаи. В народното поверие, ако бременна жена иска да роди хубаво дете, трябва вечер след залез слънце да отиде под ябълка и да погледне дървото (зиме), или в плодовете (лято). За красиво се смята и бялото лице. Редица магически практики в миналото се целяли да предизвикат тези черти у бъдещото дете. В сватбените обичаи при задевките момите отсяват брашното и нацапват с него лицето на годеника, като казват: „Както е бяло брашното, тъй да ти са бяли децата” (Родопите). Във Врачанско по време на първата брачна нощ, за да се родят бели деца, младоженците остават задължително по бели ризи.

Косата у жената е част от нейната красота. В народната поезия се възпяват „русата и дълга коса като ибришим” или „коса дълга като река, гъста като мъгла, редна като ела”. Възпява се и устата, за красива се смята малката добре оформена уста с бели дребни и добре подредени зъби.

Но красотата на жената е не само в нейния външен вид, във физическите й черти, тя се разкрива и в поведението и държането й. Така в песен от гр. Банско момък би се оженил за мома поради ситното й ходене, поради крехкото й смеене, по милото й гледане, по хитрот й говорене.

Тази комплексна представа за хубавата мома и жена утвърждава, че хубавото е и умно, и мъдро, и добро. Народната мъдрост отчита и относителността на красотата. „Хубост къща не крепи” или „Хубавата жена е угодна на очите, а умната – на сърцето”. Много често отношението към

мръсната, неподдържана жена, която само чрез изкуствени средства полага грижи за външността си, е отрицателно. Едно от първите условия за постигане на приятно впечатление и поддържане на красотата е чистотата. Някои хигиенни продукти служат едновременно за чистота и за козметика.

Сутрин е задължително миенето на ръце, очи и лице. Личната хигиена е свързана със здравето. Миенето трябвало да става преди изгрев слънце, оттам е известна поговорката „Слънцето не мит да не те огрее“. Сапун селските жени приготвяли домашно като смесвали сварена лой или мас с луга-вода от огнищената пепел. В някои райони използвали растението „сапунче“, наречено още „пенявец“. При стриването на цветовете при миене се получава пяна, с която се измиват ръцете. По отношението на къпането българките използвали няколко вида къпане – ритуални, лечебни и хигиенни. На третия ден от раждането родилката се изкъпва в топла вода и отваря от билки за предпазване „от зли сили“ на нея и детето, както и от следродилни болести – мастит и родилна треска. Банята е от рода на парните бани – прави се над корито с вода, сгорещена чрез нажежаване на камъни. Родилката се натапя във водата, покрива се с черга, за да се запари. После се измива.

По време на празници, особено пролетно-летните, се къпят в реки, потоци, езера и извори. На Гергьовден преди изгрев слънце жените се натапят във вировете и извори против бездетство. Срещу Еньовден също се практикува къпане на река за здраве, като се вярвало, че слънцето тогава също се изкъпвало. По време на празниците Горещници в миналото се къпели в минарални извори за здраве. Известна е лечебната кал в с. Банкя, Софийско до манастира Св. Кирик. Вярвало се, че който лежи в нея срещу храмовия празник на Св. Кирик (15 юли) чува камбаните на светеца през нощта и оздравява от всички болести.

Като правило в българските земи до средата на XIX в. постоянните бански помещения са били обществени. За употребата на банята има сведения от IX в. в „Отговорите на папа Николай на запитванията на княз Борис“. В отговор 6-ти се споменава, че банята дори и в сряда и петък трябва да се спазва въпреки твърдението на гърците, че това са господни дни, щом е полезно за хигиената и нуждата на тялото.

За стари български бани говори и Константин Иречек в своите „Пътувания през България“. Излизайки от помашкото село Лъджене (Велинградско), той споменава две каменни шестоъгълни сгради на бани, с имената Вельова баня и Костова баня, останали от времето преди турското нашествие. Археологически разкопки осведомяват за наличието на бани в дворците на Първото и Второто Българско царство. Много чуждестранни пътешественици, преминали през България, споменават и описват прочутите „турски бани“. Те не липсват не само в градовете, а дори и в по-малките населени места. Процедурите в турските бани се описват от западните пътешественици като нещо екзотично, непознато за тяхната култура. Изпотяването, изтъркването на кожата с кожени кесии, докато се смъкне слоя от мъртви епителни клетки е само първата фаза при изкъпването. След това се пристъпва към последователно натапяне в горещия, в хладния и в студения басейн. Накрая, след измиване със сапун и изплакване посетителите се загръщат в големи памучни кърпи и отиват в съблекалнята, където почиват около половин час.

семейна хигиена az egészség feltétele. A mosakodásra még napfelkelte előtt illik sort keríteni, innen ered a mondás is: *Mosdatlanul rád ne süssön a nap*. A falusi asszonyok fagyúból és lúgból készítették házi szappant. Sok helyütt az orvosi szappanfűvet (más néven „habzó virág“) használták fel, ez, ha összedörzsölik, habzik, a habjával kezet lehet mosni. Ami a fürdést illeti, a bolgár asszonyok több változatát is ismerték: a rituális, a gyógyító és a tisztító fürdést. A szülést követő harmadik napon a kismamát gyógynövények párlatában fürdetik meg, hogy a csecsemővel együtt megvédjék a gonosz erőktől, illetve a szülés utáni betegségektől, a tejgyulladástól és a gyermekágyi láztól. Ez a fürdő a gőzfürdőkre emlékeztet: forró kövekkel felmelegített vízzel, teknő fölött végzik el. A kismama megmártózik a vízben, majd letakarják csergével, hogy megizzadjon, ezután lemosás.

Az ünnepek idején, különösen a tavasszal és nyáron, fürödtek folyóban, patakban, tavak és források vizében. Szent György napján napfelkelte előtt az asszonyok megmártóztak a forrásokban és zúgókban meddőség ellen. Szent Iván-napkor szintén fürdenek a folyókban, hogy egészségesek legyenek, azt tartották, hogy a nap is ezen a napon fürdik. A hőségnapokon gyógyvízű forrásokban fürödtek egészségük megtartásáért. Jól ismert a gyógyiszap a Szófia melletti Banja faluban, a Szent Kirik-kolostor mellett. Az a hiedelem járta, hogy aki belefekszik a templom patrónusa ünnepének előestéjén (július 15.), éjszaka meghallja a szent harangjait és kigyógyul minden nyavalyából.

Bolgár földön a 19. század végéig a fürdőhelyiségek közösségek voltak. A fürdőhasználatról már a 9. századból találunk adatot Szent Miklós pápa válaszaiban, amelyeket Borisz fejedelemnek írt. A 6. levelében említi, hogy szerdán és pénteken is jó fürödni, ha ez hasznos a testnek és a higiénának, hiába rosszallják a görögök mondván, hogy ezek az Úr napjai.

Régi bolgár fürdőkről Konstantin Jireček is említést tesz az *Utazások Bulgárián át* c. könyvében. Miután elhagyta Ladzsene pomák falut (Velingrad), két hatszögletű kőépületet ír le, amelyeket Veljova és Kosztova banja (fürdő) néven ismernek, s még a török hódoltság előtti időkből származnak. Régészeti leletek bizonyítják, hogy az első és a második bolgár állam palotáiban is voltak fürdők. Sok Bulgárián áthaladó utazó megemlíti és leírja a híres „török fürdőket“. Ilyenek nemcsak a nagyobb városokban, hanem a kisebb településeken is működtek. Az ott végzett fürdős praktikákat a nyugati utazók egzotikus, kultúrájuktól idegen tevékenységként írók le. Az izzasztás, majd az elhalt hámsejtek ledörzsölése bőrkesztyűvel csak a fürdés első fázisa. Ezután következik a megmártózás a forró, a langyos, majd a hideg vizes medencében. Végül, miután beszappanozták és lemosdatták őket, a látogatókat nagy pamuttörülközőkbe bugyolálják, és az öltözőbe kísérik, ott félórányt pihennek.

Ez a keleti eredetű fürdőkultúra mind a mai napig igen elterjedt bolgár földön és az egész Balkánon. A látogatók korabeli leírásai őrizték meg, hogyan zajlott le a heti egyszeri fürdőlátogatás Veliko Tarnovóban. Az egész napos fürdőzés jelentős társadalmi esemény volt. A

fürdőellékek mellett az asszonyok ételt is vittek magukkal: banicát, süteményeket, gjuvecset, cipókat és külön ilyen alkalmakra készített bort és pálinkát. Egy-egy ilyen fürdőlátogatás nemcsak a tisztálkodást szolgálta, társasági szerepet is betöltött. A nők megbeszélték a soros eljegyzéseket és esküvőket, kinézték és jóváhagyták a jövőbeli menyeket, megbeszélték a különböző női tevékenységeket a falusi vagy a városi életben, tanácsokat osztogattak, ételrecepteket cseréltek stb. Itt zajlott a nők társadalmi élete abban az korban, amikor a világ kicsi volt, időnek pedig bővebb voltak.

A testi és lelki ellazulás, kombinálva a tisztasági és kozmetikai praktikákkal a fürdőekben társadalmi szertartássá varázsolta a fürdölátogatást, ez a magyarázata a „Kellemes fürdőzést!” jókívánságnak is (amelyből a bolgárok gyakran gúnyt űznek vagy kétértelműen használnak).

A bolgár nők heti tisztálkodásának elengedhetetlen része volt a hajmosás. Általában szombat este mostak haját a vasárnapra készülve. Azt tartották, hogy hajmosáshoz legjobb az esővíz, mert az lágy, jól tisztít és fényessé teszi a haját. A hajmosáshoz rendszerint fehér agyagot – huma – használtak. Ezzel mosták a hajukat és az arcukat, de belsőleg is fogyasztották a hajnövekedés serkentéséhez és kozmetikai szépüléshez. A nép megkülönböztet fehér, vörös vagy fekete agyagot. Az agyagelőhelyek sok helyen a települések közelében találhatók, az asszonyok csoportosan jártak az év meghatározott napján, hogy egész évre elegendő készletet halmozzanak fel.

Mostak haját tojássárgájával is, amit kevés vízzel, olívaolajjal és pálinkával vegyítettek. Ezt a keveréket a hajtőre dörzsölték, és rajta hagyták tápláló pakolásként. Meleg vízzel mosták le, amibe kevés ecetet tettek, hogy a haj fényes legyen. Hajmosáshoz gyógynövényfőzeteket is használtak, pl. a keleti hunyor főzetét. Mágikus elemeket tartalmazott az a rodopei szokás is, hogy Szent György napjának előestéjén megnyesték a szőlőindákat, és a kifolyt levét edénybe gyűjtötték. Az asszonyok reggel ezzel kenték be a hajukat, a maradékot pedig az árpaföldre öntötték, hogy olyan hosszúra nőjön a hajuk, mint az árpa.

A hajfestés városi szokás volt, erre a célra az asszonyok hennát használtak. A falvakban a barna hajat kamillafőzettel locsolták, majd erős napsütésben szárították meg, hogy kiszőküljön.

Széles körben elterjedtek a bőrápolásra szolgáló szerek, többnyire természetes anyagokat használtak. Számos állati eredetű szert – friss vaj tehéntejből, birkafaggyú, tejszín, illetve növényi zsírokat is –, valamint olívaolajat, dió- és szezámolajat. A bőr hidratálására uborka-, paradicsom- vagy barackszeleteket alkalmaztak pakolásként az arcra helyezve. Egy Csernomorec faluból (Burgasz) származó történet szerint egy leány egy juhászhoz ment feleségül Roszen faluba. Amikor egyszer hazalátogatott szülőfalujába, minden asszony csodálta arc- és nyakbőre hamvasságát. Elárulta, hogy odahaza minden reggel savóval mosakszik (a friss sajt leszűrése után maradt folyadék).

Arcfestéshez szükséges szereket jobbára a bolgár városi asszonyok ismertek. Az arc fehéritésére különféle „fehéritő” krémek szolgáltak, amelyek

Тази банска култура, идваща от Изтока, е широко разпространена в българските и балкански страни до наши дни. Очевидки информаторски разказват какъв ритуал е било ходенето веднаж в седмицата на баня във Велико Търново. Пребиваването там траело цял ден и се превръщало в обществено значимо събитие. Жените взимали със себе си освен банските си принадлежности и храна – баници, курабин, гювечи, питки, специално приготвени за случая вино и ракия. Такова посещение на баня включвало не само хигиенната процедура, но и обществена дейност.

Тук, в женско общество се обсъждали престоящите годижи и женитби, тук се оглеждали одобрявали и харесвали бъдещите снахи, тук се уговаряли различни женски активности в селския или градски живот, тук се разменяли съвети, кулинарни рецепти и др. Тук протичал обществения живот на женското общество, когато светът бил малък, а времето безкрайно.

Физическото и психическо отпускане съчетано с хигиенните и козметични практики в банята превръща ходенето на баня в обществен ритуал, който обяснява и до днес подложения на присмех и многозначително тълкуване израз у българите „Честита баня“.

Неотменна част от седмичната хигиена на българката е и измиването на косата. Практикувало се обикновено в събота, преди неделния ден. Смятало се, че най-хубава за измиване на косата е дъждовната вода, защото е мека, измива добре и придава блясък на косите. Като миешко средство повсеместно се е използвала хумата – жилава, мазна глина. С хума се измиват косите и лицето, но тя се приема и вътрешно, като се пие за растеж на косата и козметично разхубавяване. Народът различава бяла, червена или черна хума. Находища от хума се намират на много места в околностите на селищата и жените ходели на групи в определен ден от годината да копаят и се запасят за цяла година.

Освен с хума косата се мие и с жълтък от яйце, разбит с малко вода, зехтин и ракия. Тази смес се нанася в корените на косата и се оставя да действа като подхранваща маска. После се измива с топла вода, в която се поставя малко оцет за лъскавина. Косите се мият и с вода, в която са вряли билки – например кукуряк. Магически елементи съдържа родопският обичай през нощта срещу Гергьовден да се подрязват дива лози и да се събира сока в съд. С него жените на сутринта мажат косите си с течността, а остатъка хвърлят в нива с ечемик, за да растат косите им дълги като него.

Боядисването на косата се практикува в градовете, където жените изпозвали къна. По селата, кестениявите коси обливали с отвара от лайка и сушили на силно слънце, за да станат руси.

Козметичните средства за поддържане на кожата на лицето са били широко практикувани в миналото, като се използвали най-вече естествени природни материали. Използвали се редица животински продукти – прясно краве масло, овча лой, каймак, както и растителни мазнини – зехтин, орехово масло, сусамено масло. За хидратиране на кожата се използвали резени от краставици, домати или праскови, налагани върху лицето като маска. История от с.Черноморец, Бургаско, разказва за омъжването на момиче в с. Росен за овчар. Веднаж тя се върнала в родното си село и всички жени се учудили на разхубавената ѝ кожа на лицето и шията. Тя разказала, че в мъжовия си дом се мие всяка сутрин със суроватка (течност, която остава от изпеденото прясно сирене).

Козметичните средства за оцветяване на лицето са познати на българската жена предимно от градовете. Избелването на лицето ставало с избелващи кремове „белила“, съдържащи живачни съединения. Отровното влияние на живака обаче се отчитало и се е знаело, че употребата на такива кремове води до преждевременно сбръчкване на кожата. Поради тази причина мазането с „белило“ се избягвало.

Розовите страни и устни са част от представата за хубост при българската и признак за здраве. За допълнително начервяване са се използвали соковете на някои растения, например сок от „балтаджик“, който като се съдвче, оцветява в мораво-червен цвят. Същото влияние има и „кучето грозде“ (*Solanum nigrum*), с което колкото повече се мие лицето, толкова по-червено става. Има опасността обаче от обелване на кожата.

Легендата разказва за т.нар. „Богородично цървило“. Веднаж на празника „молитвена Богородица“, Пресветата дева тръгнала на молитва. Като се огледала, сторило ѝ се, че е прежълтяла. Видяла пред себе си трева, откъснала я и се начервила. Оттогава я наричат по името на Богородица (с.Баня, Разложко).

Веждите в народната естетика са хубави, когато са черни, извити. За тях се полагали основни грижи. От орех, изпечен на огъня, докато прегори, приготвяли „веждило“. Интересно сведение съществува за татуиране на жените в българските села в Тракия (Малгарско, днес Турция). За хубост там си правили „дамки“ (синя точка) между веждите на челото с боя или с извлек от дадено растение. След преселването на това българско население в границите на България, този обичай, който идва от Изток, бил изоставен.

Така наречените „кола-маски“ за изскубване на косми също били познати в миналото. За обезкосмяване на лицето се приготвяли лепкави смеси от силно разбит белтък и гроздова ракия. Нанесена на лицето и изсъхнала, маската се отлепва бързо и изкубва излишните косъмчета. За успокоение на болката и възпалението лицето се намазва с кисело мляко.

Миенето на зъбите с спадало към ежедневната козметика и хигиена на българката. Те се търкали със смес от бяла пепел от дърва и сол, след което се изплаквали с различни билкови отвари, които дезинфекцират устата и пречистват дъха. Използвали се отвари от мента, мащерка, лайка, а също и отвара от розови листа, смесена с оцет и др. Познато е още изтъркването на зъбите със сода за хляб.

Употребата на парфюм в българската народна традиция е позната, но не в днешния смисъл на ароматизиране чрез течни екстракти. С изключение на розовата вода, която добива разпространение чак след XVIII в. с култивирането на розата, българката познава ароматизирането чрез използване на сухи съставки от билки, цветя, плодове, треви.

Една част от ароматите, които са били използвани в миналото, се добивали в цветната градинка – градинска роза, бял и червен карамфил, здравец, люляк, зюмбюл и др. Друга група ухаещи билки, полски диви цветя и треви са иглика, енъовче, равнец, дива мента, риган, мащерка, ружа, невен, лавандула, босилек и др., които се използват за ароматизиране на дрехи и тъкани в дрешници, сандъци, ракли с дрехи и завивки, но също и като средство за предпазване от молци. Там поставяли също ябълки и дюли, които със своя силен аромат допринасяли за освежаването на дрехите и завивките. Най-любимо и възпято цвете е босилекът, неговият аромат е силен и сладък и без него „момина китка“ не се прави.

higanyvegyületeket tartalmaztak. Sokan azonban tisztában voltak vele, hogy a higany mérgező, tudták, hogy az ilyen krémek használata a bőr korai ráncosodásához vezet, ezért mellőzték a „fehérítő“ használatát. A pirosposzsgás arc és a piros ajkak részei a bolgárok szépségideáljának és jelei a jó egészségnak. Pirosításhoz növényi nedveket használtak, például a „балтаджик“ nevű növényét, amit ha elrágtak, bíborpiros nedvet engedett. Hasonló hatása volt a fekete ebszőlőnek (*Solanum nigrum*) is, minél tovább mosták vele az arcukat, annál pirosabb lett. De hámlasztó hatást is kiválthatott.

Egy legenda az ún. „Szűzanya pirosítójáról“ szól (vérehullató fű). Egyszer az Imádságos Szűzanya ünnepén Szűz Mária elindult imádkozni. Amikor megnézte magát, sápadtnak találta az arcát. Meglátott maga előtt egy füvet, leszakított és bepirosította vele az arcát. Azóta illetik ezt a füvet az ő nevével (Banja falu, Razlog).

A népi szépségfelfogás szerint a szemöldök akkor szép, ha fekete és ívelt. Különös gondot fordítottak rá. Tűzben süttött, odaégetett dióból készítettek szemöldökfestéket. Létezik egy érdekes információ az asszonyok tetoválásáról néhány trákiai faluból (Malgar, ma: Törökország). Hogy szépek legyenek, az asszonyok két pontot festettek szemöldökük közé festékekkel vagy növényi kivonattal. Miután ez a népeség a mai Bulgária területére költözött, ez a keleties szokás kihalt.

Az ún. gyantás szőrtelenítő pakolásokat is régóta ismerték. Az arc pihétlenítéséhez ragacos masszát készítettek keményre felvert tojásfehérjéből és törkölyből. Miután felvitték az arcukra, és hagyták rákérgekedni, a pakolást gyorsan lerántották, és így kitépték a felesleges szőrszálakat. A fájdalmat és a gyulladást bolgár joghurttal csillapították.

A fogmosás a bolgár asszonyok mindennapi kozmetikai és higiéniai gyakorlatához tartozott. Fogukat fehér fahamu és só keverékével dörzsölték, azután pedig különböző növényi főzetekkel öblögettek, amelyek fertőtlenítik a szájat és tisztítják a leheletet. Használtak a menta, a kakukkfű, a kamilla, illetve az ecettel kevert rózsalevelek főzetét stb. Ismerték továbbá a szódadikarbónás fogmosást.

A parfüm használata a bolgár népi hagyományban ismert volt, de nem a mai értelemben, folyékony kivonatokkal. A rózsavizet nem számítva – amely csak a rózsza 18. századi nemesítése után terjedt el – a bolgár asszonyok csak szárított gyógynövények, virágok, gyümölcsök, füvek segítségével illatosították magukat.

A régebben használatos illatok egy része a virágoskertből származott: kerti rózsza, fehér és piros szegfű, vadmuskáti, orgona, jácint stb. Az illatozó gyógynövények és vadvirágok másik csoportját – kankalin, szagos müge, cickafark, vadmenta, oregano, kakukkfű, fehér mályva, körömvirág, levendula, bazsalikom stb. – ruhásszekrényekbe és ládába helyezve a ruhák és szövetek illatosítására, illetve molyűzőként használták. Almát és birsalmát is tettek az ágynemű és a ruhadarabok közé, amelyek erős illatukkal frissítik őket. A legkedveltebb, dalokban is megénekeltek virág a bazsalikom, illata átható és édes, a lányok ki nem

hagynák egyetlen csokorból sem. Különféle virágokból és gyógynövényekből kötött csokrok és koszorúk szolgáltak fejükül, a testüket is illatosították velük. Nyáron a bazsalikomot használták a vadmuskátlival együtt frissen, télen pedig szárítva. Vele дързсөлтék be a kebleik között. A szerelmes dalokban így énekelnek:

*A kebleid illatoznak
mindenféle virágtól,
sárga sarkantyúkától
és a korai bazsalikomtól.*

(Kalojanovo falu, Plovdiv)

*Szedjünk bazsalikomcsokrot,
Kössünk bazsalikomkoszorút,
Mikor jön az ifjú szerelmem
Az arca bazsalikomillatú legyen.*

С6НУ, XLIX. к., 197 о.

Tavasszal és nyáron a lányok és asszonyok „nyári csokrokat”, telente „téli csokrokat” viseltek aszerint, hogy milyen növénynek volt idénye. Még idős korukban is a bolgár asszonyok szerették feldíszíteni magukat vasárnap és ünnepnapokon, körtáncokra és mulatságokra. Egy idős adatközlő ezt így idézte fel: „Menyecskék és asszonyok is viselik. Ha jól érzi magát, és az ura is él, és unokái is vannak, még akkor is csokrot tűz magára. Bokréta nélkül még templomba se mentünk.”

A természettel összhangban élő bolgár asszonyok növényi, állati és ásványi anyagokat használtak kozmetikai szerként, hogy szépségüket és tisztaságukat ápolják. A mód, ahogyan eredeti vagy feldolgozott állapotukban alkalmazták, elegyítették, adagolták ezek a szereket tulajdonságaik tüzetes ismeretéről árulkodik.

A mai „természetközeli” kozmetikai ipar sem újdonság, hanem a régi társadalmak elmélyült ismereteinek sápadt visszhangja. A fitoterápia, a népi gyógyászat, a homeopátia és más, korszerűnek mondott irányzatok megjelenése a mai orvoslásban, megelőzésben és kozmetikában a vegyszerek és a környezetszennyezés veszélyeinek elhárítását vagy korlátozását szolgálja.

IRODALOM:

Вакарелски, Хр.: Етнография на България, С., 1974
Вакарелски, Хр.: Принос към въпроса за естетиката на българския народ в: Известия на института за изобразителни изкуства, С., 1958.
Богданова, Л.: Народното понятие за женска хубост и някои народни козметични средства в: Известия на Етнографския институт с музей, т.12, С., 1969.

Цветните китки, съдържащи различни на брой и аромат цветя и билки както и цветните венци се приготвяли за украса са главата, но и за ухание на тялото. Лятно време босилекът се изпозва пресен, както здравецът, а зимно време – изсушен. С него натривали лицата или кожата между гърдите си. В любовните песни се пее:

*Пазуха ти миришат,
на всякаво цветенце,
и на жълта латинка
и на ранен босилек*

с. Калояново, Пловдивско

*...Да наберем китка босилкова,
да извием венец от босилек,
кога приде младо да ме люби,
лице да му на босил мирише.*

С6НУ, т. XLIX, с. 197

Пролетно и лятно време жените и момите носели „летни китки”, а зимно време „зимни китки” според растителността, която била на разположение. Дори и на стари години българката обича да се закичва с цвети особено при празници, в неделя, на хора или забави. Това личи от разговор с възрастна информаторка, която казва: „И булки, и жени ги носят. Като й е хубаво, и мъжът й е жив, и внучета да има, пак си затъкне китката. Без китка на църква не ходехме”.

Българската жена, тясно свързана с природата, е използвала растителни, животински и минерални продукти за козметика и поддържане на чистотата и красотата си. В готов или в преработен вид тези продукти говорят за задълбочени познания за свойствата им и умение за смесването, дозирането и прилагането им в различни случаи.

Днешната „природосъобразна козметика” не е нещо ново, а само ехо от задълбочените знания на старите общества. Възраждането на фитотерапията, принципите на народните лечения, хомеопатията и други съвременни направления в медицината, профилактиката и козметиката се опитват да преодолеят и ограничат вредните въздействия на химизацията и опасностите от замърсената околна среда.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА:

Хр. Вакарелски, Етнография на България, С., 1974
Хр. Вакарелски, Принос към въпроса за естетиката на българския народ в: Известия на института за изобразителни изкуства, С., 1958.
Л. Богданова, Народното понятие за женска хубост и някои народни козметични средства в: Известия на Етнографския институт с музей, т.12, С., 1969.

Menyhárt Krisztina fordítása

Валери Петров Бяла приказка

Valeri Petrov Fehér mese

Високо в бялата планина имало малка метеорологическа станция и в нея живеел един стар метеоролог. Той бил съвсем сам и когато му оставало свободно време, си съчинявал разни приказки и стихотворения. Ето и сега, като гледал през прозорчето тихия сняг, който валял навън, той си бил намислил нещо и вече го пишел на машинката си върху опакото на един лист за метеорологическо съобщение. И това, което си бил намислил, започвало така:

Над капчука в игли,
сред парцали мъгли,
по заспали ели
сняг вали, сняг вали.
Тук през целия ден
няма никой освен
един малък елен,
просец хлебца от мен...

Magasan a havas hegyek között volt egyszer egy kicsike meteorológiai állomás, amelyben egy öreg meteorológus lakott. A meteorológus teljesen egyedül élt, és amikor volt egy kis szabad ideje, különféle meséket és verseket költött. Lám, épp most is, ahogy az ablakon át a csendesen hulló havat szemlélte, kigondolt valamit, amit már rá is gépelt egy meteorológiai közlemény hátoldalára. És amit kigondolt, így kezdődött:

„A csatornák felett az égben,
rongyos ködfelhőben,
az alvó fenyőfák tövében
hullik a hó, hullik a hó.
Egész nap
senki sincs velem,
csak egy kicsi szarvas,
ki kenyeret koldul tőlem...”

De amikor idáig jutott, egy növendék szarvas kopogtatta meg agancsocskájával az ablaküveget:

– E-e-ez rólam szól?

A meteorológus felpillantott.

– Rólad! – válaszolta, és tovább írt.

– De én nem is koldulok kenyeret tőled! – mondta a szarvasocska kicsit sértetten.

– Tudom! – felelte a meteorológus. – Csak ne zavarj, mert nem tudom kigondolni.

– Mit akarsz kigondolni? – kérdezte a szarvas.

– Hogyhogy mit? Hát a mesét!

Amikor a szarvas meghallotta a mese szót, örömeben felugrott:

– Én is szerepelni akarok benne!

– Hiszen már szerepsz is.

– De akkor te is!

A meteorológus elmosolyodott.

– Nem, én nagy vagyok – mondta, és hozzátette:

– És szomorú.

– Nem baj! – erősködött a szarvas. – Majd nagy és szomorú leszel benne. Mi meg felvidítunk!

– Azt igencsak kétlem – felelte a meteorológus. De azért hozzátette:

– Jó. Siess le, kezdődik a mese!

Hogy kezdődik? – kérdezte a szarvas.

Hát így. Nem látod? Nem hallod?

A szarvas körülnézett: elállt a hóesés! Hallgatózott: lentről, a fenyők mögül gyerekhangok szállingóztak fölfelé.

– Iskolás gyerekek jöttek síelni – mondta a meteorológus.

– Fuss a tisztásra! Nagyon érdekes lesz!

Ő pedig kiment a házból, hogy letisztítsa a műszereiről a havat, amely teljesen betemette a szerkezeteket. Kinyitotta az egyik, majd a másik műszer ládikáját...

– A hőmérőt nem nézed meg? – kérdezte a szarvasocska, aki még mindig ott volt.

– Nem – mondta a meteorológus.

– Miért?

– Nem a te dolgod. Ugyan, mit is tudsz te a meteorológiáról!

– Sokat tudok! – mondta a szarvas, és eliramodott lefelé. (Hogy mit tudott, később majd megértjük.)

És a mese elkezdődött.

...

Hopp! Hopp! Hopp! – a kis szarvas már el is érkezett a tisztáshoz, belesett egy hófúvás mögé, és mit látott? A harmadik osztályos Váncsót, aki síléceket cipelt a vállán. Váncso megállt, letette a hátizsákját, és lehajolt, hogy felcsatolja a léceket. De amíg a síléceket csatolta, a hátizsák megmozdult a háta mögött, és távolodni kezdett.

– Maradj veszteg! – mondta Váncso.

A hátizsák megtorpant.

– Egyszer lecsúszom, aztán visszajövök. Megértetted?

A hátizsák bólogatott, hogy megértette.

– És akkor mindenkinek megmutatlak.

A hátizsák boldogan ugrándozott.

Erre Váncso lesiklott, és eltűnt a fenyőfák mögött.

De alig tűnt el, a hátizsák gurulni kezdett, fura hangokat adott ki, míg végül szétnyílt, és kiugrott belőle egy...

Но като стигнал до това място, едно малко еленче почукало с рога по стъклото:

– Това за ме-е-е-не ли е?

Метеорологът вдигнал очи от машинката.

– За те-е-е-бе! – казал той и продължил да пише.

– Ама аз не ти прося хлябеч! – казало еленчето малко обидено.

– Зная! – казал метеорологът. – Само че не ми пречи, защото не мога да си я донамисля.

– Какво да донамислиш? – попитало еленчето.

– Е как какво? Приказката!

Като чуло „приказка“, еленчето подскокнало от радост:

– Ама и аз искам да играя в нея!

– Че ти вече играеш.

– Ама и ти тогава!

Метеорологът се усмихнал.

– Не, аз съм голям – казал той. И прибавил: – И тъжен.

– Нищо! – настояло еленчето. – Ще играеш голям и тъжен!

А пък ние ще те развеселим!

– Малко се съмнявам – казал метеорологът. Но все пак прибавил: – Добре. Бързай надолу, че приказката почва!

– Как почва? – попитало еленчето.

– Ами така. Не виждаш ли? Не чуваш ли?

Еленчето се огледало: снегът бил спрял! Ослушало се: отдолу, иззад елхите, долитали детски гласове!

– Децата от училището са дошли на ски – казал метеорологът. – Бягай на полянката! Много интересно ще бъде!

Той излязъл навън, за да очисти своите уреди от снега, който ги бил затрупал. Отворил сандъчето на единия, отворил на другия...

– А термометъра няма ли да погледнеш? – запитало го еленчето. То още не било тръгнало.

– Няма – казал метеорологът.

– Защо?

– Не е твоя работа. Какво разбираш ти от метеорология!

– Знам аз! – казало еленчето и заприпкало надолу. (А какво знаело, после ще разберем.)

И приказката започнала.

...

Скок! Скок! Скок! – еленчето вече стигнало до полянката, надникнало зад една пряспа и кого видяло? Видяло Ванчо от IIIв клас. Той носел ските си на рамо. Спрял се, свалил раницата си и се навел да ги слага. Но докато си ги слагал, раницата се размърдала зад гърба му и почнала да се отдалечава.

– Стой мирно! – казал ѝ Ванчо.

И раницата се спряла на място.

– Ще се спусна веднъж и ще се върна. Разбра ли?

И раницата закимала, че е разбрала.

– И тогава ще те покажа на всички.

И раницата заподскачала радостно.

А Ванчо се плъзнал надолу със ските и изчезнал зад боровете.

Но едва изчезнал, раницата започнала да се търкаля, да издава някакви звуци, докато най-сетне се разтвори и от нея

изскочило...

Какво?

Едно коте!

Но какво коте? — пита се.

Ужасно разрошено и ядосано! Истинско чудовище!

Котето се отърсило, извикало подигравателно:

— Сбогом, Ванчо! Много ти здраве!

И тръгнало към гората, пеейки:

Да те щипе,
да те скуби,
да ти сипе
думи груби!
О, тежка, о, тежка
съдба котешка!
Мяу!
Да те мята,
да те мачка,
да те смята
за играчка!
О, тежка, о, тежка
съдба котешка!
Мяу!

Още не било завършило мяукането, и иззад храстчето над една пряспа се раздало тънко:

— Браво! Браво!

— Фу! — изфучало котето и скочило от изненада нагоре. — Кой извика „браво“?

— Аз — казало еленчето. Защото храстчето били именно неговите рога. То излязло иззад пряспата и се приближило към котето.

— Няма да се подиграваш, че знаеш ли? — казало котето.

— Аз не се подигравам. Много хубаво бе-е-е — казало еленчето.

— Така може — казало котето. — Викай още!

— Браво! Браво! — извикало еленчето, за да му направи удоволствие. — Само че защо пееш веднъж „котешка“, а веднъж — „котешка“?

— За разнообразие — казало котето. — А ти защо имаш тази закачка на главата си?

— Това са ми рогата. Всяка година ми пораства ново клонче. А какво е закачка?

— Това, на което хората си закачат дрехите. Но ти не си живяло сред тях.

— Ама ти питомно коте ли си? — учудило се еленчето.

— А ти за диво ли ме мислиш? — казало котето.

— Ами да — с такива мустаци и опашка.

— И на тебе да ти ги дърпат всеки ден, ще ти пораснат така!

— И затова си побе-е-гнал?

— А как мислиш?

— От града само чак дотук?

— Ванчо ме донесе в раницата си. Искаше да ме прави скиор.

Ама аз му изядох цялата храна и избягах.

— А на него няма ли да му е мъчно?

— За храната?

— Не, за тебе.

— Ами — мъчно! Колкото на мен за него!

— А какво ще правиш в гората?

— Ще си намеря приятели, ама истински, не като него, и ще си играя с тях!

Mi is?

Egy macska!

De milyen macska? — kérdezhetitek.

Egy szörnyen borzas, dühös kiscica! Igazi szörnyeteg!

Amikor a kismacska kiszabadult, gúnyosan felkiáltott:

— Isten veled, Váncso! Ebből nem eszel!

És dudorászva elindult az erdő felé:

„Durva szavak
csípjenek meg,
tépjenek és
szórjanak szét!
Ó, te nehéz, ó, te nehéz,
macska sors!
Miau!
Játéknak
gondoljanak,
gyűrjenek és
dobáljanak!
Ó, te nehéz, ó, te nehéz
macska sors!
Miau!

Még be sem fejezte a nyávogást, amikor egy hófúvás felett lévő bokrociska mögül halk „bravó, bravó” visszhangzott fel.

— Fú! — prüszkölt a macska, és meglepetten ugrott fel. — Ki mondta, hogy „bravó“?

— Én — felelte a kis szarvas, a bokrociska ugyanis az ő szarvacskája volt. Előjött a hófúvás mögül, és elindult a macska felé.

— Ne gúnyolódj, hallod-e! — mondta a kismacska.

— Nem gúnyolódom. Tényle-e-eg nagyon szép volt — erősködött a kis szarvas.

— Akkor jó — felelte a cica. — Mondd újra!

— Bravó! Bravó! — kiabált a szarvas, hogy örömet okozzon a macskának. — De miért éneklek egyszer azt, hogy „mácska”, egyszer pedig, hogy „macská“?

— A változatosság kedvéért — válaszolta a macska. — Neked meg mért van ez a fogas a fejedben?

— Ezek a szarvaim. Minden évben nő egy új ága. És mi az a fogas?

— Az, amire az emberek a ruhájukat akasztják. De te nem éltél köztük.

— Hát te szelídített macska vagy? — csodálkozott el a szarvas.

— Miért, te vadmacskának néztél? — kérdezte a cica.

— Hát igen. Ilyen bajusszal és farokkal...

— Neked is ilyenre nőne, ha minden nap húzogatnák!

— Tehát e-e- ezért szaladtál el?

— Miért, mit gondolsz?

— A városból egészen idáig?

— Váncso hozott ide a hátizsákjában. Síelőt akart faragni belőlem. De én megettem az összes ennivalóját, és elszöktem.

— De nem fog bánkódni?

— Az ennivaló miatt?

— Nem, miattad!

— Ugyan már, bánkódni! Ahogy én miatta!

— Mit fogsz csinálni az erdőben?

– Barátokat fogok találni, de igaziakat ám, nem, mint ő volt, és játszani fogok velük.
 – Hát, ha akarod, akkor... – kezdte szégyenlősen a kis szarvas. És elhallgatott.
 – Mit „ha akarok”?
 – ...legyünk barátok.
 – Rendben! – egyezett bele a kismacska. – De elsőrangúak!
 – Elsőrangúak! – vágta rá a szarvas.
 És ugrándozva nekieredtek a fenyőfák és a hófúvások között. Sőt, a szarvas egy dalocska kezdő sorait dúdolgatta:
 „Elsőrangú barát” mondják,
 de miért is így szólítják?
 Milyen vidám volt! Sütött a nap, a hó ragyogott, mint a csillámpor, és ropogott a szarvas patácskái és a macska mancsai alatt.
 – Hová vezetsz? – kérdezte egyszer csak a vendégecske.
 – Egy barátomhoz.
 – Hol található?
 – Ehol ni! – mondta a szarvas egy fenyő csúcsára mutatva, és odakiáltott.
 – Álomszuszé-é-ék!
 – Álomszuszé-é-ék! – kiáltott a macska is.
 De fentről csak horkolás hallatszott.
 – Álomszuszé-é-ék! Ébredj! – kezdtek mindketten kiáltozni.
 De csak még hangosabb „hr-r-r” hallatszott.
 – Nem fog menni – mondta a szarvas –, szörnyen álomszuszék.
 Ám ebben a pillanatban egy kis róka pofácskájá tűnt elő a hóból.
 – Egyrészt – mondta a rókácska –, lehet, hogy álomszuszék...
 Majd a pofácska eltűnt, és teljesen más helyen jelent meg a hóban.
 – Másrészt viszont falánk, tehát... – folytatta.
 És a pofácska ismét eltűnt a hóban.
 – Jobb, ha egy helyről beszélsz! – mondta a szarvas. – Így semmit sem értünk.
 De a kis róka továbbra is hol az egyik, hol a másik oldalon tűnt fel.
 – Egyrészt jobb... másrészt viszont nem jobb... mert így megtanulom, hogy ha az egyik oldalról üldöznek... akkor a másik oldalon szököm el.
 – És ha mindkét oldalról üldöznek? – kérdezte a cica.
 – Akkor a harmadik irányba menekülök el! – válaszolta a rókácska, és valóban, ezúttal egy harmadik helyen tűnt fel. De végül előmászott, kihajtogatta a farkát, és megkérdezte:
 – Te szöktél meg Váncsótól, mi?
 – Honnan tudod? – csodálkozott el a macska.
 – Hallottam, amikor erről beszéltek – felelte a róka. – Akarod, hogy mi is barátok legyünk?
 – De elsőrangúak!
 – Elsőrangúak!
 – Gyerünk!
 – Gyerünk!
 És boldogan, dudorászva vágta neki mindhárman az erdőnek:
 „Elsőrangú barát” mondják,
 de miért is így szólítják?

– Ами ако искаш тогава... – почнало срамежливо еленчето. И млъкнало.
 – Какво „ако искам“?
 – ... да станем приятели.
 – Че добре! – казало котето. – Ама първи!
 – Първи! – казало еленчето.
 И двамата поели, подскачайки, между борове и преспи. Еленчето дори запяло началото на една песничка:

Казва се „приятел пръв“,
 но защо е той такъв?...

Колко весело било! Слънцето греело, снегът блестял като от слюда и хрупкал под копитцата на еленчето и лапките на котето.
 – Къде ме водиш? – запитало по едно време гостенчето.
 – При едно мое приятелче.
 – А то къде е?
 – Ей го! – казало еленчето. То посочило нагоре към върха на един бор и извикало.
 – Сънльо-о-о!
 – Сънльо-о-о! – извикало и котето.
 Но отгоре се чуло само хъркане.
 – Сънльо-о-о! Събуди се! – завикали и двамата.
 Но чули само още по-силно „хр-р-р“.
 – Няма да можем – казало еленчето, – то е ужасно сънливо!
 Но в този миг от снега се подала муцунката на едно лисиче.
 – От една страна – казало лисичето, – то може да е сънливо...
 Муцунката му изчезнала и се появила от съвсем друго място в снега.
 – Но, от друга страна, е и лакомо, тъй че... – казало то.
 И муцунката му пак изчезнала в снега.
 – По-добре ще е да говориш от една страна! – казало еленчето. – Нищо не ти се разбира така.
 Но лисичето продължило да се подава ту от една страна, ту от друга.
 – От една страна, ще е по-добре..., но, от друга страна, няма да е по-добре... защото така се уча, като ме подгонят от една страна... да избягам от другата.
 – А ако те подгонят от двете? – попитало котето.
 – Тогава ще избягам от трета! – отговорило лисичето и наистина този път се подало от трето място. Но най-сетне излязло, изгънало опашката си и запитало:
 – Ти си избягало от Ванчо, а?
 – Откъде знаеш? – учудило се котето.
 – Чух ви, като си говорехте – казало лисичето. – Искаш ли да станеш приятел и с мен?
 – Ама първи!
 – Първи!
 – Хайде!
 – Хайде!
 И тримата тръгнали весело из гората и запели:
 Казва се „приятел пръв“,
 но защо е той такъв?...

– Чакайте! – досетило се еленчето.
 – Какво има?
 – Забравихме Сънльо!
 – Вярно! – казало котето.

То и еленчето завикали пак нагоре:

— Сънльо-о-о!

Но отгоре се чуло пак само хъркане.

— Колкото и да викаме, не се събужда — казало еленчето.

— Хи-хи! — засмяло се лисичето. — Хи-хи!

— Защо се смееш? — казало котето.

— Защото ако, от една страна, не се събужда, като го викате, то, от друга страна, ако кажа малко по-силно, че наблизко има медец...

То наистина казало тази дума малко по-силно и, още не я било доизрекляло, и една кафява тонка тупнала от бора в бялата пряспа.

Това било, разбира се, едно мече — смешно и рунтаво.

— Медец? Мпр! Къде има медец? — изръмжало то, като си търкало очите.

— В съня ти, хи-хи! — казало лисичето. — Защото много сладко спеше!

— Какъв сън бе! Какъв сън! — изръмжало обидено мечето.

— Добре де, добре! — казало еленчето. — Имаме си ново приятелче. Ела да играем с него!

— Вие на какво играете тук? — запитало котето.

— На „ритни-шишарка“! — казало еленчето.

— На „прескочи-пънче“! — казало лисичето.

— И на друго какво? — запитало котето.

— Ами на всичко... на ритни-шишарка — пак казало мечето.

Толкова им били игрите в гората.

— Фу! — казало котето. — Вашето „всичко“ не е нищо! Аз ще ви науча на дама, на криеница, на стражари и апаша, на кралю-порталю, на рими, на панделки, на топчета, на статуи...

— Иха! — заподскачали от радост горските животинчета.

А мечето извикало:

— Ще бъдем първи приятели с тебе!

Но този път еленчето казало:

— Е да, ама...

— Е, като не щеш, иди си! — казало лисичето.

— Не че не ща — казало еленчето, — но си спомних едно стихотворение. Да го кажа ли?

— Само да не е дълго! — казало котето.

— Не е — казало еленчето.

И издекламирало следното стихотворение:

Казва се „приятел пръв“;
но защо е той такъв?
Затова, че пръв полита
в огъня да те спаси;
пръв и без да се запитва
прав ли си, или не си;
пръв за теб леда пролазва;
пръв за теб пролива кръв —
ето за това се казва,
че приятелят е „пръв“!

— Браво! Браво! — завикали малките приятели.

Само котето казало:

— Това стихотворение не е детско и не е за животни!

— То се знае, че не е! — казало лисичето. — Той си го е измислил за себе си.

— Кой „той“? — учудило се котето.

— Метеорологът! — казали едновременно мечето и еленчето. — Той винаги си го пее, докато преглежда уредите си.

— Вържаток! — eszmélt fel hirtelen a szarvas.

— Mi van?

— Elfeledkeztünk Álomszuszékről!

— Igaz! — mondta a macska.

A macska és a szarvas megint kiáltozni kezdtek.

— Álomszuszé-é-ék!

De fentről ismét csak horkolás hallatszott.

— Akármennyit is kiabálunk, nem kel fel — mondta a szarvas.

— Hi-hi! — nevette el magát a rókácska. — Hi-hi!

— Miért nevetesz? — kérdezte a macska.

— Mert ha egyrészt nem is kel fel, amikor kiabáltok, másrészt viszont, ha egy kicsit hangosabban azt mondom, hogy mézecske van a közelben ...

És valóban egy kicsit hangosabban mondta a mézecske szót, de még szinte ki sem mondta, amikor egy barna golyó pottyant a fenyőfáról a fehér hókupacba.

Természetesen a golyó egy medvebocs volt — egy mulatságos és bozontos medvebocs.

— Mézecske? Brumm! Hol van mézecske? — mordult a medve, miközben a szeméit dörzsölgette.

— Az álmodban, hi-hi! — mondta a rókácska. — Mert nagyon édesen aludtál!

— Milyen álom, te? Milyen álom? — mordult fel a medvebocs sértetten.

— Jól van na, jól van! — mondta a szarvasocska. — Új barátunk van. Gyere, játszunk vele!

— Ti mit szoktatok errefelé játszani? — kérdezte a kismacska.

— Tobozrugdosósat! — mondta a szarvas.

— Tuskóátugrósat! — mondat a rókácska.

— És még mit? — kérdezte a cica.

— Hát mindenfélét... tobozrugdosósat — mondta újra a medve, mert mindössze ennyi játéku volt az erdőben.

— Fú! — mondta a macska. — A ti „mindenféledek” nem valami sok! Én megtanítalak benneteket ugróiskolázni, bújócskázni, golyózni, rabló-pandúrosat, adj király katonásat, rímeset, szalagosat, szobrosat játszani...

— Hurrá! — ugrándoztak örömben az erdei állatocskák.

És a medvebocs felkiáltott:

— Elsőrangú barátaid leszünk!

De ezúttal a kis szarvas azt mondta:

— Igen ám, de...

— Ha nem akarod, menj el! — mondta a róka.

— Dehogynem akarom — tiltakozott a szarvas —, csak eszembe jutott egy vers. Elmondjam?

— Csak ha nem nagyon hosszú! — mondta a kismacska.

— Nem — mondta a szarvas.

És elszavalta a következő verset:

„Elsőrangú barát” mondják,
de miért is így szólítják?

Mert elsőként ugrik

tűzbe, s megment

anélkül, hogy megkérdezne,

igazad van-e vagy sem;

jéghegyekre mászik érted,

vért ont, hogy megmentse élted —

hát ezért, hogy így szólítják,

s „elsőrangú barátnak” hívják.

— Bravó! Bravó! — kiáltoztak a kis barátok.

Csak a kismacska mondta:

– Ez a vers nem gyerekeknek vagy állatoknak való!
 – Persze, hogy nem! – mondta a róka. – Magának találta ki.
 – Kicsoda? – csodálkozott el a cica.
 – A meteorológus! – felelte a medvebocs és a szarvas egyszerre. – Mindig ezt éneкли, amikor a műszereit vizsgálhatja.
 – Még hogy meteorológus, hi-hi! – mondta a róka. – A hőmérő dobozában fészket rakott egy kék kismadár, és felmelegítette a higanyt, de ő nem látja.
 – Lehet, hogy látja – mondta a szarvas.
 – Ugyan, ha látja, miért küld három hete nagyobb értékeket? – kérdezte a rókácska.
 – A madár miatt – válaszolta a medvebocs. – Ennyit sem értesz?
 – Én értem, csak tudni akartam, hogy ti értitek-e – mondta a róka. – De miért ültünk le beszélgetni? Halljuk a városi játékokat!
 – Kezdjük a bújócskával! – mondta a macska. – „Egy-két-há, török, agyag tál, gyerünk Váncso, lássuk, ki a kapitányunk!” A medve huny százig! Mi elbújunk! Gyerünk!
 A medvebocs a fának támaszkodott, és hangosan számolni kezdett, a többiek pedig eltűntek.
 Eltelt egy perc. Eltelt kettő.
 Az elrejtőzött állatok a fa felé osontak, odarontottak és „köpködni” kezdek.
 – Pü! Pü! Pü!
 De semmi sem történt.
 – Elaludt! – mondta a kis szarvas.
 – Álomszuszek!
 – Kizárunk a játékból! – kiabáltak mindannyian.
 De a rókácskának eszébe jutott valami.
 – Ez egyrészt persze nem jó, mert elrontotta a játékot – mondta –, másrészt viszont jó, mert gondoskodnunk kell a vendégünkről. Hol fog lakni? Mit fog enni? Erre senki sem gondol. Mindenki azt mondja: a rókák ravaszak. De nem a rókák ravaszak, hanem a többi állat buta. Hi-hi!
 – Vigyük el a met-e-e-orológushoz! – javasolta halkan a kis szarvas.
 – Ez az! – kiáltotta a medve.
 – Gyere velünk! – mondta a rókácska. – Csodálatos lesz, ha befogadja.
 – Jó! – mondta a cica.
 És mindannyian elindultak a meteorológiai állomás felé. Íme, már meg is érkeztek. A meteorológus a tisztáson állt a készülékei előtt, és kiabált valakinek felfelé:
 – Add ide!
 – „Soha-a-a! Soha-a-a, semmi pénzért!” – rikácsolta valaki odafentről, mint egy tévésztár.
 – Add vissza, azt mondtam! – kiáltotta a meteorológus.
 – „Soha-a-a! Soha-a-a!” – hallatszott fentről.
 – Soha, soha – mondta a meteorológus –, de délutánra hőmérsékletcsökkenés várható, és könyörögni fogsz, hogy engedjelek be!
 A négy vendég titkos pillantásokat váltott.
 – Jó napot! – köszönt félénken a szarvas.
 – Jó napot! – válaszolta a meteorológus, anélkül, hogy lenézett volna.
 – Megint a szarka? – kérdezte a róka.
 – Ellopta a tranzistoros rádiómat! – mondta a

– И той е един метеоролог, хи-хи! – казало лисичето. – В кутията на термометъра му едно синьо птиче си е свило гнездо и му столя живака, а той не вижда.
 – Може да вижда – казало еленчето.
 – Е, като вижда, защо от три седмици праща долу завишени сведения? – казало лисичето.
 – Заради птичето – казало мечето. – Толкова ли не разбираш?
 – Аз разбирам, но исках да разбера дали вие разбирате – казало лисичето. – Но за какво сме седнали да говорим? Я да чуем градските игри!
 – Да започнем с криеница! – казало котето. – „Ала-баланица – турска-паница – ей-гиди Ванчо, наш капитан-чо!“ Мечо жуми до сто! А ние ще се крием! Хайде!
 Мечето се опряло на дървото и започнало да брои на глас, а другите изчезнали.
 Минала минута. Минали две.
 Скрытите животинчета започнали да се промъкват към дървото, затичали се и се „заплюли“:
 – Пу! Пу! Пу!
 Но нищо не се получило.
 – Той е заспал! – казало еленчето.
 – Сънльо!
 – Няма да играеш! – викали всички.
 Но лисичето се досетило за нещо.
 – Всъщност, от една страна, това е зле, защото се развали играта – казало то, – но, от друга страна, това е добре, защото трябва да се погрижим за гостенчето. Къде ще живее? Какво ще яде? За това никой не мисли. Всички казват: лисиците са хитри. Но не лисиците са хитри, а другите животни са глупави. Хи-хи!
 – Да го заведем при мете-е-е-оролога! – предложило тихо еленчето.
 – Вярно! – извикало мечето.
 – Върви с нас! – казало лисичето. – Ако го вземе, ще бъде чудесно!
 – Добре – казало котето.
 И всички тръгнали към метеорологическата станция. Ето че стигнали. Метеорологът стоял на полянката пред своите уреди и викал нагоре към някого:
 – Дай ми го!
 – „Никога-а-а! Никога-а-а на този свят!“ – крещял отгоре някой като певица от телевизията.
 – Дай ми го, ти казвам! – викал метеорологът.
 – „Никога-а-а! Никога-а-а!“ – се чувало отгоре.
 – Никога, никога – казал метеорологът, – но във втората половина на деня се очаква понижение на температурата и ще ми поискаш да те пусна вътре!
 Четиримата гости се спогледали.
 – Добър ден – казало плахо еленчето.
 – Добър ден – отвърнал метеорологът, без да престава да гледа нагоре.
 – Пак сврачето ли? – запитало лисичето.
 – Открадна ми транзистора! – казал метеорологът.
 – И не ти го връща? – казало мечето.
 – Не само не ми го връща, но не ме оставя да спя!
 – Скоро ще му се изхабят батериите – казало лисичето.
 – Те се изхабиха, но то научи наизуст песните – казал тъжно метеорологът.
 – Ще го отучим! – казало котето.
 Никой не бил забелязал кога то се било отделило, кога се бе

изкатерило на бора и смъкнало транзистора оттам.

— Благодаря ти — казал метеорологът, като поел транзистора.

— А него какво да го правя? — попитало котето, като измъкнало иззад гърба си и сврачето, съвсем разрошено.

— То ще обещае, че няма вече да пее — казал метеорологът.

— Няма вече! „Никога-а-а на тоя свя-я-я-ят!“ — пропяло отново сврачето.

Пуснали го и то наистина замлъкнало и почнало да подскача около тях. Така станали петима приятели. Метеорологът погледнал към котето.

— А ти кое си? — казал той. — Не те познавам.

— Защото току-що пристигнах от града — отговорило важно котето.

— Ние дойдохме... — почнало мечето.

Но метеорологът го прекъснал:

— А ти защо не си спиш в дупката?

— Не ми се спи! — казало мечето, като се прозинало.

— Не ти се спи! — казал строго метеорологът. — И децата знаят, че мечките спят зиме летаргичен сън.

— Летаргичен сън се спи лете! — казало мечето.

— Ще ти дам аз едно „лете“! — усмихнал се метеорологът. — Е, какво искате?

— Дойдохме да те помолим — казало бързо лисичето, като въртяло опашката си. — Понеже, от една страна, ти живееш сам и си голям и тъжен, а, от друга страна, това коте няма къде да живее, може би ще искаш да го вземеш? То е много добро!

— Че като е добро, защо е напуснало дома си? Няма ли си приятели там? — попитал метеорологът.

— Имах един — Ванчо, но той ми дърпаше опашката! — казало котето.

— И вече не сте приятели? — казал метеорологът.

— Не сме! — казало котето.

— Хм! А да ловиш мишки умееш ли? — казал метеорологът.

— Фу!

— А да гониш макара?

— Фу!

— А да бъркаш в кухнята?

— Фу! — казало котето, без да се замисли.

— А, така ли? — казал метеорологът. — Тогава не те ща!

— То чу „мъркаш в кухнята“, а не „бъркаш в кухнята“ — намеси се лисичето. — Получи се недоразумение.

— Знам ги аз тези недоразумения! — казал метеорологът.

— А да мъркаш, значи, умееш?

— М-р-р-р-р! — измъркало котето силно като мотопед.

— Достатъчно — казал метеорологът. — А не искаш ли да се върнеш при своя, как беше, Ванчо?

— Брррр! — казало още по-силно котето.

— Ясно — казал метеорологът.

— Значи, взимаш ме? — зарадвало се котето.

— Ами! — казал метеорологът. — Кой е казал такова нещо?

Животинчетата били много неприятно изненадани и започнали да му се молят:

— Вземи го бе!...

— То ще те слуша!

Но метеорологът не се съгласявал:

— И дума да не става!

— Ще го вземеш! Ще го вземеш! — казало еленчето.

— Я, пораснаха ти рогата! — погледнал го малко строго метеорологът.

И еленчето се засрамило и навело глава. То било тъй тъжно,

meteorológus.

— És nem adja vissza? — kérdezte a medvebocs.

— Nemcsak hogy nem adja vissza, de még aludni sem hagy!

— Hamarosan lemerülnek az elemek — mondta a róka.

— Már lemerültek, de kívülről tudja a dalokat — felelté búsán a meteorológus.

— Majd leszoktatjuk az éneklésről — mondta a kismacska. Senki sem vette észre, hogy mikor hagyta ott őket a macska, mikor mászott fel a fenyőfára, és lopta el a rádiót.

— Köszönöm — mondta a meteorológus, amikor átvette a rádiót.

— És vele mit csináljak? — kérdezte a macska, miközben előhúzta a háta mögül a szarkát is, aki szörnyen borzas volt.

— Ő megígéri, hogy nem énekel többé — mondta a meteorológus.

— Nem énekelek! „Soha-a-a többé, semmi pénzé-é-ért!“ — gyűjtött újra dalra a szarka.

Elengedték, mire a szarka valóban elhallgatott, és ugrándozni kezdett körülöttük. Így lettek öten barátok. A meteorológus a macskára meredt.

— Hát te ki vagy? — kérdezte. — Nem ismerlek.

— Az imént érkeztem a városból — válaszolt fontoskodva a cica.

— Azért jöttünk... — vágott bele a medvebocs.

De a meteorológus félbeszakította:

— Te meg miért nem alszol a lyukadban?

— Nincs kedvem aludni! — felelte a medve ásitözva.

— Nincs kedved aludni! — mondta szigorúan a meteorológus. — Még a gyerekek is tudják, hogy a medvék télen nyugodalmas álmot alszanak.

— Nyugodalmas álmot nyáron kell aludni! — mondta a medvebocs.

— Mindjárt adok én neked olyan „nyarat“! — mosolyodott el a meteorológus. — Na, mit akartok?

— Azért jöttünk, hogy megkérjünk valamire — mondta gyorsan a róka farkcsóválva. — Mivel egyrészt egyedül élsz, és nagy és szomorú vagy, másrészt pedig ennek a cicának nincs hol laknia, esetleg magadhoz vehetné. Nagyon rendes kismacska!

— Ha olyan rendes, miért hagyta el az otthonát? Nincsenek ott barátai? — kérdezte a meteorológus.

— Volt egy, Váncso, de huzigálta a farkamat! — mondta a kismacska.

— Már nem vagytok barátok? — kérdezte a meteorológus.

— Már nem! — felelte a macska.

— Hm! És tudsz egeret fogni? — kérdezte a meteorológus.

— Fú!

— És orsót kergetni?

— Fú!

— Hát a konyhában dorbézolni?

— Fú! — vágta rá a macska gondolkodás nélkül.

— Hát így állunk? — mondta a meteorológus. — Akkor nem kellesz!

— „Konyhában dorombolni“-t, és nem „konyhában dorbézolni“-t hallott — avatkozott bele a róka. — Félreértés történt.

— Ismerem én ezeket a félreértéseket! — mondta a meteorológus. — Dorombolni tehát tudsz?

— Mr-r-r-r! — dorombolt a kismacska hangosan, mint egy moped.

– Elég – mondta a meteorológus. – Nem szeretnél visszatérni a te, hogy is hívták, Váncsódhoz?
 – Brrrr! – vágta rá még hangosabban a macska.
 – Értem – mondta a meteorológus.
 – Vagyis magadhoz veszel? – örült meg a cica.
 – Ugyan! – mondta a meteorológus. – Ki állított ilyesmit? Az állatocskákat kellemetlen meglepetésként érte a kijelentés, és kérlelni kezdték a meteorológust:
 – Na, vedd magadhoz!
 – Engedelmeskedni fog neked!
 De a meteorológus nem engedett.
 – Szó se lehet róla!
 – Magadhoz veszed! Magadhoz veszed! – mondogatta a szarvas.
 – Nézd már, hogy megnőttek a szarvaid! – nézett rá kissé szigorúan a meteorológus.
 Erre a kis szarvas elszégyellte magát, és lehajtotta a fejét. Annyira elszomorodott, hogy a meteorológus hozzátette:
 – Igen, igen, nagyon is megnőttek. Jé, hogy bököd ez az új ágacska! Vagyis ma töltöd be...
 De nem tudta folytatni, mert a rókácska előállt, és azt mondta:
 – Meteorológus bácsi, mivel a szarvasnak ma van a születésnapja, ajándék helyett azt kéri, hogy vedd magadhoz a macskát.
 És a meteorológus nem volt mit tegyen, bele kellett egyeznie.
 – Jól van, üsse kő!
 – Hurrá! – kiáltottak fel kórusban, és a szarka ismét rikácsolni kezdett:
 – „A mi szerelmünk soha nem ér vé-é-éget!”

(Hogy mit történt ezután, arról a Haemus a következő számában olvashattok.)

Iván Andrea fordítása

че метеорологът прибавил:

– Да, да, много са порасли дори. Я, как боцка това новичкото! Значи, ти днес навършваш...

Но не успял да продължи, защото лисичето излязло напред и казало:

– Чичо метеоролог, понеже еленчето има днес рожден ден, то иска, вместо да му даваш подарък, да вземеш котето.

И метеорологът нямало какво да прави, съгласил се:

– Добре, от мен да мине!

Всички завикали: „Ура!“, а пък сврачето се разкрещяло:

– „Няма да има край любовта ни-и-и-и!“

(А какво станало по-нататък, ще научите в следващия брой.)

Светлана Стойчева
Петте приказки на Валери Петров

(приказки за деца и „безнадежно и ужасно“ пораснали деца)

Szvetlana Sztojceva
Valeri Petrov Öt meséje

Mesék gyermekeknek és „reménytelenül és borzalmasan” felnőtt gyermekeknek

Valeri Petrovot gyermekeknek írt művei közül az Öt mese tette híressé. Mivel színpadra íródtak és színre is kerültek, ezzel beírta nevét a gyermekdramaturgia aranykönyvébe is.

Az Öt mese (*Hófehér mese, Álomgomb, Enyhén szólva, A holdfényes szobában és Pukkl!*) mesefüzért alkot, a szerző versekkel kötötte össze őket, amelyek a bevezető funkcióját is betöltik, így jelentek meg együtt 1986-ban, Ivan Dimov illusztrációival.

Valeri Petrov meséi már a XX. század hetvenes éveiben népszerűvé váltak, legtöbbjükét akkor közölték először. Abban az évtizedben a gyermekekhez és a felnőtt közönséghez egyszerre szóló irodalmi mese valósággal berobbant a bolgár irodalomba. Akkor jelentek meg Borisz Aprilov új történetei Lisztkóról, a *Mi, verebecskék* új változatai Jordan Radicskovtól, Anna meséi Sztefan Canevtől, az *Utazás bőrönd nélkül* című meseregény Sztaniszlav Sztratievtől, és még sok más történet.

Nem véletlen, hogy ezen gyermekmeseszerzők egyikétől sem idegen a satíra azokban a „zsivkovi” években. Valeri Petrov sem kivétel: ő a soron következő a „lódarazsak” közül (egyik alapítója és főszerkesztő-helyettese a *Lódarázs* című lapnak, 1942 és 1962 között). A szocreál éveinek minden szerzője elcsábul, hogy szociális áthallásokkal szője át „ártatlanul” ezt a műfajt.

Valeri Petrov sem mond le az irodalmi meste aktualizálásáról, de a XX. század 70-es és 80-as éveinek legtöbb szerzőjétől eltérően határozott különbséget tesz a mese és a szociális satíra között. Feltehetnénk a szónoki kérdést: hogyan is keletkezett volna éles szociális satíra az „enyhén szólva” üzenettel (ez az egyik mese címe). Idézhetünk címet felnőtt költészetéből is – Lágý őszben –, hogy nyomatékossítsuk, mennyire jellemző rá művészi önkifejezésének jelzett lágysága. Valeri Petrov meséiben a felnőttben rezonáló gyermekhang további belső puhaságot és tisztaságot kölcsönöz az elbeszélésnek.

A mesevilág

Ezeknek a meséknek a világa kiemelkedik a mindennapi szociális környezetből, de nézőpontja mégis megmarad: magasan a fehér hegyen (*Hófehér mese*); az alvásra előkészített, besötétített szobában (*Álomgomb*); az őszi kis utcában, a városi park mellett, amely elalvás előtt beront a szobába (*Enyhén szólva*); a holdsugarak által átrendezett szobában, a panel hetedik emelet egyik lakásában (*A holdfényes szobában*). Nyilvánvalóan makacsul az otthoni szobát és az álom és ébrenlét határmezsgyéjét, az elalvás pillanatát választja kiindulópontul a szerző. Álom és mese mindig testvérek voltak, a szoba pedig az első mesék és a képzelet első játékhelye, de a magánnyal való első találkozások színtere is (emlékezzünk rá, hogy Rosze, A holdfényes szobában hőse nagyon gyakran és nagyon sokáig van egyedül).

Ha felgyűjtjuk a villanyt, képletesen szólva nem látunk egyebet, mint a szokásos, hétköznapi tárgyiasságot. De ez

V a literatúráta za деца Валери Петров е известен като авторът на „Пет приказки” Тъй като са писани за сцена и поставяни като театрални пиеси на сцена, с тях той оставя името си и в драматургията за деца. Петте приказки („Бяла приказка”, „Копче за сън”, „Меко казано”, „В лунната стая” и „Пук!”) са събрани от автора, свързани помежду си със стихове, изпълняващи и функция на въведение към всяка от тях, и издадени заедно през 1986 с илюстрациите на Иван Димов.

Приказките на Валери Петров придобиват популярност още през 70-те години на XX век, когато повечето от тях са публикувани за първи път. Именно през това десетилетие литературната приказка, адресирана до детската и възрастната аудитория едновременно, бележи истински бум в българската литература. Тогава излизат новите истории за Лиско от Борис Априлов, новите редакции на „Ние, врабчетата” на Йордан Радичков, „Анини приказки” от Стефан Цанев, приказната повест „Пътешествие без куфар” на Станислав Стратиев и много още.

Не е случайно, че всички тези автори на приказки за деца имат отношение и към сатирата през онези „Живкови” години. Валери Петров не прави изключение: той е поредният от „Стършелите” (един от основателите и заместник-главен редактор на в. „Стършел”, и то в периода 1942-1962). Всички автори на приказки от годините на соцреализма се изкушават от „невинното” впитане на социални алюзии в този жанр. Валери Петров също не се отказва от актуалната насоченост на литературната приказка, но за разлика от повечето български автори от 70-те и 80-те години на XX век, поставя по-категорична дистанция между приказката и социалната сатира. Риторично можем да попитаме: и как да се получи остра социална сатира с послание, което е „меко казано” (по заглавието на едната от приказките). Можем да добавим и заглавието от поезията му за възрастни – „В меката есен”, за да наблегнем на характеристиката на тази мекота на художественото изразяване. А в приказките на Валери Петров детският глас, резонирайки у възрастния, внася допълнителна вътрешна мекота и чистота на разказването.

Приказният свят

Светът в тези приказки е изнесен от ежедневната социална среда, но тя остава негова отправна гледна точка: високо в бялата планина („Бяла приказка”); в стъмнената стая, готова да заспи („Копче за сън”); в малката есенна уличка край градския парк, която нахлува в стаята преди съня („Меко казано”); в преобразената от лунните лъчи стая в апартамента на „седми панелен етаж” („В лунната стая”). Очевиден е настойчивият избор на домашната стая и границата между будността и съня – на заспиване. Сънят и приказката винаги са се „спогаждали”, а стаята е мястото на първите приказки и първите игри на въображението, но и мястото на първите срещи със самотата (да напомним как Росето от „В лунната стая” твърде често и твърде дълго остава сама).

Ако светнем лампата, образно казано, не ще видим нещо повече от обичайна ежедневна предметност. Но спойката на тази предметност с такава фина душевност, каквато носят разказвачът и детето в тези приказки, е особената

валерипетровска амалгама, която не може да не досегне своите възприематели. Тя увелича така, както приказката в „Пук!“ увелича Лилито на морското дъно; както е увлечен даже Набръчкания човек, с всичките му бръчки, дошли от бързането и грижите.

Петте приказки имат подчертано общохуманно и универсално звучене, дори и да разпознаваме отлично социалното време, отразено в тях. Това съждение изглежда твърде трафаретно – би могло да се отнесе до всички големи майстори на литературната приказка. Но при Валери Петров постигането му е свързано с доминантата на детското като равнище на разказването: да разказваш приказки така, както можеш да играеш с децата, това е неговият начин на скачане в територията на универсалното или, с други думи казано, на надскачане на социалните граници.

Разказвачът и мярата на детското

Имената, с които се представя разказвачът, са най-различни, но все „автопортретни“ и назоваващи няколко интересни превъплъщения-роли на възрастния: той се казва „метеорологът“ (неясна и дистанцираща, „чужда“ дума за детето, но именно с чуждостта си подходяща за едно „възрастно“ име), а ролята е на писателя метеоролог, седнал пред механичната си пишеша машинка високо в чистата планината и творещ същата тази приказка „пред очите“ на читателите и зрителите („Бяла приказка“); „Странния човек“ (също подходящо име за възрастен, дадено през детския поглед, макар че странното си има своето обяснение в приказката), а ролята му в един момент се изяснява също като двигател или „диригент“ на приказната игра („В лунната стая“); „дядото“ сладкодумец (традиционно име на разказвача на приказки за лека нощ), който може да измисли приказка за каквото си пожелае неговият внук слушател-сътворител („Копче за сън“); „Набръчкания човек“ (името още по-красноречиво издава детската гледна точка), който вече е забравил „що“ е приказка, който чака уж „отвън“ на приказката, ала в един момент и той се озовава, и то „по къси панталони“ в нея („Пук!“).

За разлика от възрастните, детските персонажи носят собствени, „истински“ имена: Ванчо, Оги, Светльо, Росето, Лили. Този избор също може да се обясни с детската гледна точка: нека опита някой да разкаже приказка просто за „едно“ дете и веднага ще последва въпросът на малкия му слушател: „А как се казвало детето?“ Без лично име то не може да бъде герой на приказката, а самата приказка няма да бъде достатъчно жива. Читателят може и да сбърка тези пет имена (например от коя приказка беше Лилито, от коя – Росето), но няма да има проблем да открие себе си още в началната ситуация и да приеме въобразяемата игрова реалност, която тя предлага. Кое дете не е като Оги, жадно за приказки; или като Лилито, готова с часове да слуша приказки по телефона; или като Росето, която предпочита да си въобразява какви ли не случки, вместо да свири упражнения на пианото; или пък не желае да има шанса на всичките пет деца от приказките, които именно в приказната игра откриват и себе си, и истинските си приятели.

а tárgyiaság az elbeszélő és a gyermek finom lelkeségével ötvöződik ezekben a mesékben, ez az a Valeri Petrov-i ötvözet, amely óhatatlanul megérinti hallgatóságát. Magával ragad, mint ahogyan a *Pukk!*-ban a mese a tenger mélyére sodorja magával Lilit; ahogyan még a Ráncos Embert is elragadja, a sietség és a gondok okozta összes ráncával együtt.

Az *Öt mese* hangsúlyozottan általános emberi és univerzális hangot üt meg, még akkor is, ha kitűnően felismerjük a bennük ábrázolt szociális időt. Ez a megállapítás igencsak sablonosnak látszik – vonatkozhatna az irodalmi mese bármelyik nagy mesterére. De Valeri Petrov ezt úgy éri el, hogy az elbeszélés gyermeki szintje dominál: Úgy mesélni a mesét, mintha a gyermekekkel játszanál, ez a módja annak, hogy az univerzalitás színterére ugorjon vagy más szóval, hogy átugorja a szociális határokat.

Az elbeszélő és a gyermekiség mértéke

A nevek, amelyeken az elbeszélő bemutatkozik, nagyon különfélék, mégis „önarckép-szerűek”, és megnevezik a felnőttek néhány érdekes átlényegülését-szerepét: „meteorológus”-nak hívják (homályos és távolságtartó „idegen” szó a gyermek számára, de éppen idegensége miatt megfelel „felnőtt” névnek), az író-meteorológus szerepe pedig az, hogy magasan a tiszta hegyekben, mechanikus írógépe előtt ülve az olvasók és nézők „szeme előtt” alkossa meg ezt a mesét (*Hófehér mese*); „Furcsa ember” (ugyancsak megfelelő név egy felnőttnek a gyermek szemszögéből, bár a furcsaságnak megvan a magyarázata a mesében), a szerepe pedig egy adott pillanatban szintén a mesejáték motorjaként vagy karmestereként világosodik meg (*A holdfényes szobában*); édes szavú „öregapó” (az altatómesék elbeszélőjének hagyományos neve), aki bármiről ki tud találni egy mesét, amit csak az unokája, az alkotótárs-hallgató kíván (*Álomgomb*); a „Ráncos Ember” (ez a név még ékesszólóbban elárulja a gyermeki nézőpontot), aki már elfelejtette, „mi” a mese, aki mintegy a mesén „kívül” várakozik, de egy pillanatban ő is benne találja magát, méghozzá „rövidnadrágban” (*Pukk!*).

A felnőttektől eltérően a gyermekszereplők saját valódi nevüket viselik: Vancso, Ogi, Szvetljo, Roszeto, Lili. Ez a választás szintén a gyermeki nézőponttal magyarázható: próbáljon csak meg valaki elmondani egy mesét „egy” gyerekről, nyomban következik a kis hallgató kérdése: „És hogy hívták a gyereket?” Személynév nélkül nem lehet a mese hőse, a mese pedig nem lesz eléggé eleven. Az olvasó össze is keverheti ezt az öt nevet (például, hogy melyik mesében szerepel Lili, és melyikben Roszeto), de azzal nem lesz gondja, hogy már a kiinduló helyzetben felfedezze önmagának és elfogadja az elképzelt játékos realitást, amelyet a mese kínál. Van-e olyan gyerek, aki nem olyan, mint a mesére sóvár Ogi; vagy mint Lili, aki jobban szeret mindenféle történeteket kitalálni, mint hogy gyakoroljon a zongorán; vagy ki ne szeretné megkapni mind az öt mesebeli gyerek esélyét, akik éppen a mesejátékban fedezik fel önmagukat és igazi barátait?

Gyerekek és „reménytelenül és borzalmasan” felnőtt gyerekek

Különbséget kell tennünk a következő két megállapítás között: Valeri Petrov meséiben a világ gyerekekre és felnőttekre oszlik; és Valeri Petrov meséinek világa gyerekekre és „reménytelenül és borzalmasan” (kifejezés a *Pukk!*-ból) felnőtt gyerekekre oszlik. Azt hiszem, a szerző szándéka nem az, hogy szembeállítsa a gyermeket a felnőttel, és nem az, hogy leküzdhetetlen határvonalat húzzon közéjük, hanem az, hogy közös játékba vonja be őket, amelyből mindenki levonhatja a maga tanulságát. Viselkedésük azonban eltérő ebben a közös játékban: a gyermek közvetlenül játszik, a felnőtt pedig „időugrásokkal”: hol mint a „most” résztvevője, hol mint aki valami elfelejtett dolgot idéz fel.

A felnőtt alakját a *Pukk!* rajzolta meg a legélesebb kontrasztokban és a legmódszeresebben. A „Ráncos Ember” metaforája a gyermek látószögéből nem csak „aszott”-at, hanem „torzult”-at is jelent. Kezdetben úgy jelenik meg, mint a gyermek merő ellentéte, idegesítően belegabalyodva az elfutó fizikai idő és a szociális tükrök kuszaságába. A benne rejlő ellentmondás világosan kifejezésre jut: egyrészt mindig rohan, tevékeny, értékeli az életet és a hivatali előmenetelt, még a tengerbe is vízálló karórával megy be, nehogy „elszalassza” a versenyfutást az idővel. De egy váratlan metafora nyomán, mint amilyen egy gyermek szájából hallott „a tenger vékony”, kiderül, hogy vissza tudja fogni az izgágaságát, ráadásul gondolatait rímekben ébreszti fel: „Ó, mily tiszta, zengő és illékony / a gyermeki szó, hogy „a tenger vékony”. És éppen az utcai telefonfülkében, ahol ezt a kifejezés Lili szájából hallotta, kezdődik el zuhanása a gyermekkorba, hasonlóan a tenger mélyébe ereszkedéshez. Ha igaz, hogy senki nem léphet kétszer ugyanabba a folyóba, akkor ez a filozófiai állítás még sokkal inkább igaz a mese vizére.

A szomorúság

A felnőtt jelenléte váratlan, „ősz” felhangot ad ezeknek a szövegeknek. Azt mondhatjuk, hogy a szomorkás hangulat Valeri Petrov meséinek különleges „szabadalma”. Az elbeszélő tudja, hogy éppen egy gyermekeknek szóló műben hasonló érzésnek nincs helye, de mintha „csak azért is” törne fel, még a történet szerencsés végkifejlete után is. Ilyen a *Hófehér mese* szép, költőien nosztalgikus befejezése, amely nem változtatja meg a korábban elmondott mesés történetet, de olyan szomorúsággal keretezi, amely puha, mint a hó: „...Sem szánharang / sem női hang / nem zeng / csend, csend. / A hó esik, a hó esik / alvó fenyőkre reggelig... / Nem fáj, nem fáj / a kín múlik már...” Az ilyen versek leginkább azt mutatják, hogy mind a felnőtt, mind a gyermek egyformán vesz részt az esztétikai élményben – senki sem tetteti magát, mindenki közvetlenül, mi több, a pillanatnyi érzelmei szerint részesül belőle, nem kell elrejtőznie.

„Nagy és szomorú” (ahogyan kis barátai látják a

Деца и „безнадежно и ужасно” пораснали деца

Би трябвало да направим разлика между следните две съждения: светът в приказките на Валери Петров се дели на деца и на възрастни; и: светът в приказките на Валери Петров се дели на деца и на „безнадежно и ужасно” (израз от „Пук!”) пораснали деца. Авторовото намерение, струва ми се, не е да противопостави детето на възрастния и не е да постави непреодолима граница помежду им, а да ги увлече в една и съща обща игра, от която всеки да извлече своите уроци. Поведението им в тази обща игра обаче е различно: детето играе непосредствено, а възрастният – чрез „отскачане” във времената: ту като съучастник „сега”, ту като припомнящ си нещо забравено.

Образът на възрастния е изграден най-контрастно и най-концептуално в „Пук!”. Метафората „Набръчкания човек” през детския поглед означава не само „състареният”, но и „деформираният”. Първоначално е въведен точно като обратното на детето, впримчен до нервност в изтичащото физическо време и в социалните огледала. Противоречието у него е ясно изразено: от една страна, бързаш, делови, ценящ бита и просперирането в службата, дори и в морето влизаш с водоустойчив часовник, да не „изтърве” надбягването с времето. Но една неочаквана метафора като „морето е тънко”, чула от устата на дете, се оказва, че може да укроти инерцията му и да пробуди даже мисълта му в рима: „Ах, колко чисто, прозрачно и звънко// звучи това детско „морето е тънко”. И точно от уличната кабина, където чува тази реплика от устата на Лилито, започва пропадането му в детството, прилично на пропадане на морското дъно. Ако е вярно, че никой не излиза от една вода един и същ, то много по-вярно е това философско твърдение, отнесено към приказната вода.

Тъгата

Присъствието на възрастния внася неочаквана, „есенна”, въздишка в тези текстове. Можем да кажем, че тъгата като настроение е особен „патент” на приказките на Валери Петров. Разказвачът знае, че точно в произведение, предназначено за деца, подобно чувство е неуместно, но то сякаш извира „въпреки”, дори и след благополучния финал на историята. Такъв е красивоносталгичният поетичен финал на „Бяла приказка”, който не променя преди това разказаната приказна история, но я рамкира с една мека като сняг тъга: „...Нито звън на шейна, // нито глас на жена, // вредом само една // тишина, тишина. Сняг вали, сняг вали // над заспали ели... // Не боли, не боли, // преболява, нали?” Подобни стихове най-вече показват равностойното участие и на възрастния, и на детето в естетическото преживяване – никой не се преструва, всеки участва непосредствено, дори с моментната си емоция, без да крие себе си.

„Голям и тъжен” (както изглежда метеорологът през погледа на малките му приятели) е най-обобщеният портрет, с който разполагаме не само за разказвачите на Валери Петров, но той приляга и на всеки възрастен, погледнат през

чувствителното детско око. В „Бяла приказка“ откриваме назована поне една причина за източника на тази тъга: умората („Ей я умората, ей я умората, // тя е по-силна от силите в хората“).

Играта

Ще трябва най-внимателно да се върнем към текста, за да разберем как точно приказката прелива в играта, как играта се превръща в приказка; как човекът се превръща в homo ludens. Едва ли всеки ден децата си играят на измисляне или на рецитиране на стихчета. Валери Петров ни показва как може и това да стане, ако имат до себе си съиграч поет.

Тук се налага да разграничим стихотворния пласт в приказките: едно са стиховете-поетични „вметки“ на разказвача, да кажем неговите емоционални паузи, друго са детските стихотворения, които си „припомнят“ или импровизират героите, а съвсем друго – стиховете-речитативи на играещите в приказките. Персонажите на Валери Петров имат особено тънък слух за музика и стихотворен ритъм. Само от един тон на пианото те са в състояние да „извадят“ реплика, както „играещите“ лунни лъчи от „В лунната стая“ („Тогава Странния човек изсвири на пианото две ноти и четирите лъча започнаха да повтарят: – И аз няма да играя! – И аз няма да играя...“). В „Бяла приказка“ репликата на котето „Вий мен изпитвали сте значи? Не ви е срам, подигравачи!“ прозвучава на съиграчите му като стихче и всички те започват да скачат, повтаряйки думите му – досущ както си играят понякога децата. Или да напомним играта, в каквато се превръща разместването на думите на римуваната реплика „Най-чудесната игра е, // човек сам да си играе“ („В лунната стая“). Подхвърлянето на репликата като топка между участниците в играта в края на краищата опровергава смисъла на казаното в нея: „...уж всеки казваше, че не иска да играе с другите, а всъщност всички играеха заедно.“

Не друг, а разказвачът спира тази игра с езика, която иначе би се проточила до безкрай, за да напомни за първоначалната цел – отговора за същността на приятелството. Тук неговата функция е да напътства играта, но и те самите го слушат критично, като не пропускат да коригират „възрастните“ модуляции на гласа му (да си спомним мярата на детското). Така се появяват реплики от рода на: „Това стихотворение не е детско и не е за животни!“ („Бяла приказка“).

Езиковото самонаблюдение на възрастния по принцип е много по-голямо, когато присъства детската гледна точка, и това също е използвано в художествената игра на Валери Петров. Особено продуктивно се явява наблюдението на ежедневните метафори на възрастните: така те могат да породят дори цели образи. Например приказното потекло на Странния човек от „В лунната стая“ идва от метафората „излязох от кожата си“ – образът буквално излиза („във фрак, с измачкан цилиндър на главата“) от омразното на Росето пиано.

meteorológust) – ez a legáltalánosabb arckép, amely nemcsak Valeri Petrov mesélőit jellemzi, hanem ezt alkalmazza minden felnőttre, akit az érzékeny gyermeki szem optikáján keresztül láttat. A *Hófehér mese*-ben megnevez legalább egy okot, amely a szomorúság forrása: a fáradtságot („A fáradtság, a fáradtság előbb / felemészti az ember erejét“).

A játék

A legnagyobb gondossággal kell visszatérnünk a szöveghez, hogy megértsük, pontosan hogyan megy át a mese játékba, a játék mesébe; hogyan válik az ember homo ludens-sé. A gyerekek aligha játszanak mindennap versfaragást vagy szavalást. Valeri Petrov megmutatja nekünk, hogy még ez is megtörténhet, ha a játszótársuk költő.

Itt meg kell különböztetnünk a mesék verses rétegét: más az elbeszélő költői „közbeszólását” képező vers, mondhatnánk érzelmi szünet, más a gyermekvers, amely „felmerül az emlékezetben”, vagy amelyet a hősök improvizálnak, és megint egészen más a mesék szereplőinek verses recitativja. Valeri Petrov figuráinak különösen kifinomult a hallása a zene és a ritmikus vers iránt. Egyetlen zongorahangból képesek párbeszédet „kivonni”, mint az A holdfényes szobában „muzsikáló” holdsugarai. („Ekkor a Furcsa ember leütött a zongorán két hangot, és a négy sugár hajtogatni kezdte: – Én sem játszom! – Én sem játszom!...“). A *Hófehér mese*-ben a cica szövege („Ugye, próbára tettetek? Szégyelljétek, szemtelenek!”) játszótársainak úgy hangzik, mint egy versike, ugrándozva ismételtetik a szavait – éppen, mint amikor a gyermekek játszanak. Vagy emlékezzünk arra a játékra, amelyben a szavak áthelyezése versbeszéddé válik: Legjobb játéknak az látszik, / ha az ember maga játszik” (A holdfényes szobában). A szöveg ide-oda dobálása labdaként a játék szereplői között végső soron megcáfolja a benne elhangzottakat: „...mindenki azt mondta, hogy nem akar a többiekkel játszani, valójában pedig mind együtt játszottak.”

Nem más, mint az elbeszélő állítja meg ezt a játékot a nyelvvel, amely különben a végtelenségig folytatódna, hogy emlékeztessen az eredeti célra: a válasza a barátság lényegéről. Funkciója itt az, hogy irányítsa a játékot, de a szereplők maguk is kritikusan hallgatják, és nem felejtik el korrigálni hangjának „felnőtt” modulációját (hogy emlékezzünk a gyermekkor mércéjére). Így születnek meg az olyan szövegek, mint: „Ez a vers nem gyerekvers és nem állatvers!” (*Hófehér mese*)

A felnőtt nyelvi önmegfigyelése elvileg sokkal nagyobb akkor, amikor jelen van a gyermeki nézőpont, és ezt is kihasználja Valeri Petrov művészi játéka. Különösen termékenynek bizonyul a felnőttek mindennapi metaforáinak megfigyelése: teljes mesealakokat teremthetnek. A holdfényes szobában Furcsa Emberének mesei eredete például a „kibújik a bőréből” metaforából származik – a figura a szó szoros értelmében („frakkban, horpadt cilinderrel a fején”) Roszeto gyűlölt zongorájából bújik elő.

Az irodalmi mese sztereotípiái

Érdekes az öt mesében a játékos tisztelgés az irodalmi mese jól ismert klasszikusai előtt. Amikor például jeges hóviharra „van szüksége”, az elbeszélő egyenesen a jeges hóviharok mesterétől „veszi át”, „Andersen úrtól, Skandináviából” (*Hófehér mese*). Tudja, hogyan kell Hoffmann módjára mesélni: mintha Hoffmann után a játékok már egyetlen irodalmi mesében sem aludnának, hanem állandóan vitatkoznak egymással a kartondobozban, amint az Álom-gomb emlékeztet rá; a szerző képes A.A. Milne hangján szólni a mese fonalát a gyermekjáték szintjén, „feladni a labdát” az általa kidolgozott szereplőknek, és tőlük visszakapni. Egyszóval Valeri Petrov tökéletesen ismeri az irodalmi mese sztereotípiáit, és fel is használja őket, de csak mint sajátját gyúrt, az olvasóknak is ismerős mesei eszköztárat. A klasszikusok említését nem annyira támaszkeresésnek, mint inkább tőlük való elhatárolódásnak érzékeljük.

Valeri Petrov nem keres hidat irodalmi modellekhez, hanem egyszerűen megbízik a mesejáték értelmében. A feltétel az, hogy meg ne álljon: a „Játssz! Játssz! Játssz!” majdnem jelszóként hangzik az Álomgombban. Az ilyen improvizatív játékos viszony nemcsak a művészethez, hanem az egész élethez az *Enyhén szólva* című mesében kap indoklást: „Mindegyikünknek egyetlen az élet, / Én-ünk elpusztítja a mindenségét.”

Minden gyermek tökéletesen tisztában van a kitaláció és a valóság határával a játékban, de ha a játék-mese szomorúvá válik, nyomban elhagyja a „játászból” funkcionális terét, valóban beleéli magát, még szenved is, amíg csak a mese vissza nem tér a medrébe. Roszeto többször is úgy elbúsul mesehősei, a holdsugarak sorsán, hogy reakcióival szinte „megállítja” a mesét. A naiv őszifalevél történetén például, amely „állítólag” vicces volt, „ahelyett, hogy nevetett volna, elsírta magát”. Valeri Petrov itt a gyermekpszichológiára épít. A magyarázatot maga Roszeto adja meg: „Nem félek, csak sajnálom a szegény kis levelet!” A játékból való kilépés az érzelmi beleélés és a gyermeki együttérzés gyümölcse minden szerencsétlen lélek iránt, még akkor is, ha az csak egy falevél, ráadásul nem is igazi. Nem is tudjuk, minek nevezzük ezt: a gyermek kitaszításának a meséből, vagy éppen fordítva: a mesehatárok átlépésének.

Hasonló dolog történik az *Álomgombban*: Öregapó elalszik, de Ogi erre nem képes addig, amíg nem hallotta a megkezdett mesés történetek boldog befejezését. Éppen ezért, mielőtt Álommanó elaltatná, ketten együtt befejezik őket, pontosan a „jó” esti mese szabályainak megfelelően. Így a külön történetek egybefonódnak, és a mese megtalálja kompozíciós befejezését.

Az üzenet mint konstruktív elem

Az improvizált mesés történetek, de a Valeri Petrov meséibe „beágyazott” teljes mesék is a vezető eszmére, kérdésre, ügyre fókuszálnak. A *Hófehér mese*-ben a fókusz nem a történetek jelentik (ezért is nehéz

Стереотипите на литературната приказка

Интересен в петте приказки е игровият реверанс към добре известните класици на литературната приказка. Когато му „трябва” ледена виелица например, разказвачът я „взема” направо от майстора на ледени виелици „господин Андерсен от Скандинавия” („Бяла приказка”). Той знае и как се разказват приказки по хофмановски: сякаш след Хофман играчките вече в никоя литературна приказка не спят и непрекъснато водят спорове помежду си в картонената си кутия, както ни е напоменено в „Копче за сън”; знае как по алънмилновски да разиграе сценария си на нивото на детската игра, как да „подава топката” на измислените от него персонажи и те да му я връщат обратно. С една дума, Валери Петров идеално знае стереотипите на литературната приказка и ги използва, но само като усвоен, познат и на читателя му, приказан арсенал. Тяхното припомняне се усеща не толкова като търсене на опора, колкото като дистанциране от тях.

Валери Петров не търси мост към литературни модели, а просто уверява в смисъла на приказната игра. Условието е да не се спира: „Играй! Играй! Играй!” звучи почти като девиз в „Копче за сън”. Аргументът за подобно импровизаторско игрово отношение не само към изкуството, но и изобщо към живота можем да открием в „Меко казано”: „Животът единствен е за всеки от нас - // умира вселената с нашето Аз”. Импровизация с детска фантазия

Всяко дете отлично владее границите между измислица и действителност в играта, ала ако играта-приказка стане тъжна, то веднага напуска нейното фикционално поле „на ужик” и започва истински да я съпреживява и дори изстрада, докато приказката не влезе отново в руслото си. На няколко пъти Росето така се натъжава за съдбата на приказните герои, които представят лъчите, че с реакциите си сякаш „спира” приказката. Например историята за наивното есенно листо по замисъл „уж” е смешна, но „вместо да се разсмее, Росето се разрева.” Тук Валери Петров се основава на психологията на детето. Обяснението е налице в самите думи на Росето: „Аз не се страхувам, ами ме е жал за листенцето!” Излизането от играта е плод на емоционалното съпреживяване и на съчувствието на детето към всяка нещастна душа, дори тя да е на едно листенце и дори то да не е истинско. Тук се колебаем как точно да наречем това: оттласкване на детето от приказката или точно обратното: прекрачване на границите ѝ.

Нещо подобно се случва в „Копче за сън”: дядото заспива, но за Оги това е невъзможно, без да е чул щастливия край на подхванатите приказни истории. Ето защо, преди Сънчо да го приспи, двамата заедно ги довършват съвсем по правилата на една „добра” приказка „за лека нощ”. Така отделните истории се събират и приказката добива композиционния си завършек.

Посланието като конструктивен елемент

Импровизираните приказни случки, а и цели „вмъкнати” приказки в приказките на Валери Петров са фокусирани около водеща идея, въпрос, казус. В „Бяла приказка” фокусът не са случките (затова и не се помнят лесно), а лайтмотивният

ХЕМУС

HAEMUS

Списание за обществен живот и култура
Основано от
Дружеството на българите
в Унгария през 1991 г.

Издание на Българското
републиканско самоуправление
Отговорен издател: Данчо Мусев

Светла Кьосева: главен редактор
Росен Русев: художествен редактор

Редакционна колегия:
Андреа Генат, Ася Събева-Юричкаи,
Габриела Хаджикостова,
Дьорд Сонди, Кристина Менхарт,
Райна Симеонова,
Светослав Стойчев, Тошо Дончев

Предпечатна подготовка:
MS Mester Kft.

Печатница: iGlobe Team
Адрес на редакцията:
1097 Будапеща, ул. „Лоняи“ №41.
Тел.: 216-4210

Цена на броя: 500 форинта
Годишен абонамент: 2000 форинта
ISSN 1216-2590

Társadalmi és kulturális folyóirat
Alapította 1991-ben
a Magyarországi Bolgárok
Egyesülete

A Bolgár Országos
Önkormányzat kiadványa
Felelős kiadó: Muszev Dancso

Kjoszeva Szvetla főszerkesztő
Ruszev Roszen képszerkesztő

Szerkesztőbizottság:
Doncsev Toso, Genát Andrea,
Hadzsikosztova Gabriella,
Juricskayné Szabeva Aszja,
Menyhárt Krisztina, Szimeonova Rajna,
Szondi György, Sztojcsev Szvetoszlav

Nyomdai előkészítés:
MS Mester Kft.
Nyomda: iGlobe Team
A szerkesztőség címe:
1097 Budapest, Lónyay u. 41.
tel.: 216-4210

Egy szám ára: 500 Ft
Előfizetés egy évre: 2000 Ft
ISSN 1216-2590

